

Inimese õigus

Abiks inimõiguste õpetajale ja huvilisele.

Käesolevas käsiraamatus väljendatud arvamused kuuluvad autoritele.

Lk 5 (Elav Põrgu) , 54-55 (Eda lugu); lk 56-57 (Fosforiidisõda); tagumise kaane sisekülg (Teel Koju) illustratsioonide autoriõigus kuulub Heiki Vaherile. Karikatuuride paljundamiseks tuleb küsida luba otse kunstnikult, välja arvatud juhul, kui neid kasutatakse otseselt käesolevas käsiraamatus kirjeldatud harjutustes.

Koostanud: Vootele Hansen ja Aet Kukk

Toimetajad: Peeter Helme, Tiit Noorkõiv ja Margit Langemets

Kujundus: KalaRuudus

Karikatuurid: Bulls

KFS Distr./Bulls

Kõik õigused kaitstud
Inimõiguste Instituut MTÜ, 2014

ISBN 978-9949-33-828-3

Trükitud trükojas llotrükk

See teos on litsentseeritud Kui märgitud pole teisiti, on lehel sisalduv kaetud Creative Commons'i Autorile viitamine + Mitteäriline eesmärk + Tuletatud teoste keeld 3.0 Eesti litsentsiga.

Sisukord

- 4 Heiki Vaheri illustratsioon „Elav põrgu”
- 5 Eessõna

Sissejuhatus

- 7 Mis on inimõigused?
- 8 Inimõigustest varasemal ajal
- 9 Põhiõigused põhiseadustes ning rahvusvaheline sõjaõigus
- 11 Rahvusvahelised konventsioonid
- 12 Inimõiguste kaitse ja rahvusvaheline õigus
- 13 Meie põhiõigused
- 13 Vabadus
- 14 Võrdsus
- 15 Meie kodanikuõigused
- 16 Sotsiaalsed ja majanduslikud õigused
- 18 Meie põhikohustused
- 19 Õigus väarikusele
- 20 Kas inimene võib olla asi?
- 21 Valetama sundimine on alandav
- 21 Kas õigus abile on seotud väarikusega?
- 22 Kas inimese au on kaitstud?
- 24 Õigus elule
- 24 Õigus elule ja surmanuhtlus
- 26 Õigus elule ja sündimata elu kaitse
- 26 Õigus elule ja õigus surra
- 27 Õigus elule ja rändevabadus
- 28 Kokkuvõte

Katkendid kirjandusest

- 29 Tekstid, mis sobivad aruteluks teemal Inimese au ja hea nime kaitse
- 29 Ferenc Molnár, „Pál-tänava poisid”
- 30 Orjuse ja vabaduse, samuti väarikuse teemal arutamiseks sobivad tekstid
- 30 Mark Twain, „Huckleberry Finni seiklused”
- 33 Surmanuhtlus, õigus nõuda korrakohast kohtumenetlust ning õiguse olemuse käsitlemise juurde sobivad tekstid
- 33 Stendhal, „Punane ja must”
- 36 Thukydides, „Ateenlaste ja meloslaste dialoog” raamatus „Peloponnesose sõja ajalugu”
- 36 Karl Marx ja Friedrich Engels, „Kommunistliku partei manifest”
- 37 Tekstid, mis sobivad aruteluks teemal “Kas inimene võib olla vahend eesmärgi saavutamiseks”

- 37 Fjodor Dostojevski, "Kuritöö ja karistus"
- 38 Vladimir Lenin, "Noorsooühingute ülesanded" (1920)
- 38 Teema "Kas inimene võib olla kaup?" juurde sobivad tekstid
- 38 Fjodor Dostojevski, "Idioot"
- 39 Inimkapital. – Tark investor
- 39 Elukoha ja elukutse valiku vabaduse ning rahvuskuuluvuse säilitamise õiguse teema juurde sobivad tekstid
- 39 Eduard Vilde, "Kui Anija mehed Tallinnas käisid"
- 41 1816. aasta Eestimaa talurahvaseaduse liikumisvabaduse kokkuvõte ja väljavõte 1819. aasta Liivimaa talurahvaseadusest
- 42 Väljavõte "Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus "NSV Liidu passisüsteemi põhimääruse" kohta"
- 43 Tekst, mis sobib aruteluks teemal, kas vägivald kasutamine võimal püsimiseks ja poliitiliste eesmärkide saavutamiseks on põhjendatud
- 43 Andrzej Strug, "Tundmatu sõduri haud"

Soovitused õpetajale

Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon kommentaariga

- 49 Esimene (1789. aasta 26. augusti) Inimese ja kodanikuõiguste deklaratsioon. Saatesõna ja tõlge: Jüri Adams
- 51 Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon
- 54 Heiki Vaheri illustratsioon "Eda lugu"
- 56 Heiki Vaheri illustratsioon "Fosforiidisõda"

Inimõigused nõukogude ühiskonnas

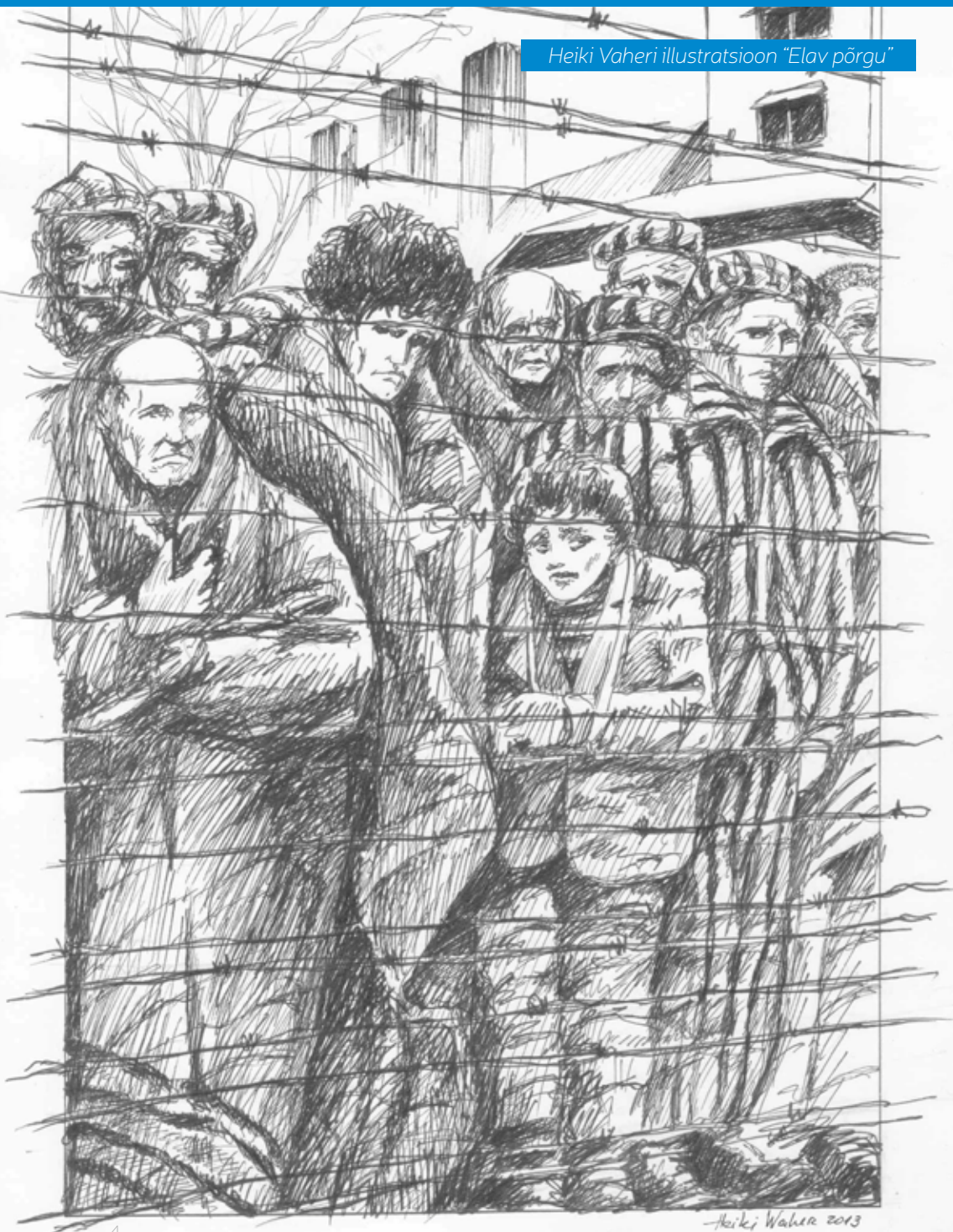
- 59 Inimõigused üldiselt ja Eesti seisund Nõukogude okupatsiooni ajal
- 59 Inimõiguste ajaloost
- 60 Nõukogude võim ja inimõigused
- 61 Totalitarism ja inimõiguste rikkumine
- 63 Isikuvastased repressioonid ja vabaduse piiramine, õigussüsteemi väärkasutus
- 63 Inimsusevastaste kuritegude lõpetamine pärast Stalini surma
- 63 Repressioonid teisitimõtlejate suhtes
- 64 Teisitimõtlemine ja märgukirjad
- 64 Teisitimõtlemine ja rahvussümboolika
- 65 Psühhiaatria kasutamine teisitimõtlejate vastu
- 65 Mis oli Nõukogude õigus?
- 65 Nõukogude õigus ja õigusriik
- 66 Ebaseaduslik jälitamine - Nõukogude seaduste mõistes seaduslik
- 66 Vanemate pattude nuhtlemine laste kaela

67	Liikumisvabaduse piiramine: passirežiim
67	Liikumisvabaduse piiramine: piiritsoon
68	Vaba liikumise ja välismaale reisimise piiramine
68	Väljendus- ja mõttevabaduse piiramine
68	Kõne- ja koosolekuvabaduse piiramine
69	Eeltsensuur - loomevabaduse piiramine
70	Südametunnistuse vabaduse piiramine
71	Külm sõda, propaganda ja kontrapropaganda
72	Ajupesu lasteaiast ülikoolini
73	Keelatud kirjandus
73	NSV Liidu rahvuspoliitika ja etnilisest päritolust lähtuvad piirangud
73	Migratsioon
74	Tööjõu sissevedu poolkohustuslikus korras
74	NSV Liidu rahvuspoliitika ja etnilisest päritolust lähtuvad piirangud
75	Poliitiliste valikute keeld
76	Kodanikuühiskonna piiramine
77	Militariseerimine
77	Nõukogude armee Eestis
77	Kohustuslik sõjaline väljaõpe
78	Kehaline kasvatus totalitaarse riigi teenistuses
78	Kohustuslik sõjaväeteenistus
79	Eluohtlikud kordusõppused
80	Omandiõiguse piiramine
80	Eraomandi kaotamine ning maakasutusõiguse kitsendamine
80	Ettevõtlusvabaduse piiramine
82	Ametiühingud "töötajate õiguste kaitsel"
82	Kokkuvõte

Eesti ja Inimõiguste ülddeklaratsiooni dokumendid

Eesti Vabariigi põhiseaduse II peatükk - põhiõigused, vabadused ja kohustused

97	Heiki Vaheri illustratsioon „Teel koju”
----	---

Eessõna

Lihtne on, kui õppides ja kasvades saadakse teada, millised teod või tegemata jätmised on keelatud ning keelu rikkumise tagajärg on ise karistus. Nii nagu käe tulle pistmise tagajärg on põletushaav. Inimühiskonnas me aga eristame õigust ja õigusrikkumist ning õiglustunne on rahuldatud kui kurjad teod saavad karistatud ja head teod tunnustatud. Ka armulikus ja halastus on meile tuttav, kui valitseja annab armu ja kohtu mõistetud karistus jäetakse täide viimata. Paraku on paljudel juhtudel oma õiguse nõudmine toonud kaasa tüli ja kannatusi. Ka õiguse otsimisel on mõistlik olla mõõdukas ja piire tunda.

Kooli õppekavas on ette nähtud inimõiguste õppimine. Käesolev raamatu koostajate soov on, et õpetajad ja õppijad võiksid sellest abi saada. Raamatus "Inimese õigus" on inimõigusi mõistetud üldkehtivate, ajast ja ruumist sõltumatute mõistetena. Taoline, võib ka öelda, et platonistlik käsitlus on üks inimõiguste käsitlusi. Inimene oma elus puutub kokku õigusnormidega ja kui need on põhinevad inimõigustel, siis nimetame neid norme põhiõigusteks.

Loodame, et käesolev raamat ärgitab mõtlema inimese õigusest.

Vootele Hansen

Inimõiguste Instituut, Juhatuse esimees

Käesolev raamat on tänuväärne abivahend inimõiguste käsitlemisel sotsiaalainete valdkonna tundides, eeskätt aga ühiskonnaõpetuses. „Inimese õigus“ annab põhjaliku, ent samas ülevaatliku pildi inimõiguste ajaloost, seadusandlikust kujunemisest ja terminoloogiast. Raamatu teine pool, mis käsitleb inimõigustega seotud väljakutseid Eesti NSV-s on sobivaks abivahendiks ka III kooliastme ajalootundide läbiviimisel. „Inimese õigus“ kasutamine tuleks kindlasti siduda kas juba tunnis või tunnivälisel ajal Euroopa Nõukogu poolt välja antud käsiraamatu „Kompass“ aktiivõppe meetoditega. Oluline on, et lisaks inimõiguste alastele teadmistele, kujuneksid meie noortes ka inimõigusi väärtustavad hoiakud.

Kersti Kivirüüt

*Haridus- ja Teadusministeerium üldharidusosakonna peaekspert
Inimõiguste alase hariduse Eesti esindaja Euroopa Nõukogu juures*

SISSEJUHATUS

Õppematerjal on mõeldud kasutamiseks gümnaasiumiastme ainetundides, eeskätt ühiskonnaõpetuses ja ajaloo, ent ka teistes õppeainetes inimõiguste käsitlemisel. Samuti on materjal kasutatav kutsehariduses ja täiskasvanukoolituses ning sotsiaalainete õpetajate välja- ja täiendõppes. Õppematerjal eeldab, et õppijad on inimõiguste tekke- ning arengulooga juba üldjoontes kursis ja annab neile teadmistele lisaks lühikese ülevaate inimõiguste olemusest ning inimõiguste piiritlemisest põhiõigustes. Nimetatud on ka olulisemad rahvusvahelised inimõigustekonventsioonid. Lähemalt on käsitletud õigust väärikusele ja heale nimele ning õigust elule, sest need õigused on aluseks ja sisuks teistele inimõigustele.

Lisalugemiseks on toodud katkendeid kirjandusest, mida võib õpetaja valikul tunnis kasutada näidete või aruteluteemadena. Kirjandusteosed on valitud kooskõlas õppekavas oleva soovitatava kirjanduse nimekirjaga ning peaks seetõttu olema suures osas õpilastele tuttavad. Piltliku materjalina saab tundide näitlikustamiseks ja aruteludeks kasutada koomikseid. Lisalugemise lehekülgedel on ka näidisküsimused. Neid lehekülgi võib õpilastele paljundada.

Lisatud on „Inimese ja kodanikuõiguste deklaratsioon“, mis võeti vastu 1789. aastal ja on olnud eeskujuks põhiseaduste põhiõiguste peatükkidele, Eesti Vabariigi põhiseaduse II peatükk ja ülevaade näitusest, mis käsitleb inimõigusi Nõukogude Eestis

Viimaks on mõned soovitusel õpetajale tunni läbi viimiseks inimõiguste teemal.

Mis on **INIMÕIGUSED**?

Inimõigused on igale inimesele kuuluvad õigused, mida inimene ei pea omandama ja millest ta ei saa loobuda, sest need tulenevad inimloomusest, nii nagu meie inimesepilt seda mõistab.

Inimõigused:

- on universaalsed, need kuuluvad kõigile inimestele igal ajal ja igas kohas;
- kaitsevad inimese peamisi vajadusi ja enesemääratlust;
- põhinevad kõlblusnormidel;
- toimivad kehtiva õiguse mõõdupuuna.

Universaalsus toob kaasa ka selle, et inimõiguste tagamine on iga inimese ja inimeste elu korraldava organisatsiooni, eelkõige *riigi ülesanne*. Inimõiguste rikkumine põhjustab inimesele kehalisi või vaimseid kannatusi. Kõlblusnormid, nagu ka tavad, on ühiskonna kooshoidmiseks vajalikud. Koos õigusnormidega on need *ühiskondlikud normid*. Kui õigusnormide täitmist tagab avalik võim sunniga, siis kõlblusnormide täitmise tagab au- või häbitunne, mis on nii inimese sisemine tunne kui ka väline, näiteks kaasinimeste heakskiit või halvakspanu. Kui kehtiv seadus on vastuolus inimõigustega, ei ole tegemist õiguse, vaid ebaõigusega, mis toob kaasa ebaõigluse. Samas ei saa anda ammendavat inimõiguste loetelu. *Inimloomusest tulenevad õigused ei sõltu ajast ja ruumist, kuid iga inimene elab kindlal ajal ja kindla riigi õigusruumis.*

Inimõigused põhinevad vabadusel. Inimesel on õigus eeldada, et mitte keegi ei sekku tema ellu, aga kui see juhtub, siis nõuda taolise sekkumise lõpetamist.

Inimene elab ühiskonnas, mis on korraldatud inimeste kooseluks ja aitamiseks. Igaühel meist on õigus loota kaasinimeste abile, kui keegi meie elu, tervist, vabadust ja vara ohustab. Riigilt on meil õigus nõuda kaitset. Ühiskonnas elades on igal inimesel oma huvid kooselu korraldamisel, seega on tal õigus oma eesmärkide saavutamiseks tegutseda ja otsida mõttekaaslasid. Oma õiguste kasutamiseks, eriti siis, kui need põrkuvad teiste inimeste samasuguste huvidega, on meil õigus nõuda korda ja menetlust õiguste vaagimiseks, kaalukama õiguse eelistamiseks ja teostamiseks. Ainelise puuduse korral on õigus loota ja ka nõuda abi vähemalt eluks vajaliku saamiseks. Viimaks on inimesel õigus nõuda, et teda koheldaks võrdsete tingimuste olemasolul võrdselt teise inimesega.

Lisaks loe Kompassist ptk 4.1 - Mis on inimõigused?

**KOMPASS – käsiraamat, mis on mõeldud inimõigustealase hariduse andmiseks noortele. Kõige ulatuslikum ja ajakohasem Euroopas kasutatav õppematerjal, mis on välja antud Euroopa Nõukogu poolt, tõlgitud eesti keelde.*

vt lisaks www.eihr.ee/haridus/

Inimõigustest

VARASEMAL AJAL

Inimeste ühesugust loomust ja sarnaseid õigusi on varem sõnastanud usundid, mis tunnustavad inimeste võrdsust Jumala ees oma pühades tekstides, samuti eri ajastute õigusfilosoofia, mis eitab õiguse alusena tugevama jõudu.

"Inimeste ühetaolisuse tunnustamine ei välistanud seisusest ja ametist tulenevaid eesõigusi ja kohustusi, mida põhjendati ühiskonnakorralduse ja ülesannete erisusega. Nõnda on Uues Testamendis kirjutatud: „Ei ole siin juuti ega kreeklast, ei ole siin orja ega vaba, ei ole siin meest ega naist, sest te kõik olete üks Kristuses Jeesuses.“ (Gl 3 : 28) ¹

Agaga: „Ülemused ei ole ju hirmuks headele tegudele, vaid kurjadele. Kui sa aga ei taha tunda hirmu võimu ees, siis tee head, ja sa saad tema käest kiitust, sest ta on Jumala teener sinu heaks. Kui sa aga teed kurja, siis tunne hirmu, sest ta ei kannu mõõka asjata, ta on ju Jumala teener, kättemaksja nuhtluseks sellele, kes teeb kurja.“ (Rm 13 : 3 ja 4) ²

Hilisemast ajast on säilinud õigusakte, kus inimõigustest lähtuvalt on piiritletud õigusi tolle aja ja maa oludele vastavalt. Üks tuntumaid on Inglismaalt XIII sajandi algusest pärit Magna Carta Libertatum („Suur vabaduste kiri“), mis kinnitas seaduse ülimust valitseja tahte ees ning kõigi võrdsust Jumala ja õigusemõistmise ees. XVII sajandi Inglismaal, kui põrkusid parlament ja kuningas oma võimutaotlustega, sõnastati mitmes aktis

¹Gl 3: 28 - Pauluse kiri galaatlastele/ Uus Testament
²Rm 13: 3 ja 4 Pauluse kiri roomlastele/ Uus Testament

inimeste vahistamise keeld ilma süüdistust esitamata ja õigus kiirele kohtumõistmisele, samuti keeld kehtestada rahvaesinduse kinnitusega makse ning sundlaene.

Kogu Euroopas oli siis päevakorral usuvabaduse küsimus. Saksamaal kehtestati Augsburgi usurahuga usuvabadus territoriaalselt – igaüks võis valida endale sobiva konfessionaalse kuuluvusega vürsti ja tema maale elama asuda. Ameerika Ühendriigid kehtestasid isikliku usuvabaduse, aga ka ajakirjandus-, koosoleku-, sõnaja- ja vabadused 1791. aastal põhiseaduse kümne esimese täiendusena, mida tuntakse nime all Bill of Rights.

Prantsusmaa Asutav Kogu oli 1789. aasta augustis võtnud vastu „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni“, mis algas sõnadega: „Rahvuskoguks korraldunud Prantsuse Rahva esindajad, olles arvamusel, et avaliku elu pahede ja valitsuste vale tegutsemise sisuliseks põhjuseks on see, et inimeste loomulikke õigusi ei tunta või ollakse need unustanud või neid ei taheta tunnistada ja põlatakse, on teinud otsuse esitada need pühad ja võõrandamatud õigused pidulikus deklaratsioonis ...“.

Lisaks loe Kompassist ptk 4.2 - Inimõiguste kujunemine.

Põhiõigused põhiseadustes ning

RAHVUSVAHELINE SÕJAÕIGUS

Järgneval ajal leidsid inimõigused väljenduse vastuvõetud *põhiseadustes* põhiõigustena. Sõjakoledused, kaasnevad kannatused ning püüd piirata sõdivate poolte voli rahulike elanike ja sõjavangide kohtlemisel, samuti soov tagada abi haavatutele, viisid XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul Genfi ja Haagi konventsioonide sõlmimiseni.

Genfis lepitati 1864. aastal kokku abistada takistamatult haavatuid ja haigeid maasõjas. Taganev pool pidi haavatute mahajätmise korral koos nendega jätma maha ka neile hooldust ja ravi osutavad inimesed koos vajaliku varustusega. Pealetungiv pool võis haavatuid kohelda sõjavangidena, kuid pidi suhtuma ravipersonali kui erapooletutesse isikutesse ja tagama neile õiguse oma tööd jätkata.

Haagis sõlmiti 1899. aastal kolm rahvusvahelist kokkulepet ehk konventsiooni. Neist esimene käsitles rahvusvaheliste tulide rahumeelset lahendamist ja vahekohtu loomist ning teine maasõja seadusi (deklaratsioonidega keelati lennuaparatuuridelt pommitamine, lõhkekuulid, mis tekitavad tabamisel raskeid haavu ning mürgiste või lämmatavate gaasidega täidetud mürskude kasutamine). Kolmas kokkulepe laiendas Genfi konventsiooni meresõjale. 1907 reguleeriti ka erapooletute riikide kodanike õigusi ja kohustusi sõjaajal.

Haagi konverentsi kokkukutsuja oli Venemaa valitseja Nikolai II ja suur osa oli selles Eestist pärit professor Friedrich Fromhold Martensil.

Esimeses maailmasõjas küll kasutati Haagi deklaratsioonidega keelatud relvi ja sõjapidamisviise, kuid võib-olla oleks sõda eelneva ebainimliku sõjapidamise võimaluse taunimiseta olnud veel kohutavam.

XX sajandi esimesel poolel said mitmes riigis võimule uue ja parema maailma pakkujad, kuid nende lubatud tuleviku jaoks pidid nad oma alamatest kujundama ja kasvatama uue inimese. Totalitaarsete eksperimentide käigus osutusid nõnda paljud inimesed üleliigseks. Kuigi kommunistlik NSV Liit ja natsionaalsotsialistlik Saksamaa kujutasid endast äärmusi, tegeles ka suur osa muust maailmast inimsoo tõu parandamise ehk eugeenikaga, milleks tuli tagada vaid parimate pärilike omaduste edasikestmine. Teise maailmasõja lõppedes oli kogu inimkond jahmunud sellest, kui ulatuslikult oli inimõigusi rikutud.

Võidetud riikide kuritegude uurimiseks ja õigusemõistmiseks inimõiguste rikkumises süüdistatavate üle moodustati rahvusvahelised sõjatribunalid Nürnbergis ja Tökyös.

Nürnbergi sõjatribunal tunnistas normid, millel põhines hilisem kohtuotsus, rahvusvaheliseks tavaõiguseks. Võitjad moodustasid kohtu ja kehtestasid kohtumenetluse. Karistatavaks tunnistati rahuvastased kuriteod, sõjakuriteod, inimsusevastased kuriteod ja kuritegelikku organisatsiooni kuulumine. Inimsusevastaste tegudena käsitles sõjatribunal elanike pagendamist, ebainimlikke tegusid (mõrvad, orjastamine, tagakiusamine jmt) ja genotsiidikuritegusid. Vastutusele võeti inimesed tegude eest, mille toimepanemise ajal nad ei teadnud, et neid võidakse vastutusele võtta, sest kõiki süüks pandud tegusid ei olnud ei rahvusvaheliselt ega riigisiselt kuritegudeks tunnistatud. Seega rakendati neid inimõigustel põhinevaid ja kohtu moodustamisel kehtestatud norme kehtinud õiguse moodsuna.

Ka Esimese maailmasõja lõpetanud Versailles' rahu nägi ette sõjakurjategijate vastutuse, kuid Saksamaa keeldus andmast oma kodanikke rahvusvahelise kohtu alla, kui kohtunike hulgas pole Saksamaa esindajat ja nemad ei saa omalt poolt süüdistusi esitada. Saksamaa kehtestas seaduse, mille järgi mõistis sõjakurjategijate üle kohut Saksa kohus, kuid sisepoliitilised olud ja vastuseis võitjate taatele ei võimaldanud tagajärjekat õigusemõistmist.

Nürnbergi tribunalist alates on rakendatud sõjaseaduste rikkumise ja inimsusevastaste kuritegude eest individuaalset vastutust. XXI sajandi alguses moodustati Rahvusvaheline Kriminaalkohus.

Lisaks loe Kompasist ptk 5.18 - Sõda ja terrorism.

Rahvusvahelised **KONVENTSIONID**

Pärast Teist maailmasõda võtsid riigid rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu vastu mitu rahvusvahelist inimõigustealast lepet. Rahvusvahelistest konventsioonidest on olulisemad *ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon* 1948. aastast, millega deklareeritakse tänapäeva maailmas tunnustatavaid ja tagatavaid inimõigusi.

Euroopa Nõukogu võttis 1950. aastal vastu *inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni*, mis andis aluse moodustada Euroopa inimõiguste kohus. Kohtusse saab kaevata riigi, kui see pole oma seaduste või tegevusega taganud konventsioonis loetletud õigusi.

2000. aastal võttis Euroopa Liit vastu *põhiõiguste harta*, mis on praeguseks osa Euroopa Liidu toimimist reguleerivast Lissaboni lepingust. Harta reguleerib isikute õigusi suhetes Euroopa Liidu institutsioonidega ning Euroopa Liidu õiguse kohaldamisel.

Konventsioonid loetlevad õigusi, mille järgimises ja tagamises on riigid tänapäeval kokku leppinud.

Lisaks loe Kompassist ptk 4.3 - Inimõiguste juriidiline kaitse.

Inimõiguste kaitse ja **RAHVUSVAHELINE ÕIGUS**

Tänapäeval on tekkinud vastuolu inimõiguste kaitse ja üle kolmesaja aasta tunnustatud rahvusvahelise õiguse vahel, mis keelab sekkumise suveräänsesse riigi siseasjadesse.

Kas riigi suveräänsuse austamine on suurem väärtus kui inimõiguste tagamine selles riigis? Kas inimõigusi rikkuva valitsuse vastane välispoliitika ja isegi sõda sellise valitsuse kukutamiseks on õigustatud, kui me lähtume inimeste võrdsusest, võõrandamatutest õigustest ja sellest, et valitsus saab oma võimu ja õiguspärasuse valitsetavatelt ning peab kaitsma oma kodanike õigusi? Jugoslaavia lagunemisel tekkinud riikide siseasjadesse sekkuti rahu ja inimõiguste kaitseks, kuid kaks aastakümnet varem toimunud Kambodža hirmuvalitsuse tegudesse ei sekkunud enne, kui Kambodža ründas enda naabrit, samuti totalitaarse valitsemiskorraga Vietnami.

Jõuga sekkumist inimõiguste kaitseks teises riigis on nimetatud humanitaarseks interventsiooniks. ÜRO põhikirja järgi peab jõu kasutamiseks olema julgeolekunõukogu luba, kuid selle saamine oleneb nõukogu liikmete, peamiselt vetoõigusega alaliste liikmete (Ameerika Ühendriigid, Hiina Rahvavabariik, Prantsusmaa, Suurbritannia ja Venemaa) huvidest.

Kuigi enamik seadustes kuritegudena määratletud tegusid on kellegi inimõiguste rikkumised, eristatakse siiski inimsusevastaseid kuritegusid, mis on suunatud tervete inimrühmade vastu. Inimsusevastase kuriteo toimepanijaks on tavaliselt riik või riigivõimu taotlev rühmitus.

Küsimused:

- 1 Mis on inimõiguste tunnused?
- 2 Kuidas omandatakse inimõigused?
- 3 Kuidas on ajaloo jooksul inimõigusi kajastatud õigusaktides?
- 4 Millised raskused on seotud inimõiguste kaitsmise ja riikide suveräänsuse austamisega?

Meie PÕHIÕIGUSED

Nüüdisaja Eestis on olulisemad inimõigused ja nende võimalikud piirangud kirjas põhiseaduses. Eesti põhiseaduse mahukaim peatükk on II peatükk "Põhiõigused, vabadused ja kohustused" oma 48 paragrahviaga. Põhiõiguseid võib leida ka teistes peatükkides. Näiteks valimisõigus on sätestatud III, IV ja XIV peatükis. Põhiõigused on põhiseadusega tagatud inimese *subjektiivsed õigused*. See tähendab, et nende tagamiseks ja kaitseks võib üksikisik olenevalt õiguse sisust nõuda avalikult võimult nii tegevust kui ka tegevusetust. Nii ei tohi riik sekkuda kellegi perekonna- ja eraellu (§ 26), küll on aga õigus nõuda riigilt kaitset kolmandate isikute ebaseadusliku tegevuse korral (§ 13).

VABADUS

Põhiseaduse preambuli järgi on Eesti Vabariik rajatud vabadusele. Mitu põhiõigust kaitsevad üksikisiku individuaalset vabadust. *Vabadus on meie teadlik valik midagi teha või tegemata jätta ning seejuures ei hinnata seda ei õigeks ega valeks. Taolist vabaduse käsitlust nimetatakse negatiivseks vabaduseks.*

Vastandina on olemas ka *positiivne vabadus* – kohustus käituda õigesti ehk väärikalt. Põhiseaduses nimetatud vabadused on negatiivsed vabadused. Nad kaitsevad ka eksliku valiku teinud isikut põhjendamatu sekkumise eest. Ekslikuks valikuks võivad

olla ebaõnnestunud ettevõtmised või harjumused, mis pole harrastaja tervisele kasulikud, kuid on ohutud kaasinimestele ja pole keelatud. Vabadus võib olla õigusega tagatud, kuid tegelikud asjaolud ei pruugi võimaldada vabaduse kasutamist. Näiteks on kunst põhiseaduse järgi vaba, kuid inimesel võivad puududa selleks võimed. Samuti võib ettevõtlusvabaduse teostamiseks puududa raha.

Tegelikud asjaolud ei ole seotud põhiõigustega, sest puuduvad õiguslikud takistused, käsud ja keelud. Vabadusel põhineva õiguse kasutamiseks ei ole vaja avaliku võimu – riigi või kohaliku omavalitsuse – luba. Põhiseaduse vabadused tagavad inimese õiguse tegevuseks või tegevusetuseks ning vabaduse piiramist peab põhjendama. Seejuures peavad piirangute alused olema põhiseaduses nimetatud ja piirata saab ainult seadusega, mitte täitev võimu otsusega.

Näiteks piirab tubakareklaami keeld informatsiooni vaba levitamist, kuid põhiseadus annab selleks aluse, mis on põhjendatud tervise kaitsega. Riigikogu keelas tubakareklaami reklaamiseadusega. Põhiseaduse kohaselt on inimesel subjektiivne õigus nõuda, et avalik võim tema vabadust põhjendamatult ei piira.

Vabadusel põhinevaid õigusi nimetatakse ka *tõrjepõhiõigusteks*. Vabaduse piiriks on teiste inimeste vabadused ja õigused, mida igaüks peab austama ja arvestama (§ 19 teine lõige).

VÕRDSUS

Põhiseaduse preambul nimetab vabaduse kõrval olulise väärtusena õiglust. Õiglus (ladina *iustitia*) omistab võrdsuse põhimõttel samasuguseid õigusi ja kohustusi nii üksikisikule kui ka ühiskonnale. Võrdsusidee õigluses sõnastab ideaali. Nõnda ei eita see idee inimeste kehalist ja vaimset erinevust, vaid rõhutab inimese põhiõigusi. *Aristoteleselt* (IV saj eKr) pärineb mõte, et võrdseid tuleb kohelda võrdselt ja ebavõrdseid ebavõrdselt. Võrdse või ebavõrdse kohtlemise kindlakstegemiseks peab olema vähemalt kaks isikut või isikute

rühma. Näiteks ei loeta alaealiste isikute teovõime piiramist tehingute tegemisel ebavõrdseks kohtlemiseks, sest alaealist ei loeta teovõime poolest võrdseks täiskasvanuga. Võrdsus võib olla õiguslik ja tegelik. Nii sätestab põhiseaduse § 31, et Eesti kodanikul ja – kui seadus ei piira, siis igaühel – on õigus tegeleda ettevõtlusega. Samas pole mitte kõigil selleks vajalikke vahendeid ja oskusi. Põhiseadus kaitseb ettevõtlusvabadust seega õiguslikult, riik ei tohi kedagi kohelda põhjendamatult ebavõrdsetl võrreldes teise isikuga. Samas ei ole õiglane, kui võrdsetl kõigile inimestele tehakse kahju.

Põhiseadus sätestab igaühe õigused ja kohustused võrdsetl nii Eesti kodanikule kui ka välismaalasele (§ 9). Seaduse ees on kõik võrdsed, Eestis puuduvad seisuslikud, rassilised, rahvuslikud, soolised ja muud taolised eesõigused (§ 12), abikaasade õigused on võrdsed (§ 27), igaühe omand on võrdsetl kaitstud (§ 32) ning kõigi hääl valimistel on võrdse kaaluga ehk valimised on ühetaolised (§ 60 ja § 156).

Lisaks loe Kompassist ptk 4.1 - Mis on inimõigused?

Meie **KODANIKUÕIGUSED**

Põhiseadus eristab mitut põhiõiguste kandjate rühma, kes ei oma samu õigusi. **Kodanikuõigused** on seotud Eesti riigis poliitilise ja avaliku võimu teostamise ning riigi kohustusega kaitsta oma kodanikke. Seadus võib sätestada vara liigid, mida tohivad omada, samuti tegevus- ja ettevõtlusalad, millega tohivad tegeleda ainult Eesti kodanikud.

Nii võib turvatöötajana töötada vähemalt 19aastane põhihariduse ja turvatöötaja kvalifikatsiooniga Eesti kodanik või isik, kes on Eestis saanud alalise elamisõiguse või kellele on Eestis antud pikaajalise elaniku elamisluba. Pikaajalist elamisluba saab taotleda välismaalane, kes ei ole Euroopa Liidu kodanik, alaline elamisõigus antakse Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikele.

Ka relvaseaduses on eristatud Eesti kodanike ja välismaalaste õigusi omada teatud liiki relvi. Kodanikuõigused ja -kohustused on seotud vastutusega Eesti riigi kui peamise põhiõiguste tagaja püsimise eest. Nõnda ei saa anda valimisõigust Eestis lühiajaliselt viibivale turistile, kodakondsust on aga võimalik taotleda seaduses sätestatud korras.

Eesti kodanikul on veel õigus töötada ametnikuna riigi või kohaliku omavalitsuse teenistuses (§ 30 järgi võib kooskõlas seadusega anda erandkorras selle õiguse ka välismaalasele), õigus olla kaitstud väljasaatmise ja Eestisse asumise takistamise eest (§ 36), olla kaitstud tahtevastaselts oma veendumuste kohta andmete kogumise eest riigi poolt (§ 42), õigus kuuluda erakonda ja õigus osaleda Riigikogu valimistel ning rahvahääletusel (§ 57 ja § 60). Õigus on ka keeld võtta kelleltki kodakondsust, mis on omandatud sünniga, või teha seda veendumuste pärast (§ 8).

Kõigil eestlastel on õigus asuda Eestisse (§ 36 kolmas lõige).

Vanematel on õigus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest (§ 27), samuti on vanematel otsustav sõnaõigus lapse haridustee valikul (§ 37).

Enamik põhiõigusest on igaühe õigused, mis on võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis elaval välismaalasel, siin viibival turistil ja ka illegaalsel immigrandil.

Lisaks loe Kompassist ptk 4.2 - Inimõiguste kujunemine.

Sotsiaalsed ja **MAJANDUSLIKUD ÕIGUSED**

Õigusliku võrdsuse kõrval on võrdsusena mõistetud ka inimeste majanduslike võimaluste ühetaoliseks muutmist. Taoline võrdsuse tagamine võib põhjustada õiguslikku ebavõrdsust, sest materiaalsete vahendite ühetaoline jaotus võib tähendada kelleltki tema töösaaduste ära võtmist. Raske on teha vahet isikliku panusega saadud ja ühiskonna tagatud töö tulemuste vahel. Näiteks võib edukas ettevõtja saada head tulu, kuid tema haridusse ja kasutatavasse taristusse on panustanud ka teised ühiskonnaliikmed. *Võrdseid õigusi ja võimalusi on maailmavaadetest tõstnud esile liberalism, majanduslikku ehk sotsiaalset võrdsust sotsialism.*

Eesti põhiseaduses on demokraatliku õigusriigi põhimõtte kõrval kirjas ka sotsiaalse õigusriigi põhimõte (§ 10). Paragrahv 28 annab Eesti kodanikule, ja kui seadus ei sätesta teisiti, ka Eestis viibivale välismaalasele õiguse riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Taoline abi peab tagama hädavajaliku toidu, riietuse, eluaseme ja muu eluks vajaliku. Abi suurus oleneb ühiskonna jõukusest ja riigi võimalustest. Igaühel on õigus tervise kaitsele. Taolised õigused riigi abile on *sotsiaalsed õigused*.

Õigust omandile ja omandikaitsele, elukutsevalikule ning ettevõtlusvabadusele nimetatakse ka *majanduslikeks põhiõigusteks*.

Põhiõigusi, mis peavad tagama võrdsuse, sotsiaalsed õigused, riigi kaitse teiste isikute ründe või ebaseadusliku tegevuse eest, nimetatakse *soorituspõhiõigusteks*. Erinevalt vabadust tagavatest tõrjepõhiõigustest annavad need inimesele õiguse nõuda avalikult võimult tegutsemist. Siit tuleneb ka õigus nõuda, et riik kehtestaks õiguste nõudmiseks ja tagamiseks vajaliku korra ning menetluse ehk põhiõigus on ka õigus korraldusele ja menetlusele.

Mõnes põhiseaduse paragrahvis võib leida mitu põhiõigust. Näiteks omandi puutumatus on tõrjepõhiõigus (§ 32). Omandi võrdne kaitse põhineb võrdsusel ja kaitset teiste isikute ebaseadusliku tegevuse eest. Õigus vara vabalt vallata, kasutada ja käsutada eeldab vara omamist ja valdamist ning tehingute tegemist reguleerivate seaduste olemasolu, seega õigust korraldusele ja menetlusele.

Põhiõigused kaitsevad kas isikut või tegevust ja seisundit. Nii on kaitstud teaduse ja kunsti õpetamise vabadus ja usutalituste täitmine ning veendumused. *Põhiõigusi tohib piirata ainult põhiseaduses nimetatud alustel, seadusega ja samaväärsete teise isiku õiguste või põhiseaduses nimetatud väärtuste kaitseks*. Seejuures ei tohi kasutada suuremat piirangut, kui eesmärgi täidab väiksem piirang.

Küsimused:

- 1 Kuidas kehtestati põhiseaduse põhiõigused?
- 2 Kuidas kehtestati rahvusvahelistes konventsioonides loetletud põhiõigused?
- 3 Kes on inimõiguste kohaselt õigustatud subjekt?
- 4 Kes on inimõiguste kohaselt kohustatud subjekt?
- 5 Kas inimõigused on pigem era- või avaliku õiguse valdkonda kuuluvad õigused või midagi muud?

Lisaks loe Kompassist ptk 4.2 - Inimõiguste kujunemine ja ptk 5. Taustateave inimõiguste üldteemade kohta.

Meie PÕHIKOHUSTUSED

Põhiseadus *tasakaalustab* õigused kohustustega. Il peatüki kohustused ei ole riigi ja kohaliku omavalitsuse kohustused, vaid põhiõigusi omavate isikute kohustused. *Kohustus näeb ette, mida inimene peab tegema ja mida ta ei tohi teha.* Kohustuste täitmise nõudmine võib rikkuda kohustatud isiku õigusi, seetõttu ei tulene need erinevalt õigustest otse põhiseadusest, vaid nende täitmise juhud ja piirid määratakse seadusega: põhiseaduse § 3 järgi teostatakse riigivõimu põhiseadusega kooskõlas olevate seaduste alusel. Seega on kohustuste täitmiseks vajalike tingimuste määramine omakorda seadusandja kohustus.

Kohustused kindlustavad kas isikuvabadusi või üldist heaolu. Nii kohustab põhiseadus igaüht vältima teise isiku hea nime teotamist (§ 17), austama ja arvestama teiste õigusi ja vabadusi (§ 19), hüvitama enda tekitatud moraalse ja materiaalse kahju (§ 25), vanemad on kohustatud hoolitsema oma laste eest ning neid kasvatama, perekond peab hoolitsema abivajava liikme eest (§ 27).

Üldise hüve tagamiseks on kohustus järgida seadust (§ 19), keeld kasutada omandit üldiste huvide vastaselt (§ 32), kohustus säästa elu- ja looduskeskkonda (§ 53) ja kohustus õppida seadusega määratud ulatuses, et omandada koostöök ja elus hakkama saamiseks vajalikud oskused (§ 37). Haridus on igaühe õigus, kuid eeldab riigi tegevust koolide ülalpidamisel.

Eesti kodanikel on lisaks kodanikuõigustele ka *kodanikukohustused*. Kodanik

peab olema truu põhiseadusele ning kaitsma iseseisvust (§ 54) ja võtma osa riigikaitsest (§ 124). Välismaalasel on kohustus järgida Eestis viibides põhiseaduslikku korda (§ 55). Avaliku võimu ülesannete täitmiseks vajalike vahendite olemasoluks kehtib maksukohustus (§ 113).

Küsimused:

- 1 Kas põhiseaduse II peatüki kohustuste kandjaks on inimesed või riik ja kohaliku omavalitsuse üksused?
- 2 Mida peavad kindlustama põhikohustused?
- 3 Kuidas määratakse kindlaks kohustuste rakendamise juhud ja piirid?
- 4 Miks on vaja põhiõiguste kõrvale ka põhikohustusi?

Lisaks loe Kompassist ptk 4.5 - Küsimusi ja vastuseid inimõiguste kohta.

Õigus **VÄÄRIKUSELE**

Põhiõigused on vormiliselt võrdsed, kuid *õigus väarikusele ja elule* põhjendab ja annab sisu teistele inimõigustele. Õigust väarikusele on mitmed religioonid põhjendanud veendumusega, et inimene on loodud Jumala näo järgi, millega mõeldakse seda, et igas inimeses leidub jumalikkust.

Inimese soov ja tahe elada väarikalt annab sisu väarikusele ja kui ka inimene elab vääralt, ei kaota ta õigust väarikusele, sest tema inimlik olemus ei ole kadunud. Teine inimene on samasugune nagu sa ise, ja iga inimene on eesmärk, mitte vahend. Ka siis, kui inimene ise oma käitumisega muudab end väarituks ja võib-olla ka kaubaks, ei ole ta ikkagi muutunud vahendiks.

Väärikus on abstraktne mõiste, kuid väljendub erinevates juhtumites. Väärikus on seotud inimese kehalise ja vaimse puutumatusena. Väärikus on vastuolus piinamine, julm ja alandav kohtlemine. Ka inimesele õiguspäraselt mõistetud karistus ei tohi olla teda alandav. Sageli on kõige jõhkramad inimõiguste rikkumised alanud kallaletungiga inimese väarikusele. Näiteks nende nimetamisega kahjuriteks ja rahvavaenlasteks, millele järgneb viimine elutingimustesse, kus pole tagatud toit, magamisase, rõivad ja pesemivõimalused. Küllap on ebainimlike käskude täitjatel lihtsam ja kergem omaenese südametunnistuse ees, kui nad ei kohtle oma ohvreid inimestena.

Väärikus on seotud inimese eneseteadvusega. Eneseteadvus on püüd elada inimesena, kelleks tahad saada ja kes olla. Keegi teine ei saa seda öelda ja inimese eest määratleda. Eneseteadvus ehk identiteet eeldab ligipääsu informatsioonile ja inimest puudutavatele otsustele ja toimingutele. Inimesel on õigus ennast ise määratleda. Teistel pole õigust määrata, kes inimene on või ei ole. *Hinnata saab inimese tegusid, mitte inimest.* Väärikas elu on kooskõlas südametunnistuse ja vabadusega. Väärikus puudub, kui inimene on sunnitud tegutsema oma südametunnistuse vastaselt, seda nii era- kui ka avalikus elus, üksinda või koos teiste inimestega. Väärikus vastab vabaduse positiivsele määratlusele.

Tegelikus elus toob see endaga kaasa mitu küsimust. Kas näiteks kunstliku viljastamise teel sündinud lapsel on õigus teada, kes oli spermadoonoriks? Täisealiseks saanud inimesel on õigus saada andmeid enda kunstlikul eostamisel kasutatud doonori rahvuse, nahavärvi, hariduse, perekonnaseisu, laste olemasolu, pikkuse, kehaehituse, juuste ja silmade värvi kohta, kuid ta ei saa teada tema nime. Perekonnaseaduse järgi on lapse emaks naine, kes lapse sünnitas. See säte keelab nn asendusemaduse, kus teine naine kannab emaks soovida saava naise munarakust viljastatud embrüöst areneva loote sünnituseni. Seadusandja lähtus põhimõttest, et lapse kandmise ajal tekib emotsionaalne side lapse ja ema vahel. Samas piirab see mõne naise võimalust saada emaks.

Lisaks loe Kompasist ptk 2.12 - Kas on teisi võimalusi?

Kas inimene

VÕIB OLLA ASI?

Väärikus eeldab ka inimeste õiguslikku võrdsust. Inimene ei ole kaup või asi, mida müüakse ja ostetakse. Inimrühmade vahel ei saa olla ületamatuid seisukslikke piire. Eesti keeles tähendab orjus kõnekeeles kas kohustuslikke töid (lepinguga võetud,

näiteks teoorjus talu eest rendi maksmisel, või avaliku võimu pandud koormis nagu teede korrashoid) või märgib inimese õiguslikku seisundit. Ori on ajaloos kuulunud kas eraisikule või riigile. Tänapäeva maailmas on orjus küll keelatud, kuid tegelikkuses on jätkuvalt olemas nii orjus kui ka sellega seonduv inimkaubandus. Enamasti on see kuriteoliik seotud pettuse ja prostitutsiooniga, kuid ka illegaalsete immigrantide rakendamisega tasuta või tühiselt tasustatud rasketel töödel.

Väärikus tagab inimesele otsustusvabaduse. Väärikust ei ole siis, kui inimene on väljapääsmatus olukorras ja ta ei saa kasutada vabadust tegutseda või olla tegevuseta.

Valetama sundimine

ON ALANDAV

On olusid, kus inimene on seatud valiku ette rääkida tõtt ja tunda enda heaolu, vabadust ja tulevikuvõimalusi ohustatuna või valetada ja omada häid karjäärivõimalusi. Taoline sundvalik on sage totalitaarsetes riikides. Võime meenutada lähiajalugu, kus avalikes esinemistes pidid ka Tallinna pommitamise üle elanud ütlemä, et Tallinna linna purustasid fašistlikud saksa rööv vallutajad, mitte Nõukogude lennuvägi. Tuntumad taolised valed olid Molotovi-Ribbentropi pakti ja Katõni massimõrva eitamised. Taolised sunduslikud valed murendasid inimeste eneshinnangut. Vähese eneshinnanguga inimene on kergemini valitsetav.

Kas õigus abile

ON SEOTUD VÄÄRIKUSEGA?

Väärikus on ka sotsiaalsete põhiõiguste alus. Inimesel on puuduse korral õigus saada abi, et tal oleks tagatud hädavajalik toit, rõivad, eluase ja hügieenivõimalused. Nende puudumisel ei saa rääkida inimväärselt elust.

Lisaks on väärikus seotud ka sellega, et riik ja kohalikud omavalitsused inimesi ära kuulavad ja nõustavad. Avalik võim peab oma menetlustes kohtlema inimest kui subjekti, kellel on oma kogemused, soovid ja elutunnetus, mitte kui tegevuse sihtmärki ehk objekti. Kui otsus võib puudutada inimese huve, tuleb teda teavitada, teda kuulata ja anda talle võimalus otsuse peale kaevata.

Kas inimese au

ONKAITSTUD?

Põhiseaduse § 10 öeldakse, et õigused, vabadused ja kohustused peavad vastama inimväärikuse põhimõttele. § 17 keelab kellegi au või hea nime teotamise. Inimese au on peetud ka olulisemaks kui elu. On olnud kultuure ja aegu, kus au kaitsti kahevõitlustel.

Põhiseaduses on au ja hea nimega seotud keeld nimetada kedagi kurjategijaks enne kohtuotsuse jõustumist (süütuse presumpatsioon, § 22), õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel (§ 26), õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele (§ 41), õigus vabalt levitada arvamusi ja informatsiooni rikkumata teiste isikute au ja head nime (§ 45), samuti on igaühel õigus talle moraalselt või materiaalselt tekitatud kahju hüvitamisele (§ 25).

Inimese väärikust riivab ka see, kui keegi tema kohta loeb talle saadetud või tema saadetud sõnumeid või kirju või kuulab pealt tema kõnesid. Ka politseinikud, kes julgeolekukaalutlustel või kurjategija leidmiseks rikuvad sõnumisaladust, peavad seda põhjendama, taotlema kohtult loa ja alluma parlamendi järelevalvele. Inimeste asjatu jälitamine on alandav.

Au ja head nime võib teotada avalikult või väiksemas inimeste ringis. Kahju sünnib mõlemal juhul, kuid tavaliselt on avaliku teotuse tagajärjed raskemad. Vahet tuleb teha laimul ja au haavamisel. Laim on teadlik valeväidete esitamine inimese halvustamiseks. Au haavamise korral võivad väited olla tõesed, kuid on esitatud pahatahtlikult, et rikkuda või naeruvääristada inimese mainet.

Võib olla raske vahet teha, kas kahjustatakse inimese mainet või kritiseeritakse inimest sooviga parandada olukorda, kuid tegelikkuses on see tuntav. Au ja hea nime kaitse satub sageli vastuollu teabe levitamise vabaduse kui ühe põhiõigusega. Sõnavabadus on oluline rahva valitava võimu püsimisel. Vastuolu korral tuleb anda puudutatud inimesele võimalus samas meedias vastulauseks, kohtusse pöördumiseks või tüli lahendamiseks asjaosaliste kokkuleppel moodustatud aukohtus, et hinnata, kas tegu oli teotuse, solvangu või muu taolisega. Juhul kui kohus leiab, et inimese au on teotatud, siis on tal õigus nii moraalse kui ka materiaalse kahju hüvitamisele (näiteks sõlmimata jäänud leping või lahkunud kliendid).

Eestis saab au ja head nime kaitsta tsiviilkohtumenetluses. Oma õiguse nõudmisel tasub meeles pidada, et iga kord, kui kohus asja arutama hakkab, võib ajakirjandus hagi põhjustanud ütlushi ja toimunut meenutada. Nõnda võib kohtus õiguse saada, kuid avalikkuse silmis on nimi määritud. Varem on saanud laimajat võtta Eestis ka kriminaalvastutusele.

Õigusi saavad kasutada elavad inimesed, kuid inimese au ja head nime võidakse rikkuda ka pärast tema surma. Karistusseadustiku järgi saab kriminaalkorras karistada matuse- või muu surnu mälestamise tseremoonia takistamist, haua või muu viimseks puhkepaigaks tunnistatud koha või surnule püstitatud mälestusmärgi rüüstamist.

Hea nime kaitsele on õigus ka juriidilistel isikutel.

Väara käitumisega võib oma heale nimele kahju teha inimene ise, kuid see ei anna õigust teda halvustada. Martin Luther ütles „Väikeses katekismuses“ oma seletuses kaheksanda küsu kohta („Sa ei tohi anda valetunnistust oma ligimese vastu“): „Meie peame Jumalat kartma ja armastama, et me oma ligimese peale ei tunnista valet, teda ei reeda, keelt ei peksta ega tõsta tema peale laimujutte, vaid et me teda vabandame, räägime temast head ja kääname kõik asjad hea poole.“

Küsimused:

- 1 Miks on õigus väarikusele oluline?
- 2 Kuidas on väarikus seotud vabadusega?
- 3 Millised tegevused teotavad tänapäeval enim inimese head nime?
- 4 Kuidas võib inimene ise oma väarikust rikkuda?

Õigus **ELULE**

Põhiseaduse § 16 ütleb: „Igaühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kelleltki elu võtta.“

Õigus elule

JA SURMANUHTLUS

Eluõiguse korral tekib tavaliselt ka küsimus surmanuhtluse lubatavusest. Põhiseadus otseselt ei keela surmanuhtlust, kuid Eesti riik on ühinenud Euroopa Nõukogu inimõiguste ja kodanikuvabaduste kaitse konventsiooni lisaprotokollidega, mis keelavad surmanuhtluse nii rahu- kui ka sõjaajal.

Surmanuhtluse vastu on mitu põhjendust. Surmanuhtlus on lõplik ja selle karistusviisi juures ei saa väita, et karistusel on süüdlast kasvatav eesmärk. Ei ole täheldatud, et surmanuhtlust rakendatavates maades oleks raskete kuritegude arv väiksem, kui maades, kus surmanuhtlust pole. Samuti ei ole süüdimõistetute puhul võimalik heastada õigusmõistmise vigu pärast otsuse täideviimist.

Surmanuhtluse pooldajate arvates võib inimene end oma kurjade tegudega arvata ise väljapoole inimkonda. Ajaloos on surmanuhtlus olnud kas tasu toimepandud teo eest või ohver õiguskorra taastamiseks.

Riik ei tohi võtta meelevaldselt kelleltki elu, kuid see ei tähenda eluvõtmise täielikku keeldu. Inimese elu kaitseks võib seda ohustava ründaja surmata, juhul kui teisi võimalusi kaitsta rünnatavat ei ole ja oht on tegelik. Riigil on omakorda kohustus välja õpetada ja relvadega varustada politseinikud ja kaitseväelased.

Kohustus kaitsta inimelu on seotud ohutust tagavate õigusaktide kehtestamise (tööohutus-, tuleohutus-, liiklus- ja muud eeskirjad) ning nende täitmise kontrolliga, samuti pääste- ja teiste ametnike väljaõppe ja varustamisega.

Seda, et tapmise keeld ei ole ainult tegudest hoidumine, vaid ka tegutsemine, on mõistetud pikka aega. Kui inimene on hädas, siis ei piisa kaasinimeste põhimõttest mitte teha teisele kahju, mida ise ei soovita, vaid kannataja loodab, et talle osutatakse abi, mida võimalikud aitajad ise taolisest olukorrast sooviksid saada. Martin Luther selgitas viiendat käsku („Sina ei tohi tappa“): „... et me oma ligimese ihule ei tee ühtki kahju ega kurja, vaid me teda aitame ja teeme temale head kõigis ihuhädades.“

Õigus elule on seotud ka inimese tahtlikult või tahtmatult tapnud või tappa ähvardanud isikute kinnipidamisega ja nende üle kohtumõistmisega, süüdimõistmise korral ka karistuse täideviimisega.

Õigus elule

JA SÜNDIMATA ELU KAITSE

Riigi kohustus kaitsta elu kui väärtust on seotud küsimusega elu algusest. Mitmel rahval on olnud perepea õigus otsustada, kas võtta sündinud laps perekonda või surmata. Nii oli see näiteks Rooma riigi algusaegadel. Alles hiljem laienes tapmist keelav käsk äsjasündinud lastele.

Kuigi kristlikud ja islamiteoloogid esitasid erinevaid seisukohti aja suhtes, mil loode saab hinge, oli juba vanadel aegadel tahtlik abort keelatud. Õigus elule kuulub inimesele tema *elusalt sündimise hetkest*, kuid mõned õigused omandab laps ka Eestis juba enne sündimist eeldusel, et ta sünnib elusalt. Nii saab laps sünnilt kodakondsuse juhul, kui ta isa, kes suri enne lapse sündi, oli Eesti kodanik. Ka võib teha testamendi eostatud, kuid veel sündimata lapse kasuks.

Elu algus on protsess ja küsimus on, kas lootel on õigus elule. Seejuures nii subjektiivne õigus – sellisel juhul tekib küsimus, kellel on õigus seda nõuda – kui ka objektiivne õigus, mis kohustab elu kaitsma. Omakorda toob küsimus loote õigusest elule kaasa küsimuse, kas see satub vastuollu loodet kandva naise õigusega enesemääratlusele ja oma keha üle otsustamisele.

Riigid, mille õigus lubab aborti, lähtuvad kas teatud tunnuse olemasolust (indikatsioonivariant), milleks võib olla raseduse või sünnitusega kaasnev oht ema tervisele, lootekahjustus, vägistamisest alanud rasedus, või siis raseduse tähtjast. Eestis on raseduse katkestamine lubatud esimese 11 nädala jooksul ja mõne tunnuse olemasolul esimese 21 nädala jooksul. Hiljem on loote õigus elule seadusega kaitstud.

Õigus elule

JA ÕIGUS SURRA

Õigus elule on seotud küsimusega inimese otsustusõigusest surra. Riik võib piirata enda elu ohustava vaimuhaige vabadust, samuti takistada vangi enesetappu. Aktiivne kaasaitamine inimese soovile surra on Eestis kuritegu. Parandamatult haige eutanaasia lubatavuse üle väideldes on küsimuseks, et õiguse andmisel peab keegi olema kohustatud aitama surra soovijal tema soov täide viia. Kuidas ja kellele see kohustus panna? Hippokratase

koolkonna arstide vandes oli keelatud aidata kaasa nii abordile kui ka vabatahtlikule surmale.

Eesti õigus ei loe enesetappu ja katset endalt elu võtta kuriteoks, kuid ajaloos on olnud ka riike, kelle seadustes oli ette nähtud karistus enesetapukatse eest, samuti pidi enesetapja maetama vähema väärikusega. Põhjendatud on enesetapu taunimist ka eksimusega kõlbluse vastu: eneselt elu võtnu on kaotanud lootuse, seega on ta eksinud ühe vooruse vastu.

Küsimus on ka selles, kellele kuulub inimese keha. Kas pikaajaline võlgnik võib müüa või pantida mõne oma organi? Eestis kehtiv seadus ütleb: „Rakkude, kudede ja elundite loovutamise eest tasu pakkumine ja ainelise kasu saamine on keelatud, välja arvatud kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduses sätestatud juhtudel.“ Seega ei saa ka inimene ise enda keha kaubaks muuta.

Õigus elule

JA RÄNDEVABADUS

Inimese õigus elule toob endaga küsimuse õigusest asuda teise riiki, kui inimese elu ja tervis on kodumaal ohus. Nõnda on riigid kokku leppinud, et pagulaste puhul, kes pagevad loodusõnnetuse, epideemia, sõja ja tagakiusamise eest, ei rakendata tavapäraseid sisserände-eeskirju. Ka Eestist põgenesid 1944 kümned tuhanded inimesed Rootsi ja Saksamaale, kes said rahvusvaheliste kokkulepetega sätestatud pagulase staatuse. Samas on tõusnud küsimus ka nn majanduspõgenikest, kes taotlevad õigust heale elule. Kas riik on kohustatud vastu võtma sisserändajaid maadest, kus inimeste sissetulek on väike ja on palju alatoidetud inimesi, kelle tervis on ohus?

Lisaks loe Kompasist ptk 4.1 – Mis on inimõigused?

Küsimused:

- 1 Kas surmanuhtlus rikub õigust elule?
- 2 Millisel juhul võib õigustada inimese surmamist?
- 3 Kumb õigus väärrib enam kaitset, kas loote õigus elule või naise õigus enesemääratlusele ja enda kehas toimuva kontrollile?
- 4 Kui lubada eutanaasiat, kas siis on arst kohustatud kaasa aitama inimese surmale või võib sellest ülesandest keelduda?

Lisaks loe Kompassist ptk 5.10. - Globaliseerumine, ptk 5.11 - Tervis., ptk 5.13. - Ränne, ptk 5.14. - Rahu ja vägivald ning ptk 5.18. - Sõda ja terrorism.

KOKKUVÕTE

Siinne õppematerjal ei ammenda inimõiguste teemat. Inimkonna ajaloos muutuvad eri aegadel päevakohaseks erinevad inimõigused. *Keegi ei ole inimõigusi avastanud ega leiutanud, need on koos korraldatud ühiskonnas elava inimesega alati olemas olnud.* Suur hiina mõtleja Lao-zi kirjutas enam kui kaks ja pool tuhat aastat tagasi „suurest kulgemisest hälbides ilmus õiglus inimlikkus“ („Daodejing“, tõlkinud Linnart Mäll, 1979). Inimõiguste rakendamiseks on need sõnastatud ja kehtestatud õigusaktidena. Vaid nii saab mitme õiguse olemasolul neid kaaluda ja määrata õiguse rakendamise piire, et tagada kõigile vajalikud õigused või nende rikkumise korral leida rikkuja või rikkuv õigusakt.

Inimõigused on rahvusvahelistes konventsioonides sõnastatud üldiste põhiõigustena. Inimõiguste järgimiseks Eestis on põhiseadus ja põhiseadusega kooskõlas olevad seadused. Kui Eesti riik ei taga Euroopa Nõukogu inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis sätestatud õigusi ja vabadusi, siis on igal inimesel õigus minna riigi vastu Euroopa Inimõiguste kohtusse.

Katkendid **KIRJANDUSEST**

Tekstid, mis sobivad aruteluks teemal Inimese au ja hea nime kaitse.

Lisaks loe Kompassist 5.11 - Meedia.

Ferenc Molnár, „Pál-tänavä poisid“, ilmunud 1907, eesti keeles 1934, katkend 1955. aasta väljaandest (tõlkinud Julius Mark).

„Me otsustasime just praegu,“ sõnas kitiühingu esimees, „et kitiühing tänasest päevast peale salaseltsina edasi hakkab töötama. Me valisime ka uue esimehe.“

Poisid hüüdsid vaimustatult uue esimehe nime:

„Elagu Kolnay!“

Ainult Barabás ütles irvitades:

„Maha Kolnay!“

Esimees aga jätkas:

„Kui teie, härra sekretär, ka edaspidi tahate oma ametisse jääda, siis peate nüüd meiega koos vande andma seda saladuses pidada, sest kui õpetaja Rácz teada saab, et ...“

Sel silmapilgul nägi Nemeček puupinude vahel lonkivat Gerébi. Kui Geréb nüüd ära läheb, siis on kõigel lõpp ... Lõpp kindlustustel, lõpp krundil ... Kui aga Boka siin temaga südamlikult juttu ajaks, siis võiks veel hea temas võidule pääseda. Väike valgepäine oleks peaaegu viha pärast nutma puhkenud. Ta katkestas esimehe kõne:

„Härra esimees ... Mul ei ole aega ... ma pean ära minema ...“

Weisz küsis karmilt:

„Kas te tunnete ehk hirmu, härra sekretär? Te võib-olla kardate, et kui teada saadakse, siis karistatakse teid ka?“

Kuid seda Nemeček enam ei kuulnud. Ta nägi ainult Gerébit, kes puupinude vahele pikali oli heitnud, et oodata, kuni poisid sealt kohalt minema lähevad ning tema ennast tänavale võib poetada ... Ja kui Nemeček seda nägi, ei aidanud enam jutt ega keeld, ta jättis kitiühingu imestunud liikmed sinnapaika, tõmbas kuuehõlmad eest kokku ja viuhiti! tormas ta nagu tuulispea üle krundi ning oli väravast väljas.

Üldkoosolekul valitses tumm vaikus. Vaikuses lausus esimees hauahäälega:

„Austatud koosolijad, te nägite kõik Ernö Nemeceki käitumist. Teatan, et Ernö Nemecek on argpüks!“

„Täitsa õigel!“ kordas üldkoosolek.

Ja Kolnay kisendas isegi:

„Äraandja!“

Richter palus ärritatult sõna:

„Ma panen ette vabastada arg äraandja, kes meie ühingu hädas saatuse hooleks jättis, sekretäri ametist ja kanda ta äraandjana protokoll!“

„Elagu!“ kõlas kui ühest suust ning hauavaikus teatas esimees otsuse:

„Üldkoosolek nimetab Ernö Nemeceki araks äraandjaks, vabastab ta sekretäri ametist ning heidab ta ühingust välja. Härra protokollija!“

„Siin!“ vastas Leszik.

„Kanna protokollu sisse, et üldkoosolek Ernö Nemeceki äraandjaks on tunnistanud, ja kirjuta ta nimi sinna väikeste tähtedega!“

Tasane pomin käis koosolijaist läbi. Põhikirja järgi oli see kõige raskem karistus. Ning tihedalt seisis nad Lesziku ümber, kes sedamaid maha istus, ühingu protokolliraamatuks oleva viiekreutserise vihiku põlvedele laotas ning suurte varesejalgadega kirjutas: „ernö nemecek, äraandja!!!“.

Nõnda võttis kitiühing Ernö Nemecekilt tema au ...

Küsimused:

- 1 Millise menetlustoimingu jättis kitiühingu esimees Ernö Nemeceki suhtes tegemata?
- 2 Milles seisneb süüdistatava õigus ennast kaitsta?
- 3 Miks tänapäeval inimest ja tema nime halvustavaid karistusi taunitakse?

Orjuse ja vabaduse, samuti väärkuse teemal arutamiseks sobivad tekstid.

Lisaks loe Kompassist ptk 5.13 - Ränne.

Mark Twain, „Huckleberry Finn“, ilmunud 1884, eesti keeles 1932, katkend 1954. aasta väljaandest. (Tõlkinud Marta Sillaots ja Anna Bergmann.).

„Jah, ma ütlesin. Ütlesin ja pean sõna. Indiaanlase ausõna selle peale. Teised sõimaksid mind küll alatuks abolitsionistiksi ja põlgaksid mind orjavarjajaks, – aga sellest pole mul midagi. Ma ei räägi midagi ja

tagasi ma linna niikuinii ei lähe. Las siis kuulda, kuidas see kõik oli.“

„Noh, näed, see oli sedamoodi. Vanamoor – see miss Watson – painas mind kogu aeg ja oli minuga hirmus paha, aga ta ütles alati, et ta ei müü mind ära alla Orleans'i. Kuid siis märkas, et üks neegrikaupmees lonkis ikka meie lähedal, ja hakkasin kartma. Noh, ükskord öösi ma roomasin üsna hilju ukse juurde – uks polnud üsna kinni – ja kuulsin, vanamoor ütles lesele, et ta müüb mu Orleans'i aga ainult siis, kui saab kaheksasada dollarit mu eest, sest see on nii palju raha, et ta ei saa vastu panna. Lesk katsus talle öelda, et ta ei teeks seda; aga ma ei hakanud enam kuulama. Tegin õige ruttu sääred, kas tead.“ /.../

Siis näitas ta meile veel midagi, mis ta oli ilma hinnata trükkinud, sest see oli meile. See oli sedel põgenenud neegri pildiga, neegril oli pamp kepiga õlal, ja selle alla oli kirjutatud „200 dollarit vaevatasu“. Kirjutus käis Jimi kohta ja kirjeldis passis täpselt. Seal oli öeldud, et ta oli talvel põgenenud St. Jacques'i istandikust, nelikümmend miili teisel pool New-Orleans'i, ja et ta oli arvatavasti läinud põhja poole; et see, kes ta püüab ja tagasi saadab, saab vaevatasu, ja kõik kulud kaetakse.

„Nüüd,“ ütles hertsog, „võime siitpeale päeval sõita, kui tahame. Kui näeme kedagi lähenemas, seome Jimi käed-jalad nõoriga kinni, paneme ta vigvami, näitame seda kuulutust ja ütleme, et püüdsime ta ülalpool, et oleme liiga vaesed ega saa aurikuga sõita ja laenasime seepärast sõpradelt selle väikese parve ja läheme vaevatasu järele. Raudus ja ahelais mõjuks Jim paremini, aga see ei sobiks me jutuga, et oleme nii vaesed. Oleks nagu liiga tore. Nöör on kohasem – peame hoolitsema ühtluse eest, nagu laval räägitakse.“ /.../

Noh, kuningas laskis tõesti maja, neegrid ja kogu varanduse üles kirjutada ning oksjonil välja kuulutada; see pidi toimuma kaks päeva pärast matuseid. Soovi korral võis igaüks ka enne midagi osta.

Nii tabas matustele järgnenud päeval pärast lõunat tütarlapsi esimene hoop. Tuli paar neegritega kauplejat ja kuningas müüs neile neegrid mõistliku hinna eest, kolmepäevase maksutähtajaga, nagu nad ütlesid. Kaks poega saadeti ülesvett Memphisesse ja nende ema pärivett Orleans'i. Mõtlesin, et vaestel tütarlastel ja neil neegritel murdub süda valu kätte; nad nutsid üksteise kaelas ja olid nii õnnetud, et mul oli hale vaadata. Tütarlapsed ütlesid, nad ei olevat võinud uneski näha, et see perekond lahutatakse ja linnast välja müüakse. Ma ei suuda iialgi unustada, kuidas vaesed õnnetud tütarlapsed ja neegrid üksteise kaelas rippusid ja nutsid; usun, ma poleks suutnud seda kannatada, vaid oleksin

suu lahti teinud ja me kelmid paljastanud, kui ma poleks teadnud, et müük pole maksev ja et neegrid nädala või paari pärast tulevad linna tagasi.

Lugu äratas ka linnas suurt tähelepanu; hulk inimesi tuli kokku ja ütles, et oli häbiasi sel viisil ema ja lapsi lahutada. /.../

Kord arvasin, et Jimil tuhat korda parem oleks olnud orjaks olla kodus oma perekonna lähedal – kui ta üldse pidi orjaks olema. Mõtlesin, et parem kirjutan Tom Sawyerile ja käsin teda miss Watsonile öelda, kus Jim on. Aga varsti loobusin sest mõttest kahel põhjusel: miss Watson oleks vihastunud ja pahandunud Jimi alatuse ja tänamatuse üle ja selle üle, et ta tema juurest oli ära läinud; ja oleks ta otsekohe jälle lõunasse müünud – ja kui mitte, siis igaüks ikkagi loomulikult põlgab ja vihkab tänamatut neegrit: seda oleks Jimile alatasa tunda antud ja ta oleks end tundnud alatuna ja häbituna. Ja mõelda veel mind! Igal pool oleks kohe teatud, et Huck Finn aitas neegri vabadusse, ja kui ma oleksin veel kedagi kodulinnainimestest näinud, siis oleksin pidanud häbi pärast maha heitma ja nende saapaid lakkuma. /.../

„Laev ei jäänud põhja kinni, – see poleks meid kuigi palju hiljaks jätnud. Meil lõhkes katlatoru.“

„Helde taevas! Ega keegi viga saanud?“

„Ei. Üks neeger sai surma.“

„Noh, see läks hästi, mõnikord saab selle juures inimesi hukka. ...“ /.../

Mehed olid hästi vihased, mõned neist tahtsid Jimi puua, õpetuseks teistele ümberkaudsetele neegritele, et nad ei katsuks ära joosta nagu Jim ja nii hullupööra palju sekeldusi teha ja tervet perekonda päevade ja ööde kaupa surmahirmus pidada. Aga teised ütlesid, et ei maksa puua, et seda ei tohi, et Jim on võõras neeger ja omanik võib tulla ja nõuab siis kindlasti, et ta välja makstaks. Teised jäid siis natuke rahulikumaks, sest need, kes kangesti kipuvad mõnda neegrit ta pahategude eest pooma, need ei taha põrmugi ta eest maksta, kui nad kord oma meelepaha on jahutanud.

Nad siiski sõimasid Jimi tublisti ja andsid talle paar korda kuklasse; aga Jim ei öelnud midagi ega näidanud ka, et ta mind tundis. Ta pandi jälle endisse onni, anti talle ta oma riided selga ja pandi jälle ketti; aga mitte enam voodijala külge, vaid põrandatalasse löödud jämeda raudpoldi külge. Mõlemad käed pandi tal ahelasse ja mõlemad jalad; ja öeldi, et ei anta talle muud süüa kui vett ja leiba, kuni ta omanik tuleb või kuni ta enampakkumisele läheb teatava tähtaja möödumisel. /.../

„Neil pole õigust teda luku taha panna! Välja! Ära viivita silmapilkugi! Lase ta lahti! Ta pole ori. Ta on niisama vaba kui iga teine elav olend.“

„Mis see laps ometi mõtleb?“

„Mõtlen seda, tädi Sally, et kui keegi muu ei lähe, siis lähen ma ise. Olen teda eluaeg tundnud ja Tom niisama. Vana miss Watson suri kahe kuu eest; tal oli häbi, et oli ta tahtnud Lõunasse müüa; ta ise ütles seda; ja oma testamendis andis ta talle vabaduse.“

„Ja mis hullu siis sinul oli tarvis teda vabastada, kui ta juba niigi oli vaba?“

„Säh sulle küsimust. Nii küsivad ainult naised. Ma tahtsin seiklust; oleksin kas või põlvini veres sumanud, et aga ...“

Küsimused:

- 1 Milliseid inimõigusi rikuti Jimi suhtes?
- 2 Milline eeldatav õigussuhe päästis Jimi omavolilisest hukkamisest?
- 3 Milline tunnus ja seisund on käsitletud tekstis inimeste diskrimineerimise aluseks?
- 4 Miks omandiõiguse tunnustamine takistas orjuse kaotamist?
- 5 Kumb õigus on kaalukam, kas omandiõigus või inimeste õiguslik võrdsus?
- 6 Millist õigust rikuti ema ja poegade müümisel erinevatele ostjatele?

Surmanuhtlus, õigus nõuda korrakohast kohtumenetlust ning õiguse olemuse käsitlemise juurde sobivad tekstid.

Lisaks loe Kompassist ptk 5.14 - Rahu ja vägivald.

Stendhal, „Punane ja must“, ilmunud 1830, eesti keeles 1938, katkend 1980. aasta väljaandest. (Tõlkinud Johannes Semper).

Kui Julien järgmise päeva hommikul kell üheksa vanglast väljus, et minna kohtuhoonesse, oli sandarmitel tükk tegemist, et kohtuhoovi kogunenud määratud rahvasumma kõrvale tõrjuda. Julien oli välja maganud, väga rahulik ja tundis ainult filosoofilist kaastundmust kadedad rahvahulga vastu, kes, ilma erilisel julm olemata, surmaotsust kuuldes siiski plaksutama hakkab. Ta oli aga päris üllatunud, kui ta selle veerandtunni kestel, mil teda rahvahulgast läbi viidi, siiski pidi tunnistama, et ta äratub publikus õrna kaastunnet. /.../

Tunnistajate ülekuulamine läks väga kiiresti. Peaprokuröri süüdistuskõne esimeste sõnade juures puhkesid nutma kaks daami ülal väikesel rõdul otse Julieni vastas. /.../

Peaprokurör kõneles suure paatosega ja halvas prantsuse keeles, kui jõhker oli sooritatud kuritegu; ... /.../

Ta jäi rahule oma advokaadi kindlameelse ilmega. „Ainult mitte tühje sõnakõlke,“ ütles Julien üsna tasa, kui advokaat sõna palus. /.../

Tõepoolest, vaevalt oli ta viis minutit saanud kõnelda, kui juba peaaegu kõigil naistel olid taskurätikud pihus. Sellest julgustatuna pöördus advokaat vandemeeste poole äärmiselt mõjukate sõnadega. /.../

Advokaadile ja kaebealusele toodi karastusjooki. Nüüd alles üllatas Julieni asjaolu, et ükski naistest polnud kohtust lahkunud ja õhtust sööma läinud. /.../

Kui eesistuja oma lõppsõna ütles, lõi kell kaksteistkümmend öösel. Ta oli sunnitud peatuma; üldises pinevuses ja tekkinud vaikuses kajasid seinakella löögid saalis vastu. /.../

„Härrad vandekohtunikud!

Mind sunnib sõna võtma hirm põlguse ees, millest ma arvasin võivat üle olla oma surmasilmapiigul. Mu härrad, mul ei ole au kuuluda teie klassi, te näete enda ees lihtrahva poega, kes on üles tõusnud oma madala päritolu vastu.

Ma ei palu teilt armu,“ jätkas Julien kindlamal toonil. „Ma ei tee endale mingeid illusioone; mind ootab surm; see on õiglane ja ära teenitud. Ma julgesin tungida naise elu kallale, kes ülimalt väärib lugupidamist ja austust. Proua de Rênal on minu vastu olnud nagu ema. Mu kuritegu on raske ja ta oli ette kavatsetud. Ma olen ära teeninud surma, härrad vandekohtunikud. Aga kui minu süü ka väiksem oleks, siis näen ma siin ikkagi inimesi, kes ei mõtle sellele, et minu noorus võiks pälvida kaastunnet, vaid kes tahaksid minu näol karistada ja murda neid alamast klassist pärit noori, kes on küll vaesusest muserdatud, aga kellel on õnn olnud head haridust saada ja kellel on jätkunud julgust tungida keskkonda, mida rikkad inimesed oma uhkuses nimetavad heaks seltskonnaks.

Selles, mu härrad, seisab minu süü, mida karistatakse seda karmimalt, et tõtt-öelda minu üle ei mõista kohut mitte need, kes on minuga võrdsed. Ma ei näe vandemeeste pinkidel ühtegi haljale oksale jõudnud talupoega, vaid ainuüksi nõrдинud kodanlasi ...“ /.../

Kell lõi üks, kui vandekohtunikud oma tuppä läksid. /.../

Kui kell lõi kaks, kuuldus liikumist. Vandekohtunike toa väike uks avanes. Härra parun de Valenod astus teiste ees tõsise ja teatraalse sammuga, kõik vandekohtunikud tema järel. Ta kõhatas ja teatas siis, et vandekohtunikud on oma südametunnistuse järgi talitades jõudnud üksmeelsele otsusele, et Julien Sorel on süüdi mõrvas, ja nimelt ettekavatsetud mõrvas; see otsus tõi enesega kaasa surmanuhtluse; see kuulutati välja hetk hiljem. /.../

Vanglasse tagasi jõudes viidi Julien kambrisse, mis oli määratud surmamõistetutele. /.../ Voodisse heites leidis ta eest takused linad. Nüüd avanesid ta silmad. „Ah, ma olen ju surmamõistetute kongis; nii see peabki olema,“ mõtles ta. /.../

„Kes on kõrvaltoas?“ küsis Julien mahedasti.

„Advokaat. Ta ootab, et te edasikaebusele alla kirjutaksite.“

„Ma ei kaeba edasi.“ /.../

„Kui ma oleksin ennast välisest särast lasknud vähem pimestada,“ ütles ta enesele, „siis oleksin ka näinud, et Pariisi salongid otse kubisevad seda laadi ausatest inimestest nagu mu isa või osavatest vurledest nagu need sunnitöölised. Neil on ju õigus – inimesed salongidest ei ärka hommikul kunagi piinava mõttega: kust ma täna lõunat saan? Ja kuidas nad oma aususega suurstavad! Vandemeesteks kutsutuna mõistavad nad ülbelt süüdi inimese, kes näljast nõrkedes on varastanud hõbevaagna.

Aga kui nende ees avaneb võimalus õukonnas silma paista või kui küsimuses on ministriportfelli saamine või kaotamine, siis sooritavad need ausad inimesed salongidest samasuguseid kuritegusid, nagu sooritasid need kaks sunnitöölist, keda lükkas sellele teole nälg.

Pole olemas mingit loomulikku õigust; see sõna on iganenud rumalus ja väärrib prokuröri, kes äsja minule jahti pidas ja kelle vanaisa rikastus Louis XIV aegse konfiskatsiooni tõttu. Õigus on olemas ainult siis, kui on olemas seadus, mis karistuse ähvardusel üht või teist tegemast keelab. Enne seadust on loomulik ainult lõvi jõud või siis näljase ja külmetava olendi tarve, ühesõnaga – tarve ...“ /.../

Vanglakongi halb õhk muutus Julienile talumatuks. Päeval, mil teatati, et tal tuleb surra, paistis õnneks ilus päike, mis muutis kogu looduse rõõmsaks. /.../

Kunagi veel polnud see pea nii poeetilises meeolus olnud kui hetkel, mil ta pidi otsast löödama. /.../

Kõik möödus lihtsalt, sündsalt ja tema poolt ilma mingi teatraalsuseta.

Thukydides, „Ateenlaste ja meloslaste dialoog” – „Peloponnesose sõja ajalugu”, V raamat (kirjutatud umbes 395 eKr). Akadeemia nr 9, 2009. Tõlkinud Kaarina Rein.

„Mitte ükski meie nõuetest ega ka meie käitumine pole mingil moel vastuolus sellega, mida inimesed usuvad jumalatest või kuidas nad isekeskis käituvad. Me arvame jumalatest ja teame inimestest, et nende loomuses on paratamatult alati valitseda, kui võim on käes. Ning mis puutub meisse, siis meie pole seda seadust vastu võtnud ega olnud me ka siis, kui see vastu võeti, esimesed, kes seda kasutasid, vaid avastasime, et see on olemas, ja loodame, et see jääb pärast meid alatiseks kehtima, nii et me kasutame seda teades, et nii teie kui ka teised, kui teil oleks samasugune võim kui meil, teeksite sedasama.”

Karl Marx ja Friedrich Engels, „Kommunistliku partei manifest”, ilmunud 1848, katkend 1981. aasta eestikeelsest väljaandest.

„Kuid ärge vaielge meiega, sest te hindate kodanliku omandi kaotamist, võttes lähtepunktiks oma kodanlikud kujutlused vabadusest, haridusest, õigusest jne. Teie ideed ise on kodanlike tootmis- ja omandussuhete saadused, samuti nagu teie õiguski on ainult teie klassi tahe, mis on ülendatud seaduseks, tahe, mille sisu määravad teie klassi materiaalsed elutingimused.”

Küsimused:

- 1 Kas Julien Soreli surmamine oli meelevaldne?
- 2 Kuidas on muutunud suhtumine surmanuhtlusse Euroopas?
- 3 Kohtuistung Julien Soreli üle kestis alla ööpäeva. Kuidas oli tagatud tema õigus kohesele ja erapooletule kohtumõistmisele?
- 4 Milliste põhiõiguste tagamatus on Julien Soreli arvates kuritegevust tekitav?
- 5 Milliseid sarnasusi leiad Julien Soreli arutluses õigusest ja marksistide seisukoha vahel?
- 6 Milliseid kokkulangevusi on Julien Soreli arutluses õigusest ja ateenlaste selgituses meloslastele?
- 7 Kui õigus põhineb jõul või tarvel, nagu arvas Julien Sorel, või võimul, nagu väidavad ateenlased, kuidas suhtuda siis Nürnbergi sõjatribunali ja hilisemate rahvusvaheliste kohtute õigusemõistmise aluseks olevate normide kehtivusse?
- 8 Mille poolest sarnanevad Julien Soreli, ateenlaste ning Marxi ja Engelsi arusaamad õigusest? Kas taolise käsitluse korral on võimalik tunnustada üldisi, kõigile inimestele kuuluvaid õigusi?

Tekstid, mis sobivad aruteluks teemal „Kas inimene võib olla vahend eesmärgi saavutamiseks“.

Lisaks loe Kompassist ptk 5.10 - Globaliseerumine.

Fjodor Dostojevski, „Kuritöö ja karistus“, ilmunud 1866, eesti keeles 1929, katkend 1958. aasta väljaandest. (Tõlkinud A. H. Tammsaare.).

„Pea, ma tahan sulle tõsise küsimuse esitada,“ rääkis üliõpilane ägedamaks muutudes. „Praegu heitsin ma muidugi nalja, kuid pane tähele: ühel pool rumal, mõttetu, tühine, kuri, haige eidetudike, keda pole kellelegi vaja, vaid otse vastupidi – kes on kahjulik ja kes isegi ei tea, milleks ta elab, surres homme, tunahomme niikuinii. Mõistad? Mõistad?“

„Noh, mõistan,“ vastas ohvitser ja vahtis tähelepanelikult ägestuvat kaaslast.

„Kuula edasi. Teisel pool noored, värsked jõud, kes hukuvad asjatult toetuse puudusel igal pool tuhandete kaupa! Sada, tuhat asja ja kavatsust võiks korraldada ja parandada vanaeide rahaga, mis on nüüd määratud kloostri! Võib-olla sajad ja tuhanded olendid, kes on õigele teele juhitud, kümned perekonnad, mis oleksid päästetud kerjusekepist, purunemisest, hukatusest, liiderlikkusest, suguhaigustest, – ja seda kõike tema, selle eide raha eest. Tapa ta ja võta tema raha selleks, et selle abil end pühendada on inimsoole ja üldisele üritusele: mis sa arvad, kas tuhande heateoga ei hüvita üht pisitillukest kuritööd? Ühe elu eest – tuhanded elud, mis on päästetud kõdunemisest ja roiskumisest, Ühe surma tasuks tuhat elu, – see on ju lihtne aritmeetika! Ja mis tähendab üldisel kaalul selle rinnahaige, rumala ja kurja liigkasuvõtja elu, isegi seda pole ta väärt, sest vanamoor on ju kahjulik. Tema pureb ju võõrast elu: alles hiljuti hammustas ta kurjusest Lizaveta sõrme; peaaegu oleks pidanud sõrme otsast ära lõikama!“

„Muidugi, ta ei ole väärt, et ta elaks,“ tähendas ohvitser, „kuid siin on ju loodus.“

„Ah, vend, aga loodust ju parandatakse ja juhitakse, muidu peaks ju eelarvamustesse uppuma. Ilma selleta poleks ainustki suurt inimest.““

Vladimir Lenin, „Noorsooühingute ülesanded. Kõne Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III ülevenemaalisel kongressil 2. oktoobril 1920.“ „Ühiskonnaõpetuse krestomaatia“, 1977.

„Me ütleme, et meie kõlblus on täielikult allutatud proletariaadi klassivõitluse huvidele. Meie kõlblus tuleneb proletariaadi klassivõitluse huvidest. /.../ Siin on tarvis, et proletariaat osa talupoegi ümber kasvataks, ümber õpetaks, ja töötavad talupojad enda poole võidaks, et murda nende talupoegade vastupanu, kes on rikkad ja ajavad kasusid kokku teiste hädade arvel. /.../ Kommunistlik kõlblus on niisugune kõlblus, mis on selle võitluse teenistuses, mis ühendab töörahvast igasuguse väikeomanduse vastu, sest väikeomandus annab ühe isiku kätte selle, mis on loodud kogu ühiskonna tööga. Maa loetakse meil ühisomandiks. /.../ Kui meile räägitakse kõlblusest, siis ütleme: kommunisti jaoks on kogu kõlblus selles monoliitses solidaarses distsipliinis ja teadlikus massivõitluses ekspluataatorite vastu. Igavesse kõlblusse meie ei usu ja paljastame igasuguste kõlbluse kohta käivate muinasjuttude vale. Kõlblus on selleks, et inimühiskond võiks tõusta kõrgemale, pääseda töö ekspluateerimisest.“

Küsimused:

- 1 Kuidas suhtus Raskolnikov Aljona Ivanovna (liigkasuvõtjast eit) heasse nimesse ja kas see suhtumine soodustas või takistas järgnenud tapmist?
- 2 Mille poolest sarnaneb Raskolnikovi moraalikäsitlus Lenini omale?
- 3 Kas teie arvates mõne või paljude inimeste heaolu õigustab kellegi kannatusi?

Teema „Kas inimene võib olla kaup?“ juurde sobivad tekstid.

Lisaks loe Kompassist ptk 5.13 - Ränne.

Fjodor Dostojevski, „Idioot“, ilmunud 1868, eesti keeles 1940, katkend 1975. aasta väljaandest. Tõlkinud Marta Sillaots.

„Nastasja Filippovnal Nad ütlesid, et te olete Gankaga kihlatud! Temaga? On see üldse võimalik? /.../ Ma ju ostan ta kõige täiega saja rubla eest ära – annan

talle tuhat, noh kolm tuhat, et ta kaubast taganeks, küll ta siis päev enne pulmi jalga laseb ja jätab mõrsja kõige täiega minule.“ /.../ „Siin on kaheksateist tuhat!“ Ja ta virutas Nastasja Filippovna ette lauakesele valges paberis paki, mille ümber oli ristamisi seotud nöör. /.../ „Siis nelikümmend tuhat – mitte kaheksateist, vaid nelikümmend!“ karjus Rogožin. /.../ „Minugipärast – sada tuhat! Veel täna toon sada tuhat!“ /.../ “Raha kõige alatum ja vihkamisväärsem külg ongi see, et ta loob isegi andeid. Ja teeb seda maailma lõpuni.“

Tark investor. (<http://www.tarkinvestor.ee/wiki/index.php/Inimkapital>). 17.11.2013

Inimkapital (ingl *human capital*) on inimeste oskused ja teadmised, mis võimaldavad tal tööd teha ja tulu saada. Kontseptsioon, mille järgi inimesed on väärtus ehk kapital, millesse saab teha investeringuid tootlikkuse ja arengu edendamiseks.

Küsimused:

- 1 Kuidas hinnata rahaliselt inimestevahelisi lähedussuhteid?
- 2 Kuidas võivad inimesed end või kaasinimesi muuta kaubaks?
- 3 Kuidas saab kaubaks muudetud inimene olla eesmärk?
- 4 Kui valitsus seab esmatähtsaks inimkapitali suurendamise, siis milline on valitsuse käsitlus inimesest?

Elukoha- ja elukutse valiku vabaduse ning rahvuskuuluvuse säilitamise õiguse juurde sobivad tekstid.

Lisaks loe Kompassist ptk 5.13 - Ränne, ptk 5.19 - Tööelu.

Eduard Vilde, „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“ ilmunud 1903, katkend 1955. aasta väljaandest.

„Tulin suure palvega parunihärra jutule,“ algas ta sel tõsisel vanainimese toonil, mille terasemad külalapsed nii varakult ära õpivad. „Ma oskan puust kõiksugu asju leigata, teen seda tööd juba lapsest saadik, ja mul oleks tuline himu olema meistri juurde õppima minna. Aga või saksad talupoega linna lasevad! Neil ju tööinimesi tarvis. Käisin küll oma härra palvel, nurusin, mis võisin, palusin, kuda oskasin – ei lubatud. Mõtlesin: mis nüüd õite heaks nõuks võtta? Himu suur – annaks või poole elu ää ...“ /.../

“Kui vana sa oled?”

„Mardipäeva ajal soan viieteistkümne aastaseks.“

„... Niisugust tugevat, terast noormeest, nagu sina oled, peaks iga mõisnik kinni. Sinust saab kord tubli peremees, kes oskab kohta pidada. Lolle ja tuimi on igas vallas niikuinii küllalt ... Ja mis sul viga vallas elada, kui kord peremeheks saad. Ära ole rumal, et linna tahad minna! Ega sul sealgi jumal teab mis põli ole. Saad meistri ja sellide käest tonkida ja pead tühja kõhtu kannatama. Ja teadmata on ka, kas sind meistri juurde võetaksegi. Oled juba liiga vana, ei mõista saksa keelt – ei tea, kas oskad lugeda ja kirjutadagi?“

„Lugeda oskan, kirjutada koa natuke,“ vastas Mait, „ja saksa keelt hakkaksin kohe õppima.“ /.../

„Ma tahan sinu härrale kirjutada, et ta laseks su linna meistri juurde minna. ...“ /.../

Järgmisel päeval läks Mait oma tähtsa kirjaga härra juurde. Kiri loeti hoolega kaks korda läbi – nii tähtis näis selle sisu ka härra meelest olevat. Lugedes vaatas saks vahel üle ääre noore teomehe poole, ja mitte just sõbraliku pilguga.

„Poiss, sa oled poole aruga, „ ütles ta viimaks.

See oli kõik. Mait arvas heaks vaikida.

Siis pisteti kiri lauasahelisse ja saks küsis nähvakalt:

„Sa palud minu käest siis luba vallast välja elama minna?“

„Palun küll aulikku härrat.“

„Ma tahan sinu palve edasi anda. Sulle saab teada antud, kui lubakiri valmis on.“ /.../

Maidu palve käis aga vaheajal üsna korrapärast käiku. Et see oli talupoja palve, siis oli kõik aeglane. Mõisniku käest läks see kihelkonnakohtusse, kihelkonnakohtust „landstoa peale“, landstoa pealt rüütelkonna nõukogu kätte. Nõukogu pidas koosolekuid, millal heaks arvas, ja pani Maidu palve päevakorda, millal juhtus. Otsus läks rüütelkonna peamehe kätte, kellel aga mitu aega tähtsamaid asju oli toimetada kui säärast palvet edasi saata. Viimaks jõudis ametlik esitis kubermanguvalitsusse. Või seal tööst ja toimingust puudust oli. Mõne nädala puhkas siis asi seal. Alles kevadel, aprillikuus, sai Mait kihelkonnakohtu kaudu lubakirja, mille eest tal tuli üheksakümmend kopikat tempelmaksu maksta.

Ametlikus tunnistuses kirjutati saksa keeli ja paberil, mida suur kroonukull vesivärvides ja kubermanguvalitsuse pitsers ehtisid, et Mait Luts nüüd ta omal palvel „maakohustustest“ vabastatud olevat. /.../

„noo, see läheb juba. Kas tead, ma tahan sinuga katset teha. Poole aasta jooksul saame juba näha, mis sinust on loota. Siis kõneleme edasi. Kui näen, et sust asja ei saa, siis läheme jälle lahku. Kas oled nõus?“

Maidu südamest käis soe vool läbi.

„täiesti nõus, meistri-isand. Sest kui te mulle pool oostat aega annate, ei te mind siit enam minema soada.“

„On sul luba linna elama jääda?“

Mait andis kubermanguvalitsuse tunnistuse meistri kätte.

„Mait Luts on su nimi?“ ütles Wittelbach seda lugedes.

„Mait – kentsakas nimi! Muidugi talupoja nimi. Selle peame kohe ümber muutma ... Kuidas peame oma uut õpipoissi hakkama hüüdma, lapsed?“ keeras meister suu saksa keeles jälle oma perekonna poole.

„Matiias,“ otsustas emand kähku ja kuivalt.

„Väga õige, Sanna, – Matiias olgu ta nimi“

„Lühidalt – Mati,“ andis vanem tütar Emiilie nõu.

„Hea küll, me hakkame sind Matiks kutsuma. Ega sul midagi selle vastu ole, poiss?“

Mait oli selle ümberristimisega päri.

„Ja ka su liignime võime natuke peenemaks teha,“ ütles meister naeratades. „Luts – see on eesti sõna. Saksa antvärgil peab ka saksa liignimi olema ... Mil viisil võiksime ta liignime natuke suursugustada?“

„See on väga kerge,“ naeris noorem tütar Berta, kes poisi tunnistusse vahtis, „ta kirjutagu oma nimes „ts“ asemel „tz“ – ja sakslane ongi valmis!“

1816. aasta Eestimaa talurahvaseaduse liikumisvabaduse kokkuvõtte ja väljavõtte 1819. aasta Liivimaa talurahvaseadusest (http://www.eha.ee/arhiivikool/index.php?tree_id=42).

1816. aasta Eestimaa talurahvaseadus kaotas pärisorjuse, kuid keelas talurahva seisusest inimesel varem kubermangu linnadesse, Vasknarva või Jamburgi asuda, kuni kubermangus talurahvaseisusest mehi 120 tuhat on. Kubermangust võis välja rännata alles siis, kui kubermangus 140 tuhat talurahvaseisusest meesinget on.

§ 15.

„Enne Jürrid 1832, ei tohhi ei ükski priiks lastud innimenne, olgo temma perremees ehk sullane, põllutöed ehk tallorahwa seisust mahha jätta, egga linna paigus asset otsid.; agga kui pärrast sedda aega linna tahhab assuda, siis peab Radide käest tunnisramatud toma,

ja sedda koggukonna-kohtu ette üllesnäitama, et tõeks teeb, et tedda linna koddanikuks wasto wõetud, ning et tedda linnarahwa hingeramatusse tõutud kirjutada. Enne Jürrid 1832, ei tohhi siis koggoniste priiks sanud talloinnimene sedda ei küsidagi, et linna tahhaks assuda; egga tohhi, egga pea linna koggokonnad sesuggust, kes sedda iggatseks, mitte wasto wõtma, waid tedda ärrasaatma.“

Väljavõte "Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus "NSV Liidu passisüsteemi põhimääruse" kohta". (Eesti NSV Teataja 1974, 44, 448).

„Kodanikele, kes elavad maal ja kellele passe varem välja ei antud, antakse välja passid teise paikkonda pikemaks ajaks ärasõidul, aga ärasõidul kuni poolteiseks kuuks, samuti sanatooriumi, puhkekodusse, nõupidamistele, komandeeringusse või nende ajutisel rakendamisel külvi-, koristus- ja teistel töodel, antakse küla või alevi töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee poolt nende isikut ja ärasõidu otstarvet tõendavad teatised. Teatise vormi määrab kindlaks NSVL Siseministeerium.“

Küsimused:

- 1 Milline põhiseaduse paragrahv sätestab inimese õigused elukoha valikul?
- 2 Milline põhiseaduse paragrahv sätestab inimese õigused elukutse valikul?
- 3 Kuidas nimetatakse ajaloos olukorda, kus inimese elukoha- ja elukutse valik on piiratud?
- 4 Millised õigused olid piiratud NSVL oblastites elavatel maaelanikel, kellele kuni 1974. aastani passe ei antud? Mis eesmärk võis taolisel piirangul olla?
- 5 Milline põhiseaduse paragrahv tagab õiguse säilitada oma rahvuskuuluvus?
- 6 Kuidas hindate ühiskondlikke olusid, kus teatud tegevusalaga tegelemiseks tuleb oma rahvuskuuluvus maha salata? Kas taolisi olusid ja tegevusalasid on ka tänapäeval?

Tekst, mis sobib aruteluks teemal, kas vägivalda kasutamine võimul püsimiseks ja poliitiliste eesmärkide saavutamiseks on põhjendatud.

Lisaks loe Kompassist ptk 5.12 - Rahu ja vägivald.

Andrzej Strug, „Tundmatu sõduri haud“ ilmunud 1922, eesti keeles 1934. (Tõlkinud V. F. Salu.)

„Ühel õhtul katkestas kuuvalguse sonaadi telefoni helisemine. Muusik vandus. – Kes? – Kui mitu korda olen öelnud, et mind ei segataks rumalustega!... Aa, kakskümmend seitse talupoega, on see siis palju teie arvates?... Mõni mure! Minema ajada ja otsekohe lõpp peale teha!... Mõttetud! Mis kauplemine see on? Lihtsalt jagada kahte ossa. Pooled maha lasta, pooled las käivad kus kurat... Veel mis? Kuidas? Aga rivistada kasvu järgi ja kolmteist väiksemat maha lasta. Aga kohe! Ja viibimatult ettekanne saata käsu täitmise üle!

Simonov sajatas ja hakkas uuesti mängima.

...

Kõige huvitavamad olid vestlused Simonoviga nelja silma all. Lazowski kutsus teda välja avameelsusele ja juhtis teda tema musta hinge põhjatusse. Aja jooksul harjus komisar temaga ära, nähes ta millegagi kõigutamatut erapooletust, eelarvamuste puudust ja suurt huvi. Ta teadis, et vähe on neid, kellega nii puhtsüdamlikult rääkida saab ja hindas seda väga insener Kirillovis, küll ebaustavas kommunistis, kuid arukas inimeses. (Lazowski kasutas enda varjamiseks Kirillovi nime)

Revolutsioon pidi tema mõistes olema „põrgulik“. Tema võiduks ei ole küllaldane veel karmus ja kärarikas terror. Süüdlasi, kangekaelseid, kõhklejaid on Venemaal väga palju, ei piisa sugugi nende hävitamisest. Veri peab jõgedena voolama ja veel kaua aega, et säilitada vastavat meeolelu rahvas. Viimased kodanluse jäänused peab välja suretama näljaga, veel parem, maha tapma.

Peame kõndima kõrist saadik veres. Ainult siis kaitseme end igasuguste Euroopa poolt abistatud Koltšakite, Judenitšite ja kodusõdade eest. Vaja on , et igamees poolest miljonist kommunistist, ja mitte üksnes juhid, vaid ka inimesed massist, teaksid, et küsimuses on oma pea alalhoid.

Peame eneste taga põletama kõik sillad, kuid see on veel kaugel. Kui meie seda ei tee, peame võitlema nagu seni „idee eest“ või ringi kobades, Igaüks peab isiklikult värisema hirmsa kättetasumise ees meie vaenlaste poolt.

Selliseks kättemaksuks pole meie veel võimelised, olgugi et räägitakse Koltšaki tapatalgutest. Puuakse komissare ja ohvitsere, kuid ei puudutata sõdureid. Selles ausas ja ikka veel õigeusklikus rahvas peab kogu aeg sütitama vihkamist ja verejanu. Tappa ja rüüstata! Teha soomust, varastada, põletada, uputada ja elavalt maasse matta. Vähe on meis saatanlikku. Kes meie eest siis lõpetavad selle suure töö? Sääraseid mehi kui mina on vähe. Olen ise tõenduseks, et seltsimehed meie ees jälkust tunnevad. Mis teha? Ah – lastagu lahti pühale Venemaale vargad, röövlid, mõrtsukad, psühhopaadid, kaabakad. Antagu võim nendele. Need juba hoolitsevad. Igamees töötab kolme eest, töötaksid ka kümne eest, kui ei takistaks „humanism“.

- Kas ka Boris Ivanovištš?

- Eksite, seltsimees! Šapkin ei takista, vaid aitab kaasa. Säärast on iga kord vaja sinna kus veri voolab. Tema tõstab esile häid külgi, kui nutab ja jutlustab proletaarsuse armastusest? Tema on parimaks katteks üldisele hävitamisele ja rüüstamisele, sest hoidub kogu südamega meie poole ja armastab ka mind, timukat, samuti nagu seda, keda hukutan. Omas hinges usub ta kindlasti Jumalat ja teab, et Looja oma suurte ülesannete saavutamiseks võtab vastu abi isegi saatanalt. See on tüüpiline ketser. Komissar Simonov on mustahingeline, neetud, kuid teda on saatnud Jumal, kes ehitab ilusat nõukogude riiki ja teab mida teeb, kasutades sääraseid palgamõrtsukaid nagu mina. Šapkin saab minuga läbi – on läbi saanud veel hullematega kui mina (ja sääraseid on olemas). Ta kergendab elu, mis on raske nõrkade, õigeusklike nährvidele. Ta ei saa ise aru oma osast, kuid omab õiget instinkti. Hinges ta mind põlgab, aga teab ka, et kui poleks minusarnaseid, valitseks juba ammugi Venemaad uus tsaar – võib olla too endinegi. Nii saavad ka nemad seal Kremliis väga hästi aru kaabakate vajadusest, kuid nende loogika murdub sellel suurel küsimusel, otsekohe lävel. Tunnustades nende veriste ja mitteveriste kaabakate suurt kasu (kumb neist halvem - on teadmatu), nad samal ajal kardavad, et ei jõua nende vägivalda enam piirata. Kes suuremad, tunnevad nende vastu vastikust, kuid kes väiksemad ja sõnakuulelikud, näevad neis kahju kommunistlikule riigile. Loogiline viga! Selliseid isandaid on tarvis vastu võtta heatahtlikult. Isegi selleks sündinud ja elukutselise kaabaka vastu peab olema lojaalne. Peab lubama tal varastada, tappa omaks lõbuks, vägistada naisi ja silmad sulgema hullemate asjade puhul. Muidu pole nendest kasu, nad on ainult tüliks. Õnneks toimub palju head ka tasa, kulisside taga, omavahel. Peab ju keegi ka valvama Nõukogude-Vene eest.

Asjad arenevad aga omamoodi. Peavad arenema. Praegusel ajajärgul ma annaksin kõik ühe ehtsa süd ametu ja usuta sul i eest, kes on valmis kõigeks.

- Mida teha aga siis, kui nende aeg on möödas ja neid sigib palju, ülearu?

- Pole kartat! Praegu juba peab massilisteks karistusteks kutsuma hiinlasi. Kas näete kui vähe on veel Venes õigeid mõrtsukaid ja röövleid. Loodame, et nad Kremli s aru pähe võtavad, kui ainult hiljaks ei jää. Selleks ajaks on minul koostatud oma memoriaal ja väga lihtne projekt. Kuule! Mäkke läheb seltsimees Simonov, mu nimi kostub üle kogu Venemaa nagu kõuemürin. Tema ees kustub nõrga poolaka Džersinski kuulsus, kes mõistab kohut, eraldab süütuid ja süüdlasi ja vahete-vahel laseb ka kellegi maha.

- Mida hakkate peale, seltsimees, nende sadade tuhandete sulidega kui olete lõplikult võitnud?

- See on väga lihtne. Hakkame neid likvideerima.

- See pole nii kerge ...

- Hävitame neid kui marukoeri.

- Tahaksin näha inimest, kes sellega hakkama saab?

- Aga mina? Mürgistan neid salaja, loon salajase nimekirja kõige parematest, kuulutan välja püha sõja kõikide alatute vastu. Mooramaa mees on oma töö teinud, mooramaa mees võib minna. Tuhanded hukkamised! Venemaa on suur ja sügav, kuid kitsaks jääb ta igaühele, kui mina hakkam korda looma. Sellest saab täielik moraalne pööre. Rahvas otsib kõikjalt välja ja karistab kurjategijaid, kes teeneterikkad olid revolutsiooni esimeses faasis ja segavaks muutusid järgmises.“

Küsimused:

- 1 Miks pidi komissar Simonovi arvates rakendama suures ulatuses vägivalda?
- 2 Kas oskate nimetada revolutsioone ja riike, kus on kasutatud valimatut vägivalda?
- 3 Prantsuse revolutsioonist on tuntuks saanud ütlus, et revolutsioon õgib oma lapsed. Mida sellega öelda tahetakse?

Soovitused ÕPETAJALE

Inimõiguste teema käsitlemisel on üks võimalus moodustada õpilastest paarid või väikesed rühmad, jagada nendele kas eespool toodud tekstid või koomiksid või õpetaja valitud abimaterjal ja määrata (võib ka loosi teel) tegelased, kelle rolli õpilased asuvad. Ülesandeks võib olla tegelase mõtete, sõnade ja tegude põhjendamine või võimaluste otsimine, kuidas oleks võinud teisiti käituda. Tekstides toodut saab kõrvutada põhiseaduses toodud põhiõigustega. Millisel juhul põrkuvad erinevate tegelaste õigused, millist õigust ja miks tuleb suuremaks pidada?

Erinevaid rolle võib põhjendada nii arutledes kui ka mängides.

Täiendavalt võiks seada õpilased ametniku ja abivajaja olukorda ja tekitada diskussioon teemal, mis moel tagada inimõiguste kaitse. Ka kohtuniku ja mittetulundusühingu esindaja rolli võiks keegi kanda. See oleks rühmatöö ja seminari vahepealne töövorm.

Õpilastele võib ülesandeks anda võrrelda „Inimeste ja kodanikuõiguste deklaratsiooni“ ja põhiseaduse II peatükki. Millised põhiõigused on põhiseadusesse lisandunud, millised on välja jäänud, kuidas on muutunud põhiõiguste ulatus?

Aruteluks või mänguks saab kasutada ka mitmeid kujutletavaid olukordi ja neis olevaid rolle. Näiteks tegelaste valikud ja nende põhjendamine – näiteks 1) naine, kes soovib katkestada rasedust, 2) arst, kelle tõekspidamised ei poolda meditsiinilise põhjuseta aborti, ja 3) tervishoiuasutuse juhtkond, kes peab tagama lubatud teenuse osutamise. Millised on antud olukorras inimeste võimalused käituda nii, et jäädakse enda ees ausaks ja ollakse seaduskuulekad? Milliste inimõigustega siin kokku puututakse ja kelle õigused ning kohustused vastanduvad? Samasugused valikud on siis, kui tegelasteks võtta 1) parandamatult haigeks peetav isik riigis, kus eutanaasia on lubatud, 2) kohtunik, kes peab surmamiseks loa andma, 3) arst, kes peab surra soovijat aitama, ja 4) tervishoiuasutuse juhtkond, kes jällegi peab tagama teenuse osutamise ning 5) haige pereliikmed. Millised vastuolud võivad tekkida, kui omistada tegelastele erinevaid tõekspidamisi? Õpilastele võib tutvustada ka väljavõtet omaaegsest Hippokratese koolkonna arstide vandest: „Ma ei anna kellelegi surmavalt toimivat

mürki, isegi kui ta seda minult palub; ka ei anna ma sellele sihitud nõu. Samuti ei anna ma kunagi naisele vahendit idaneva elu hävitamiseks.“ Taoliste situatsioonide käsitlemisel peab samas olema ettevaatlik ja otsima pigem mõistuslikke kui emotsionaalseid põhjendusi, sest selline ülesanne võib mõnd õpilast isiklikult puudutada.

Õpilastega võib analüüsida ka netikommentaare. Kas ja mis tingimustel rikuvad anonüümsed kommentaarid kommenteeritava head nime? Kuidas peaks käituma inimene, kes võib tunda end solvatuna, ja kuidas veebilehe toimetaja? Milliseid kommentaare võib ja millised tuleb eemaldada?

Kas laenudega hätta jäänud inimese valikuvabaduste vähenemine on võrreldav omaaegse võlaorjusega? Millised on krediitiasutuse töötaja, võlgniku, käendaja ja kohtutäituri võimalikud valikud?

Aruteluks sobib kasutada ka ajaloo juhtunut. Näiteks lasi Prantsuse vabariigi kindral Napoleon Bonaparte 1799. aastal Egiptusest Palestiinasse liikudes tappa Jaffa juures üle tuhande sõjavangi, ja seda tääkidega, et säästa kuule. Veretöö põhjenduseks on toodud vee ja moona puudust ning asjaolu, et vangid oleks vabastamise korral liitunud uuesti Inglise vägedega. Kuidas hinnata ja põhjendada otsust ning selle täideviimist väejuhi, täideviija ja tapetavate seisukohast?

Arutelu või rollimängu järel on otstarbekas kokku võtta vaatenurgad, seisukohad ja arvamused, mis on õpilastele uudsed. Õiguste vastuolu korral küsida, millist õigust peavad õpilased olulisemaks.

DECLARATION DES DROITS DE L'HOMME ET DU CITOYEN

Décree par l'Assemblée Nationale dans les séances des 20, 21
23, 24 et 30 août 1789. Approuvée et acceptée par le Roi

PRÉAMBULE

LES représentants du peuple François constitués en Assemblée nationale, considérant que l'ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de l'homme sont les seules causes des malheurs publics et de la corruption des gouvernements, ont résolu d'exposer dans une Déclaration solennelle les droits naturels, inaliénables et sacrés de l'homme, afin que cette Déclaration, constamment présente à tous les membres du corps social, leur rappelle sans cesse leurs droits et leurs devoirs, afin que les actes du pouvoir législatif et ceux du pouvoir exécutif, pouvant être à chaque instant comparés avec le but de toute institution politique, en soient plus respectés, afin que les réclamations des citoyens, fondées désormais sur des principes simples et incontestables, tournent toujours au maintien de la constitution et du bonheur de tous.

EN conséquence, l'Assemblée nationale reconnoît et déclare, en présence et sous les auspices de l'Être suprême les droits suivants de l'homme et du citoyen.

ARTICLE PREMIER.

LES hommes naissent et demeurent libres et égaux en droits; les distinctions sociales ne peuvent être fondées que sur l'utilité commune.

LE but de toute association politique est la conservation des droits naturels et imprescriptibles de l'homme; ces droits sont la liberté, la propriété, la sûreté, et la résistance à l'oppression.

LE principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la nation; nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressément.

LA liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui; l'exercice des droits naturels de chaque homme n'a de bornes que celles qui assurent aux autres membres de la société la jouissance de ces mêmes droits; ces bornes ne peuvent être déterminées que par la loi.

LA loi n'a le droit de défendre que les actions nuisibles à la société; tout ce qui n'est pas défendu par la loi ne peut être empêché, et nul ne peut être contraint à faire ce qu'elle n'ordonne pas.

LA loi est l'expression de la volonté générale; tous les citoyens ont droit de concourir personnellement, ou par leurs représentants, à sa formation; elle doit être la même pour tous, soit qu'elle protège, soit qu'elle punisse; tous les citoyens étant égaux à ses yeux, sont également admissibles à toutes dignités, places et emplois publics, selon leur capacité, et sans autres distinctions que celles de leurs vertus et de leurs talens.

VII.

NUL homme ne peut être accusé, arrêté ni détenu que dans les cas déterminés par la loi, et selon les formes qu'elle a prescrites; ceux qui sollicitent, expédient, exécutent ou font exécuter des ordres arbitraires, doivent être punis; mais tout citoyen appelé ou saisi en vertu de la loi, doit obéir à l'instant, il se rend coupable par la résistance.

VIII.

LA loi ne doit établir que des peines strictement et évidemment nécessaires, et nul ne peut être puni qu'en vertu d'une loi établie et promulguée antérieurement au délit et légalement appliquée.

IX.

TOUT homme étant présumé innocent jusqu'à ce qu'il ait été déclaré coupable, s'il est jugé indispensable de l'arrêter, toute rigueur qui ne serait pas nécessaire pour s'assurer de sa personne doit être sévèrement réprimée par la loi.

X.

NUL ne doit être inquiété pour ses opinions, mêmes religieuses pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la loi.

XI.

LA libre communication des pensées et des opinions est un des droits les plus précieus de l'homme; tout citoyen peut donc parler, écrire, imprimer librement, sauf à répondre de l'abus de cette liberté dans les cas déterminés par la loi.

XII.

LA garantie des droits de l'homme et du citoyen nécessite une force publique; cette force est donc instituée pour l'avantage de tous, et non pour l'utilité particulière de ceux à qui elle est confiée.

XIII.

Pour l'entretien de la force publique, et pour les dépenses d'administration, une contribution commune est indispensable; elle doit être également répartie entre les citoyens en raison de leurs facultés.

XIV.

LES citoyens ont le droit de constater par eux-mêmes ou par leurs représentants, la nécessité de la contribution publique, de la consentir librement, d'en suivre l'emploi, et d'en déterminer la quotité, l'assiette, le recouvrement et la durée.

XV.

LA société a le droit de demander compte à tout agent public de son administration.

XVI.

TOUTE société, dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de constitution.

XVII.

LES propriétés étant un droit inviolable et sacré, nul ne peut en être privé, si ce n'est lorsque la nécessité publique, légalement constatée, l'exige évidemment, et sous la condition d'une juste et préalable indemnité.

AUX REPRESENTANS DU PEUPLE FRANCOIS

Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon

KOMMENTAARIGA

Esimene (1789. aasta 26. augusti) Inimese ja kodanikuõigusedeklaratsioon

SAATESÕNA JA TÕLGE: JÜRI ADAMS

Üsna nende sündmuste alguses, mida me tagantjärele kutsume Suureks Prantsuse revolutsiooniks, võttis Prantsusmaa Rahvuskogu (Assamblée Nationale) aastal 1789 vastu avalduse, mis sai pealkirjaks Déclaration des Droits de l'homme et du citoyen. 1791. aastal, kui võeti vastu Prantsusmaa kuningriigi põhiseadus (kuningriik ei kestnud enam kaua, juba 1792. aastal sai Prantsusmaast vabariik), paigutati see deklaratsioon põhiseaduse algusesse. Sellest sai alguse traditsioon, mida on järgitud ka kõigis Eesti põhiseadustes, et põhiseaduse teksti algusosas paikneb õiguste ja kohustuste peatükk.

Järgmistel aastatel võeti Prantsusmaal vastu mitu täpselt sama pealkirjaga õiguste loendit, mille puhul oli tegemist 1789. a. deklaratsiooni edasiarendustega ja mis olid sellest mahult pikemad ja sisult radikaalsemad. Need paigutusid oma kohale Prantsuse Vabariigi 1793 a. ja 1795. a. põhiseadustes. Seepärast on Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonidest rääkides ikka vaja lisada, millise aasta deklaratsioonist jutt käib.

1789. a. deklaratsioon koosneb kõigepealt sissejuhatavast osast (mida tavaliselt nimetatakse preambuliks) ja seejärel seitsmeteistkümnest punktist, kus on esitatud tolle aja nõ. kuumad poliitilised nõudmised ja põhimõtted, nii filosoofilised kui riigikorralduslikud.

Mitmed sõnad deklaratsiooni tekstis tähendasid tookord, rohkem kui 200 aastat tagasi, muud, kui meie jaoks praegu (või tänapäeva prantslase jaoks). See puudutab eriti deklaratsiooni pealkirja võtmesõnu "inimene" ja "kodanik". Deklaratsiooni kodanik (citoyen, loe: sitoje:n) oli Prantsusmaal elav täisealine mees, kellel oli valimistel hääleõigus. Selleks pidi ta muuhulgas olema piisavalt jõukas, et olla kohustatud maksma otseseid riigimakse. Deklaratsiooni "kodaniku õigusi" ei saa samastada tänapäeva "kodanikuõigustega". "Kodaniku" mõiste sisu ja kodanike ring hakkas aga juba revolutsiooni käigus laienema. Üldise, nii meeste kui naiste võrdse hääleõiguseni jõudmiseks läks siiski 120 - 150 aastat.

Kuid kes on deklaratsiooni inimene (homme, loe: om:)? Enamasti on deklaratsiooni punktides neist juttu mõnes mitmuslikus vormis: inimesed, rahvas, ühiskond. Konkreetsemaks minnes on vastus: kodanikud pluss muud täiskasvanud Prantsusmaal elavad või viibivad inimesed, kes ei olnud kodanikud, st. kellel ei olnud hääleõigust valimistel: naised, kodaniku perekonnaliikmed, ülalpeetavad, palgatöölised, Prantsusmaal viibivad välismaalased. Kuid juba paar aastat hiljem muutusid Prantsusmaal aktuaalseteks deklaratsiooni kehtivuse ulatuse küsimused. Et kas Prantsusmaa pinnale sattunud võõramaalastest orjad (näiteks galeeriorjad) saavad vabaks? Kas deklareeritud õigused ulatuvad väljapoole Prantsusmaa piire? Kas Prantsuse relvad peavad neid levitama?

Deklaratsiooni pealkirjast on ilmselt saanud algtouke väljendi "inimõigused" kujunemine, kuid deklaratsiooniga tutvuja märkab, et ühisosa tänapäevaste inimõigusi loetlevate dokumentidega on üsna väike, piirdudes peamiselt sõnavabaduse ja õiglase kohtumõistmise teemadega.

Oma kodumaal aga on 1789. a. deklaratsioon saanud teise elu pärast 165 aastat uinumist ajaloomälestisena. Alates Prantsusmaa praeguse põhiseaduse kehtestamisest 1958. aastal on deklaratsioonil seaduse teksti staatus, olles üheks neljast põhiseaduslikust tekstist, mis praegu üheskoos moodustavad Prantsuse vabariigi konstitutsiooni. Deklaratsiooni sõnade ja lausete tähendused tänapäeva prantsuse keeles on aga juba prantsuse juristide töövaldkond.

Deklaratsioonist on ka varasemaid tõlkeid eesti keelde: R. N. Coudenhove-Kallergi raamatu "Totaalne riik - totaalne inimene" lisas (eesti keeles 1938, kordustrukid 1940, 1988). Ja W. Blos'i "Prantsuse revolutsioon" (eesti keeles 1914, teine trükk 1923) 2. peatüki alapeatükis "Parteid".

Inimese ja kodaniku õiguste

DEKLARATSIOON

26. AUGUST 1789

Rahvuskoguks korraldunud Prantsuse Rahva esindajad, olles arvamusel, et avaliku elu pahede ja valitsuste vale tegutsemise sisuliseks põhjuseks on see, et inimeste loomulikke õigusi ei tunta või ollakse need unustanud või neid ei taheta tunnistada ja põlatakse, on teinud otsuse esitada need pühad ja võõrandamatud õigused pidulikus deklaratsioonis; et see deklaratsioon, seistes pidevalt ühiskonna kõikide liikmete silme ees, tuletaks neile vahetpidamata meelde nende õigusi ja kohustusi; et kõigil kodanikel oleks igal hetkel võimalik seadusandliku võimu iga sammu ja täidesaatva võimu iga sammu võrrelda poliitiliste institutsioonide olemasolu eesmärkidega, et võimuharud saaksid muutuda austusväärsemaks; ja lõpuks, et kodanike kaebused, mille taga on ära tuntavad lihtsad ja vastuvaidlematud põhimõtted, saaksid konstitutsioonilise riigikorralduse ja kõikide õnne kujundamise vahenditeks.

Eelöeldust lähtudes Rahvuskogu, Kõrgema Olevuse palge ees ja kaitse all, olles veendunud, et inimese ja kodaniku õigused on olemas, deklareerib need alljärgnevalt:

- 1** Inimesed sünnivad vabadena ja ühesuguste õigustega ning sellisteks nad ka jäävad. Vaid ühiskasu võib olla aluseks inimeste üksteisest erinevale staatusele ühiskonnas.
- 2** Inimeste ühiskonnana elamise eesmärk on inimeste loomulike ja võõrandamatute õiguste alalhoidmine. Need on: õigus vabadusele, õigus omandile, õigus turvalisusele ja õigus vastu panna rõhumisele.
- 3** Ükski asutus ega isik ei või omada võimu, kui see selgelt ei tulene rahva käest. Ka kõrgeim võim saab tuleneda vaid rahvast.
- 4** Vabadus seisneb selles, et tohib teha kõike, mis ei too kahju kellelegi teisele. Ühelegi inimesele ei tohi tema loomulike õiguste teostamisele seada muid piire kui selliseid, mida seavad ühiskonna teiste liikmete samade õiguste teostamine. Taolisi piire võib kehtestada vaid seadustega.
- 5** Keelata võib vaid ühiskonnale kahjulikke tegusid ja ainult seadustega. Kedagi ei tohi takistada tegemast seda, mis ei ole seadusega keelatud, ega sundida tegema seda, mida seadus ei käsi.

- 6** Seadused on rahva tahte väljendused. Igal kodanikul on õigus seaduste andmisest osa võtta kas otse või oma asemike kaudu. Seadused peavad olema ühesugused kõigile, seda nii karistamises kui kaitse andmisel. Seaduse silmis peavad kõik kodanikud olema võrdsed, seepärast peavad neil olema ka võrdsed võimalused, vastavalt nende võimetele, pääseda avalikele ametikohtadele ja teenistustesse ning saada tunnustusavaldusi, ilma muude erisusteta kui need, mis johtuvad kodanike isiklikest annetest ja voorustest.
- 7** Kellelegi ei tohi esitada süüdistust, kelleltki ei tohi võtta vabadust ja kedagi ei tohi pidada vahi all muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kes aga püüab teostada, teostab või laseb teisel teostada omavoli, peab langema karistuse alla. Kodanik, keda kutsutakse välja või kes on kinni peetud seaduse alusel, peab viivitamata seaduse nõudmisele alluma; vastupaneku eest langeb ta karistuse alla.
- 8** Seadused ei tohi kehtestada muid karistusi kui sellised, mis on otseselt ja silmnähtavalt vajalikud. Karistada võib vaid teo eest, mille eest nägi karistuse ette seadus, mis oli antud ja välja kuulutatud enne selle teo toimepanemist; ja kui karistus mõisteti seaduses kehtestatud korras.
- 9** Igaüht, kelle süü ei ole kindlaks tehtud, tuleb pidada süütuks, ning kui kedagi on tingimata vaja kinni võtta, siis peab seadusega olema rangelt keelatud igasugune karmus, mis ei ole selle isiku kinnipidamiseks vajalik.
- 10** Kedagi ei tohi tülitada tema arvamuste pärast, kaasa arvatud arvamused usuküsimustes, kui nende arvamuste ilmutamine ei häiri seadustega kehtestatud avalikku korda.
- 11** Mõtete ja arvamuste vaba avaldamine on inimese üks kõige tähtsamaid õigusi, seepärast on igal kodanikul õigus vabalt kõnelda, kirjutada ja end trükis avaldada; teda saab vastutusele võtta vaid selle vabaduse niisuguste kuritarvitamiste eest, mis on seadustes ette nähtud.
- 12** Inimese ja kodaniku õiguste tagamiseks on vajalikud avalikud relvajõud. Sellised jõud kutsutakse ellu kõikide ühiskasuks, mitte aga nende isikute, kelle kätte need jõud on usaldatud, omahuvides.
- 13** Avalike jõudude ülalpidamise kulud ja valitsemise kulud tuleb katta ühiselt.

Nende kulutuste kandmine tuleb jagada kõigi kodanike vahel vastavalt nende varanduslikele võimalustele.

- 14** Igal kodanikul on õigus, kas otse või asemike kaudu, võtta osa otsustamisest, kas mingi ühine väljaminek on vajalik, otsustada selle suuruse üle ja valvata selle kasutamise üle, samuti osa võtta otsuste tegemisest, kui suur on kellegi osa väljamineku katmises ning kuidas ja millise aja jooksul tuleb maksukohustused täita.
- 15** Ühiskonnal on õigus igalt avaliku võimu kandjalt pärida aru tema tegevuse kohta.
- 16** Riigikorraldust, kus õigused ei ole tagatud ja võimude jaotus ei ole kindlalt läbi viidud, ei saa pidada õigeks.
- 17** Omandiõigus on püha ja puutumatu, sellepärast ei tohi kelleltki tema omandit ära võtta, välja arvatud juhul, kui selleks on andnud põhjust silmnähtav ja pakiline avalik hädavajadus, mille olemasolu on kindlaks tehtud seaduses ettenähtud korras; ning kui eelnevalt on kehtestatud õiglane kahjutasu.

EDA LUGU

VÕRRAD SÕURID, NAD KÄSUTASID MEID VEKI KASTI JA KÄÄSA SAI VÕTTA SEDA MIDA KANDA JÕUDSID. MA POLNUD KÕRDAKI KODUTALU KARJAMAAST KAUGEMALE LÄINUD, KUI ALGAS SEE IGAVIKULINE TEEKOND TEADMATUSSE. MINU NIMI ON EDA JA SEE ON MINU LUGU.

ÄRA KÄRDA TÜTREKE, EMME ON SIN.

KUHU TE MEID VIITE JA MIS ÕIGUSEGA?!

JAA VAIT!

EMME!?

BROOMM

EDA, KUHU MEID VIHakse?

KUI MA VAID TEAKS JAKOB.

DAAV! DAAV! ASTUGE AGA EDASI! NAISED LÄPESD SIIA! MEHED LÄHEVAD VIIMASESSE VAIGUNISSE!

ISA KISTAKSE EEMALE. KÕHVER JAAB TEMA KATTE. EMA ON KÕHKUNUD.

STOI!

PAPPA?!

ISA?!

PAPPA?!

AGA...

MOLTSAIT!

RAPUTAVA VEKI SÕIT KOOS TEISTE TUNDMATUTE NIMESTEGA SAI LÄBI. SAABUSIME RAUDTEEJAAMA, NING TEADMATUS KASVAS KOOS HIRMUGA.

OH JAKOB.

ISSII!?

ISSI, KUHU TE TA VIITE?

MA JÄÄN SIND OOTAMA KALLIS!

MA OTSIN TEID ULES!

ISA!

PAPPA, TULE...

OLIME LOOMAVAGUNIS KUI SILGUD KARBIS

KUSS, KUSS PAULA

KUHU MEID
VIAKSE?

ARA MURETSE AADUKE,
MEMM HOOLITSEB SINU EEST.

UAAA-
AAA

EMA, AGA PAPA
EI...?

EI, EI, EI!
UHUJ... NUUKS.
NUUKS.

EES OOTAS MEID TUNDMATU SIBER

BUF
PUF
BUF
PUF

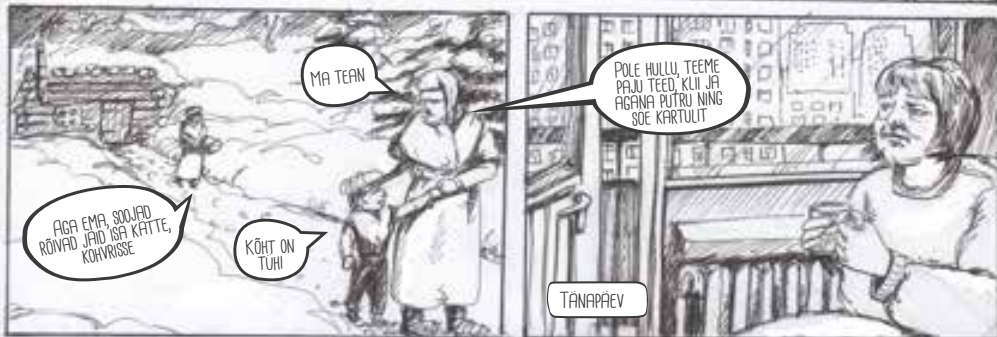
TA-TAK-TAK-TA-TAK

MAHA JÄID KODU JA KALLID INIMESED

JAANUS, JAAN, JAKOB, JUHAN! TROIKA OTSUSE
ALUSEL OLETE MÕISTETUD HUKKAMISELE!

GULAG

MA TEAN

AGA EMA, SOOJAD
RÕIVAD JÄID ISA KÄTTE,
KOHVIRISSE

KÕHT ON
TUHI

POLE HULLU, TEEME
PAJU TEED, KUUI JA
AGANA PUTRU NING
SOE KARTULIT

TÄNAPÄEV

JÄ NII NÄD RÕÖVISID ME ELUD. EMA SURI KURNATUSSE KEVADEL, JAKOB MÕNI KUUI HILJEM. MINU PÄÄSTIS KAFASTUNDLIK KOLHOOSI ESIMEES, KES MU LASTEKODUSSE SAATIS. ISA SURMAPÕHJUSE JA AJA SAIN MA TEADA 45 AASTAT HILJEM, PERESTROIKA AJAL.

1980. aastate keskpaigaks tehti ettevalmistusi kaevanduse rajamiseks Virumaale Rakvere linna külje alla. 10 000 töötajaga hiigelsuure kaevanduse rajamine ähvardas kogu Eestit keskkonkatsastroofiga ulatuslikult reostatud põhjavee näol ning lisaks võis eeldada massivset sissereännet NSV Liidu venekeelsetest piirkondadest. Hinnanguliselt oleks Rakvere elanike arv kasvanud 20 000 inimeselt 50 000-le

... NÕUKOGUDE MEETODITEGA KAEVANDAMISEL
SEE KÕIK MUUTUKS KUUMAASTIKUKS

FOSFORIIDSÕJA PROTESTILIKUMINE VAIBUS 1987.A TEISEL POOLEL, KUI EESTI NSV JUHTKOND SAAVUTAS AVALIKKUSE SURVEL NSV LIIDU VALITSUSEGA KOKKULEPPE KAEVANDUSE PROJEKTEERIMISE PEATAMISEKS NING SAI SELGEEKS, ET MAJANDUSKRIISIS VAEVLEV NSV LIIT EI SÕUDA UUT KAEVANDUST VIRUMAALE RAJADA.

Järgnev peatükk on valminud koos näitusega ja käsitleb inimõigusi Eesti lähiajaloo.

*Rändnäituse „Inimõigustest nõukogude ühiskonnas“ eesmärk on tutvustada juba vabas Eestis sündinud ja kasvanud noorte seda, kuidas tänapäeval elementaarsed õigused ja vabadused polnud seda vaid napi veerand sajandi eest.

vt lisaks www.eihr.ee/naitus/inimoigustest-noukogue-uhiskonnas/

Inimõigusest

NÕUKOGUDE ÜHISKONNAS

Marksistlik-leninliku teooria kohaselt on ajaloo liikumapanevaks jõuks klassivõitlus kahe vastandliku ehk antagonistliku klassi vahel. Klassid erinevad omavahel tootmisvahendite omandisuhete poolest ja ajaloo lõpp päädib kommunistliku ühiskonna ülesehitamisega. Selleks tuleb aga seni valitsenud klasside vastupanu maha suruda ja kaitsta kommunismi ehitamisele asunud proletariaadi diktatuuri vaenulike välisriikide eest. Kõiki ühiskonna ilminguid tuli hinnata klassipositsioonilt. Näiteks kuritegevus oli kas rahvaenlaste ja välismaa spioonide kontrrevolutsiooniline rünnak sotsialistliku riigi aluste vastu või töotajate mahajäänud kihtide teadvuses esinevate väikekodanluse stiihia igandite vastupanu sotsialistlikule ülesehitusele. Kommunistlikuks ühiskonnaks tuli kasvatada uus inimene. Üldised inimõigused on taolisele käsitlesele võõrad. Vaenlasi otsiti ja leiti, olgu siin näiteks laevakaptenid, kes ei too seni Eesti lipu all olnud laevu Nõukogude Liidu sadamatesse või välismaal töötavad diplomaadid. Rakendati kollektiivset vastutust ja inimrühmade sildistamist kahjuriteks, rahvaenlasteks jmt nimetustega. Suure terrori vaibudes pärast Stalini surma ja pingelõdvenduse ajal muutus kommunistliku partei retoorika mõnevõrra vähem ründavaks, kuid oma õpetuslikest alustest ei loobunud, sest siis oleks kahtluse alla sattunud kommunistide võimu õiguspärasus.

Inimõigused üldiselt ja Eesti seisund

NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI AJAL

Inimõiguste

AJALOOST

Kuni Teise maailmasõjani lähtuti arusaamast, et inimõiguste sisu, eriti aga nende ulatuse kindlaksmääramine kuulub riigi sisekompetentsi. Seda arusaama sundis revideerima rassi-, rahvus- ja poliitiliste rühmade ebainimlik jälitamine natsionaalsotsialistlikul Saksamaal ja kommunistlikus Nõukogude Liidus.

10. detsembril 1948 võttis ÜRO Peaassamblee vastu inimõiguste ülddeklaratsiooni. NSV Liit ja tema satelliitriigid ei hääletanud selle poolt, kuna nendes riikides rikuti peaaegu kõiki inimõigusi.

Inimõigused on iga inimese sünnipärased õigused, mis ei sõltu tema päritolust, soost, vanusest, rassist, rahvusest, keelest, usutunnistusest, tõekspidamistest, sattumusest jm asjaoludest.

Inimõigused on üldkehtivad, ei ole võõrandatavad ja kuuluvad inimväärikuse juurde sõltumata riigi suveräänsusest või kehtivatest seadustest.

ÜRO peaassambleel puudub siduvate aktide väljastamise pädevus. Nii ei ole inimõiguste ülddeklaratsioon õiguslikult siduv. Hoolimata sellest ning samuti asjaolust, et inimõigused on dokumendis kirjas eesmärkidena, peetakse neid riikidele kohustuslikuks.

1950. aastal võttis Euroopa Nõukogu vastu Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni. NSV Liit vastandas end Euroopa Nõukogule,

kuna see ühendas kodanlikke riike ja kaitses inimõigusi.

Eesti riik koos teiste demokraatlike riikidega austab inimõigusi ja on loonud õiguslikud mehhanismid inimõiguste tagamiseks. Eesti Vabariigi põhiseaduse teine peatükk sätestab inimeste põhiõigused, vabadused ja kohustused.

**INIMÕIGUSTE DEKLARATSIOONI TÖÖRÜHMA
PRESSIKONVERENTS. E. ROOSEVELT JA C. MALIK.**
(© UNITED NATIONS 1948)

**INIMÕIGUSTE PÄEV ON
KA NENDE JAOKS.**
(© UNITED NATIONS 1950)

**INIMÕIGUSTE ÜLDDEKLARATSIOON,
MIS VÕETI VASTU ÜRO PEAASSAMBLEE
RESOLUTSIOONIGA 217 A III,
10. DETSEMBER 1948.**
(© UNITED NATIONS 1949)

Nõukogude võim ja

INIMÕIGUSED

1940. aastal alanud Nõukogude okupatsioon, mida katkestas 1941 kuni 1944 kestnud Saksa okupatsioon, kestis septembrini 1991. Sel ajal rikuti massiliselt inimõigusi. Vahetult pärast inimõiguste ülddeklaratsiooni vastuvõtmist viis NSV Liit 25. märtsil 1949 Eestis läbi massiküüditamise, mille käigus viidi Siberisse üle 20 000 inimese – valdavalt naised, lapsed ja vanurid. Samas jätkus NSV Liidu kodanike ümberasustamine Eestisse, mille tulemusena ajavahemikul 1945 kuni 1989 vähenes eestlaste osatähtsus Eestis 98%-lt 61%-ni.

Okupatsiooniperioodil kuulus võim NSV Liidu kommunistlikule parteile, mida liiduvabariigis esindas selle territoriaalorganisatsioon Eestimaa Kommunistlik Partei. Seda valitsemisviisi iseloomustas:

- rahva eemaletõrjumine valitsemisest ja kaasaraäkimisest;
- võimude lahususe puudumine;
- kommunistliku maailmavaate pealesundimine;
- vene keele eelistamine ametlikus asjaajamises.

Nõukogude okupatsioon tõi endaga kaasa ettevõtluse ja eraomandi natsionaliseerimise, põllumajanduse kollektiviseerimise, militariseerimise (Eestis oli kuni 150 000 okupatsioonisõdurit), piiritsoonid ja suletud linnad, kuhu tavakodanikud ei tohtinud minna. Narvas, Sillamäel, Paldiskis ja Kohtla-Järvel viidi läbi etnilise koosseisu muutmine. Olulistesse ametitesse võeti tööle valdavalt NSV Liidust toodud immigrante, kuna eestlastelt kardeti vastupanu.

Eesti kaotas Teise maailmasõja ajal ja inimsusevastaste kuritegude tõttu ca 25% elanikkonnast, mis on üks Euroopa suurimaid näitajaid. Nõukogude okupatsiooni koloniseerimispoliitika tulemusel ähvardas eestlasi vähemuseks jäämine oma kodumaal.

Totalitarism ja

INIMÕIGUSTE RIKKUMINE

Nõukogude režiim oli sallimatu teisitimõtlejate suhtes, kuna neis nähti ohtu kommunistliku partei võimumonopolile. NSV Liit oli klassikaline totalitaarne riik. Võim oli koondunud kitsasse võimuladvikusse, mille moodustas kommunistliku partei juhtkond – NLKP Keskkomitee Poliitbüroo. Võimu kindlustas repressiooniaparaat, mis koosnes julgeolekuorganitest (GPU, NKVD, KGB), miilitsast ja armeest. Võim oli suletud ning vahetus üksnes vandenõude ja riigipöörete kaudu.

NSV Liit ja teised kommunistlikud riigid rikkusid inimõigusi ja püüdsid neid asendada sotsiaalsete garantiidega. Samas ei suutnud nad ka neid pakkuda.

Inimesed, kes nõudsid inimõiguste austamist, vangistati aastateks. NSV Liit lagunes 1991. aastal ning siis lõppes kommunistlik diktatuur endistes NSV Liidu

vabariikides. Samas on maailmas riike, kus Nõukogude tüüpi totalitarism jätkub ja inimõigusi rikutakse. Nendeks on näiteks Põhja-Korea, Kuuba ja Hiina.

Ulatuslikke inimõiguste rikkumisi leiab aset ka riikides, kes end kommunistlikuks ei nimeta – Birmas, Süürias, mõnedes Aafrika riikides.

KOHVIUBADE JÄRJEKORD HOMMIKU TÄNAVAL PÄRNUS. VEEBRUAR 1988.
(RAHVUSARHIIV - EFA.0-140913 (autor H.Soodla))

JÄRJEKORD VÄIKE-KARJA TÄNAVAL ASUVASSE LIHAPOODI. TALLINN. 28. DETSEMBER 1990.
(RAHVUSARHIIV - EFA.0-149055 (autor U.Ojaste))

EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI TALLINNA LINNAKOMITEE JA TALLINNA LINNA RAHVASAADIKUTE NÕUKOGU AJALEHT. 4. MÄRTS 1981. (EIHR)

Isikuvastased repressioonid ja vabaduse piiramine, **ÕIGUSSÜSTEEMI VÄÄRKASUTUS**

Inimsusevastaste kuritegude lõpetamine

PÄRAST STALINI SURMA

Kuriteod ei lõppenud Stalini surmaga. 1956. aastal algas põhiasas küüditatute ja vangistatute tagasitulek. Kodumaale naasmine ei kulgenud probleemideta. Siberist tulnutele ei olnud oma kodu tagasi saamine ette nähtud ja takistusi tehti ka kodupaika naasmisele. See polnud teostatavgi, kuna nende vara oli laiali jagatud. Enamasti olid sugulased need, kes naasjatele ülikitsastes oludes ulualust andsid. Kuigi küüditatud ja poliitvangid vabanesid, jäid nad KGBs operatiivarvele praktiliselt Nõukogude võimu lõpuni. Neid käsitleti edasi kui nõukogudevastast elementi. Nad püsisid „paturegistris“, mida võidi vajadusel nende vastu kohaldada.

Repressioonid

TEISITIMÕTLEJATE SUHTES

1950ndate teisest poolest muutusid arvukaimaks KGB jälitatavaks kontingendiks dissidendid ehk teisitimõtlejaid. KGB jälitas ja vahistas isikuid, kes lugesid või vahendasid lääneriikides valminud või kommunistliku õpetusega mittekooskõlalisi tekste, juhtisid tähelepanu inimõiguste rikkumisele või nõudsid demokraatiat. Peamine dissidentide väljendusvorm oli *samizdat* ehk omakirjastuslikud kirjutusmasinal kirjutatud väljaanded.

Eesti dissidentlus lähtus peamiselt Eesti iseseisvuse taastamise ideest, nõudes okupatsiooni lõpetamist. Nõukogude režiim ilmutas harukordset sallimatust teisitimõtlejate suhtes. Paljud dissidendid mõisteti kriminaalkorras süüdi.

Teisitimõtlemine ja

MÄRGUKIRJAD

Balti apell oli 45 Eesti, Läti ja Leedu kodaniku märgukiri ÜRO peasekretärile ja NSV Liidu, Lääne- ja Ida-Saksamaa ning Atlandi Hartale allakirjutanud riikide valitsustele nõudega avalikustada Molotovi-Ribbentropi pakt koos salaprotokollidega, kuulutada pakt kehtetuks ja taastada Balti riikide iseseisvus. Balti apelli lõplik tekst koostati Mart Nikluse kodus ja avalikustati 23. augustil 1979. KGB asus kohe jälitama nii kirja koostajaid kui ka levitajaid. Osa neist sattus vanglasse.

1980. aastal kirjutati „40 kirjana“ tuntuks saanud „Avalik kiri Eesti NSV-st“, milles Eesti haritlased tundsid muret venestamise üle Eestis. Allakirjutanuid üritati mõjutada allkirjast loobuma ja neli läkitusele allakirjutanud haritlast vallandati töölt.

Teisitimõtlemine ja

RAHVUSSÜMBOOLIKA

Eesti Vabariigi sümbolite kasutamine oli NSV Liidus rangelt keelatud ja karistatav. „Kodanluse sümbolite“ keelamine kaldus lausa äärmustesse, näiteks võidi ajakirja kaanele juhuslikult sattunud sinimustvalge värvikombinatsiooni tõttu kokku korjata ja asendada kogu ajakirja tiraaž. Sagedaseks muutus rahvuslippude heiskamine vabariigi aastapäeval alates 1970ndate lõpust. Tihti järgnesid sedalaadi aktsioonidele ka karistused, pikem või lühem vangistus.

Omavalmistatud Eesti lipp, mis lehvib Tõrvas 1962. (RAHVUSARHIIV)

24. veebruaril 1987 ratsutas Tallinnas muusik E. Jõgi Toompeale, lehvitas uhkelt varre otsas sinimustvalget lippu mөөtmetega 44 x 77 cm. (OKUPATSIOONIDE MUUSEUM)

Psühhiaatria kasutamine

TEISITIMÕTLEJATE VASTU

Nõukogude partei- ja riigijuhile Nikita Hruštšovile kuulub ütlus: „Sotsialismi vastu astub välja ainult hullumeelne.“ Teisitimõtlejaid hakatigi 1960ndatel üha enam paigutama psühhiaatriahaiglatesse sundravile. Sovetliku poliitilise nuhtlemise üheks võtteks kujunes kahtlusluse või tegelikult nõukogudevastase isiku saatmine kinnisesse vaimuhaiglasse. Tuntuimateks sundravi kohtadeks olid Moskvas Serbski kohtupsühhiaatria instituut ja Tšernjahhovski eripsühhiaatriahaigla. Eri- psühhiaatriahaiglaid, nagu ka vanglaid ja vangilaagreid, valvasid sisevägede üksused.

HULLUSÄRK LEEDU GENOTSIIDI MUUSEUMIS. (ERAKOGU)

Mis oli Nõukogude

ÕIGUS?

Marksistliku definitsiooni järgi on õigus valitseva klassi tahe. Nõukogude õigus aga uus, kvalitatiivselt kõrgem õigus, sest väljendab laiade, seni ekspluateeritud masside tahet, kelle eelsalgaks on kommunistlik partei. Nii oli Nõukogude õigusesse sisse kodeeritud ebaõiglus ja inimvaenulikkus. Nõukogude õigussüsteem kui totalitaarse riigi tööriist teenis üksnes valitseva ainupartei – NLKP – huve. Nõukogude õiguses puudus ka üldtunnustatud printsip – kõik on seaduse ees võrdsed.

Nõukogude õigus ja

ÕIGUSRIIK

NSV Liidus ei kasutatud õigust demokraatliku õigusriigi mõttes. Õigussüsteemi oli NSV Liidule vaja, sest õiguse formaalseid tunnuseid kasutati NSV Liidus aset leidnud ideoloogiliselt motiveeritud vägivalda õigustamiseks ja varjamiseks.

Õigusriigis on repressiooni mõiste karistuse mõiste osa. Represseerida võib ainult

kuritegudena määratletud tegude eest, seaduslike vahendite abil ja kohtu korras. Nõukogude ühiskonnas rakendati aga arvukalt kohtuväliseid karistusvahendeid. Seega ei saa vaatamata kehtivale formaalsele õigussüsteemile nimetada NSV Liitu õigusriigiks.

Ebaseaduslik jälitamine -

NÕUKOGUDE SEADUSTE MÕTTES SEADUSLIK

Teisitimõtlejate ja poliitiliste vastaste ning välismaalastega suhtlejate (nt need, kellel sugulased välismaal) suhtes rakendati varjatud jälgimist. Seda teostasid vastavad KGB struktuuriüksused.

Kirjavahetuse kontrollimine algas Nõukogude korra kehtestamisel. Samuti kuulati pealt telefonikõnesid.

Välismaalaste, ka välismaal elavate NSVL kodanike jälgimise huvides olid välismaalased kohustatud ööbima kindlaksmääratud Inturisti hotellides

Demokraatlikes õigusriikides kuulub varjatud jälgimine politsei töömeetodite hulka ka tänapäeval, kuid see on õigusaktidega reguleeritud. Nõukogude Liidus oli see inimõiguste rikkumine, kuna toimus valimatult, kontrollimatult, kindlaid reegleid järgimata ja poliitilistel eesmärkidel.

Vanemate pattude nuhtlemine

LASTE KAELA

Nõukogude kord võttis kasutusele mõiste „endised inimesed“ (vene k бывшие люди). Nii nimetati eelneva riigikorra ametnikke, ärimehi ja omanikke, vaimulikke, sõjaväelasi ja politseinikke. Nad kuulusid represseerimisele. Kuid sellega ei piirdutud: vanemate patte nuhelti ka laste kaela. Vanemate päritolu, staatust jms võeti arvesse töölevõtmisel, ülikooli astumisel, korterisaamise ja autoostujärjekordade koostamisel. Hakkas toimima „sotsiaalne mehaanika“ – tööliklassi eelistamine. Isikuandmete kogumine ja töötlemine oli orienteeritud sellele eesmärgile ning inimeste kohta säilitatavates andmetes oli kirjas nende sotsiaalne päritolu ja kuuluvus NLKPsse või komsomoli.

Liikumisvabaduse piiramine:

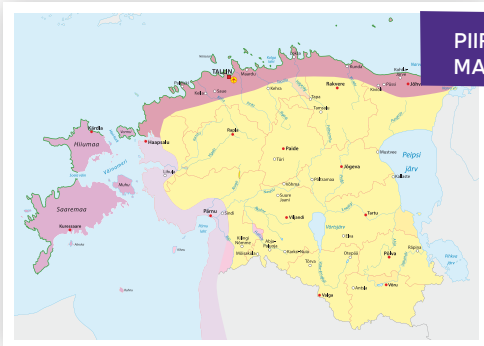
PASSIREŽIIM

NSV Liidus oli lisaks välispassile ka sisepass, mis reguleeris liikumist riigisiselt. Passirežiimi rikkumisele tuginedes saadeti Eestist 1947. aastal Siberisse välja soomlased ja Peipsi-tagustele aladele ingerisoomlased, kellele tehti vastav märges passi. Siberisse saadetutel ja poliitvangidel oli pärast vabanemist keelatud elada nt suuremates linnades, mõnel juhul ei lubatud neid üldse Eesti NSV territooriumile. Majavaldajatel oli kohustus registreerida majaraamatutesse külalised ja isikud, kes jäid peatuma või elama sinna kauemaks kui kolmeks päevaks (1940. aastal ka üheks päevaks). Paljudes NSVL siseoblastites ei olnud kolhoosnikele passe antud ja nendel oli elukohalik piiratud. Passirežiimi täitmist jälgis miilits.

Liikumisvabaduse piiramine:

PIIRITSOON

Nõukogude ajal kuulusid piiritsooni kõik saared Soome ja Riia lahes ning Mandri-Eesti rannäärased alad. Määratleti piiritsoonis elamise ja liiklemise kord. Rannavööndis võis liikuda ainult Eesti NSV Siseministeeriumi miilitsaorganite väljastatud passiga, milles oli kohaliku piirivalve märges ja mis oli tembeldatud erilise pitsatiga. Kohalikud võimuorganid olid kohustatud koostöös piirivalvega seadma randades üles piiritsooni märgistuse. Inimestel oli keelatud võtta enda juurde korterisse ajutisi elanikke.

PIIRITSOONI ULATUS EESTI NSV MANDRIOSAS. 1967. (REPRODUKTSIOON)

SÕDUR HIIMUMAA RANNIKUT VALVAMAS. MEREÄÄRSET VÖÖNDIT REHITSETI REGULAARSELT PIIRIÜLETUSKATSETE AVASTAMISEKS. NÕUKOGUDE PIIRIVALVE OLI HIIMUMAAL 1940–1941 JA 1944–1992. (HIIMUMAA MILITAARMUSEUMI KOGU)

Tavalisest veelgi enam oli kitsendatud välismaale reisimine. Enne paberite kooskõlastamist oli välismaale sõiduks vaja ka töökoha ametiühingu esimehe ja partei algorganisatsiooni sekretäri iseloomustusi. Selleks tuli täita hulganisti pabereid, millele pidid andma heakskiidu EKP Keskkomitee, KGB ja siseministerium.

Vaba liikumise ja

VÄLISMAALE REISIMISE PIIRAMINE

Piiritsoon rannikuala ja saartega oli Eesti elanikele „lukus“ kuni NSV Liidu kokkuvarisemiseni. Saaremaale, Hiiumaale ja teistele saartele pääses vaid vastavate lubadega, mida kontrollis piirivalve.

Reisimine välismaale oli piiratud. Peeter Volkonski tippmuusikust isa emigreerus küll seaduslikult, kuid temastki sai nõukogulikus kaanonis „kodumaa reetur“. Selliste inimeste lähisugulastest said inimesed, keda kutsuti „nevõjezdnoi“ – nii kutsuti inimesi, kes ei saanud välismaale reisida ja nende tegevusel hoiti ka rangemalt silma peal.

Väljendus- ja mõttevabaduse PIIRAMINE

Kõne- ja koosolekuvabaduse

PIIRAMINE

Nõukogude Liidu konstitutsioonis oli lubatud „sõna-, trüki- ja koosolekute vabadus ning õigus ühineda organisatsioonidesse“. Kuigi seda põhimõtet valjult kuulutati, olid lubatud vaid need avalikud koosolekud ja kõned, mis toimusid kommunistliku partei ja selle allorganisatsioonide tegevuse raames. Muude koosolekute jaoks võimalusi ei olnud, sest kommunistlik partei väljendas laiade töötavate masside tahet. Selleks olid kohustuslikud demonstratsioonid partei ja valitsuse kiituseks rahvusvahelisel töörahvapühal 1. mail ja oktoobripühal 7. novembril. Eestis on omaalgatuslikud poliitilised piketid ja meeleavaldused siiani jõuetud, sest kohustuslikus korras miitingutel käimised püsivad rahva mälus tüütute ja ebameeldivate sündmustena.

OKTOOBRIPARAAD. LOOSUNG „ELAGU SUUR OKTOOBRIREVOLUTSIOON“ JA TÛLPINUD NÄOD. 1970NDAD.

(RAHVUSARHIIV - EFA.546.0-340361 (autor H. Leppikson))

TALLINNA GARNISONI SÕDURID MAIPARAADIL VÕIDU VÄLJAKUL. 1. MAI 1955.

(RAHVUSARHIIV - EFA.250.0-23988- (autor I.Prooso, G.Loss))

MÄRJAMAA KESKKOOLI VIB KLASSI ÕPILASED NSV LIIDU KONSTITUTSIOONIPÄEVALE JA ÜLELIIDULISE LENINLIKU KOMMUNISTLIKU NOORSOOÜHINGU (ÜLKNÜ EHK KOMSOMOL) 61. AASTAPÄEVALE PÜHENDATUD KOHUSTUSLIKUL HOOGTÖÖPÄEVAKUL MÄRJAMAA SOVHOOSIS KARTULEID VÕTMAS. SEPTEMBER 1979.

(RAHVUSARHIIV - EFA.251.0-102394 (autor V.Puhm))

Eeltsensuur -

LOOMEVABADUSE PIIRAMINE

Tähtajalised esinemis- ja avaldamiskeelud kergemate poliitiliste üleastumiste korral olid tavalised. Lisaks toimusid muusikute iga-aastased „tarifitseerimised“ – vastava komisjoni ees esitati näidisrepertuaar, mille põhjal otsustati muusikutele esinemisvõimaluse andmine või sellest keeldumine. Tarifitseerimise kaudu praakisid võimuesindajad juba eelnevalt välja neile ebasobivad esinejad.

Nõukogude ajal kasutati seoses rokkmuusikuga tihti väljendit „sai esinemiskeelu“. Näiteks keelati Peeter Volkonskil Eesti NSV kultuuriministri käskkirjaga kõik avalikud esinemised. Ta pandi pärast ansambli Propeller jalgpallimatši-kontserti 1980. aastal keelu alla mitte ainult muusikuna, vaid tal keelati ka näitlejana teatris esineda. Keeld kestis viis aastat – kuni 1985. aastani!

Vanemuise näitleja ning hilisem tuntud rokkar Aleksander Müller esines 1976. aastal Viljandi rokifestivalil. Tal keelati Jüri Üdi tekstile kirjutatud laulu „Narkomaan“ esitamine, kuid ta kandis selle siiski tohutu menuga ette. Järgnes loomulikult aastane esinemiskeeld.

Südametunnistuse

VABADUSE PIIRAMINE

Nõukogude võim natsionaliseeris kirikute vara ja piiras koguduste tegevust ja majanduslikke võimalusi. Keelatud oli hoolekande tegevus, laste- ja naistetöö ning raamatukogude pidamine. Põhikirjas ettenähtud täiskogu koosolekute kokkukutsumiseks, samuti kalmistupühade pidamiseks oli vaja täitevkomitee luba. Kogudusele kasutada antud pühakoja eest tuli tasuda suurt, ruumala järgi arvatavat üüri. Kirikutele müüdav elektrienergia oli kuus korda kallim kui elanikele müüdav (25 kopikat kWh, elanikele müüdava elektrienergia hind oli 4 kopikat kWh). Kirik pidi rahva annetustest saadud rahast kandma osa NSVL välispropaganda tegemiseks Rahufondi kaudu. Stalini surma järel, kui paljud tulid Siberist tagasi ja olud veidi vabamaks muutusid, kasvas vaimulike talituste arv. Vastuseks hoogustus usuvastane võitlus. Riigi rahaga tehti massilist võitleva ateismi kampaaniat, vaimuliku kirjanduse väljaandmine oli samal ajal võimatu. Lubati väike arv kalendreid kirikupühadega ja laululehti. Välismaalt vaimuliku kirjanduse toojaid koheldi salakaubavedajatena.

Vaatamata kiriku surumisele ühiskonna äärealale olid kalmistupühad ja jõuluõhtu teenistused rahvarohked. Seal kuulutatud lepituse ja jõulusõnum oli vastukaaluks igapäevaelus raadiost kuuldavale ja lehest loetavale propagandale.

Kirikuskäimisega oli seotud aga risk. Juba anonüümne pealekaebus võis kanda ettevaatamatu kodaniku musta nimekirja ja tema tegevust asuti senisest tähelepanelikumalt jälgima. Vähegi vastutusrikkamal kohal töötanu võis lausa kaotada töö. Õpilaste puhul oli olukord veelgi tõsisem. Kirikud olid jõulude ajal õpetajate ja usinate kommunistlike noorte piiramisrõngas. Vahelejäämise korral võidi õpilane isegi koolist välja heita.

Külm sõda, propaganda ja

KONTRAPROPAGANDA

Tavaks sai vaenulike raadiojaamade segamine. Teise maailmasõja järel NSV Liidu ja lääne vahel puhkenud külma sõja üheks komponendiks olid meediarüütel. Propagandale vastati vastupropagandaga. Erilist meeelhärmi valmistasid NSV Liidule vaenulikud raadiojaamad: Vaba Euroopa, Ameerika Hääli ja Vabadusraadio. Nende kuulamise takistamiseks rakendati tööle segajad ehk summutamisjaamad.

Soome televisioon oli enam-vähem nähtav kohalike televiisorite ja vastuvõtjatega Põhja-Eestis alates 1960ndatest. 1982. aasta 6. aprillil nõudis EKP Keskkomitee Büroo „kodanliku televisiooni vastu peetava võitluse“ tõstmist ideoloogiatöötajate tähtsaimate ülesannete kilda.

PROPAGANDAPLAKAT
(OKUPATSIOONIDE MUUSEUM)

KEHALINE KASVATUS OLI KOMMUNISTLIKU KASVATUSE LAHUTAMATU KOOSTISOSA. AUTOR: A.VIIDALEPP. 1953. (EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU DIGITAALARHIIV DIGAR)

Ajupesu

LASTEIAST ÜLIKOOLINI

Ajupesu tähendas sunniviisilist ja vägivaldset kommunistliku ideoloogia ja nõukogulike hoiakute, veendumuste ja seisukohtade järjekindlat pealesurumist. Ajupesule allutatute tunde- ja tahtelu pidi muundama Nõukogude inimese justkui uueks inimliigiks, *homo soveticuseks*, kellel ei tohtinud olla ei rahvuslikke ega religioosseid ideaale. Süüdistused rahvusluses või usklikkuses võisid tuua kaasa repressioone. Ajupesu rakendati lasteaiast ülikoolini. Esimestes propageeriti lihtsamates vormides nõukogulikku eluhoiakuid, ülikoolides olid kohustuslikud õppeained NLKP ajalugu, dialektiline ja ajalooline materialism, sotsialismi poliitökonoomia ja teaduslik kommunism.

PIONEERIORGANISATSIOONI 63. AASTAPÄEVALE PÜHENDATUD PIONEERIDE PARAAD. MAI 1985
(RAHVUSARHIIV - EFA.0-132900 (autor H. Merila))

NOORTESSE SÜSTITI MAAST MADALAST ARUSAAMA, NAGU OLEKS NLKP MEIE AJASTU MÕISTUS, AU JA SÜDAMETUNNISTUS. PIONEERITERVITUS EKP TARTU LINNAORGANISATSIOONI XXVI KONVERENTSILE. 17. DETSEMBER 1983.
(RAHVUSARHIIV - EFA.0-122213 (autor K. Raud))

Keelatud

KIRJANDUS

1940, kohe pärast Eesti vägivaldset liidendamist NSV Liiduga, asuti koostama keelatud raamatute nimekirju. Raamatute hävitamisele asuti 1941. aasta mais. Töö käis üsna primitiivselt: köited kas lõiguti nugadega puruks või pandi pakule ja hakiti kirvega peeneks. Seejärel topiti saadud makulatuur kottidesse ja läkitati utiili, peamiselt paberivabrikuisse. Raamatute hävitamine jätkus ka sõjajärgsel perioodil. Sajad Eesti ja maailma klassikasse kuuluvad teosed loeti „nõukogudevaenulikuks“. Eriti masendavalt mõjus selliste Eesti Vabariigi ajal välja antud suurteoste hävitamine nagu „Eesti entsüklopeedia“, „Suur Piibel“ või Voldemar Vaga „Üldine kunstiajalugu“.

Raamatukogude juurde moodustati erihoidlad, kus hoiti trükiseid, mida arvati olevat „nõukogudevaenulikud“, või sisaldavat salajast teavet (näiteks veemõõdupostide geograafilisi koordinaate).

NSV Liidu rahvuspoliitika ja etnilisest päritolust **LÄHTUVAD PIIRANGUD**

MIGRATSIOON

Nõukogude võim soosis riigisisest migratsiooni. 1974. aastal kutsus NLKP Keskkomitee peasekretär Leonid Brežnev komsomoli üles ehitama Siberisse viie aastaga 3500-kilomeetrise, 200 uue raudteejaama ja linnaga Baikali–Amuuri magistraalraudtee (BAM), et võtta kasutusele selle piirkonna tohutuid maavarasid. Paljud ehitusel töötanud toonased noored elavad raudtee piirkonnas tänase päevani. Praegusel ajal on seal tööpuudus.

Kõrgkooli lõpetamisel rakendati kohustuslikku töölesuunamist, mis mitmetel erialadel oli üleliiduline.

Tööjõu sissevedu

POOLKOHUSTUSLIKUS KORRAS

Suurehitustele, nagu Tallinna olümpiakompleks või Lasnamäe linnaosa, saadeti ehitajaid kogu NSV Liidust. Neile võimaldati eelisjärjekorras ehitatavate objektide juurde kortereid, mistõttu nad jäidki saadetud piirkondadesse elama. Baltikum oli meelispiirkond, sest sinne elustandard oli pisut kõrgem ja elulaad läänelikum. Selle tagajärjeks olid demograafilised muutused – põliselanike osakaal elanikkonnas hakkas märgatavalt kahanema. Sellest tulenesid omakorda rahvustevahelised pinged.

NSV Liidu rahvuspoliitika ja

ETNILISEST PÄRITOLUST LÄHTUVAD PIIRANGUD

19. detsembril 1978 võttis EKP Keskkomitee ülaltpoolt tulnud suuniste alusel vastu salajase otsuse, mis kuulutas partei põhitaotluseks eesti keele avaliku kasutamise piiramise ja eestlaste kakskeelsuse. See tõstis veel niigi esiplaanil olnud venelaste ja vene keele staatust. Venekeelseteks muutusid dokumentide blanketid avalikus sfääris, teenindusasutustesse võeti tööle umbkeelseid venelasi.

Eestisse rajati migratsioonipumbana toimivat suurtööstust, mille tooraine toodi sisse NSV Liidu teistest piirkondadest ja mille toodangut ei vajatud Eestis, mistõttu see veeti välja. Üleliidulise alluvusega ettevõtteid juhiti Moskvast ja vene keeles. Suur osa sealsetest ametikohtadest täideti venelastega.

NSV Liidus esines juudivaenulikkust. Seda sai tunda näiteks rahvusvaheliselt tuntum semiootik, Tartu Ülikooli juudi soost professor Juri Lotman, kes põrkus korduvalt raskustega oma tööde avaldamisel. Veel 1987. aastal leidis aset Juri Lotmani kui akadeemiku kandidatuuri häbiväärne tagasilükkamine. NSV Liidu 1977. aastal vastu võetud uues konstitutsioonis nähti ette uue inimtüübi kujundamine. Nõukogude inimene ehk *homo soveticus* pidi olema veendunud kommunist, üle kõige pidi ta hindama marksistlik-leninlikke tõekspidamisi, olema ustav parteile ning töötama usinalt ja isetult.

Poliitiliste

VALIKUTE KEELD

Kommunistliku partei kõrval ei saanud eksisteerida teisi parteisid. Valitses ainuparteisüsteem. Kommunistliku partei lasteorganisatsioonide liikmeteks olid oktoobrilapsed ja pioneerid. Neisse organisatsioonidesse kuulumine oli pooleldi kohustuslik. Seda oli ka Üleliiduline Leninlik Kommunistlik Noorsooühing (ÜLKNÜ) ehk komsomol. Kõik need organisatsioonid teenisid ühte peaesmärki – olla taimelavaks tulevastele kommunistidele.

Ka kõik muud massiorganisatsioonid olid allutatud riigi kontrollile ja tegid seda, mille riik ette määras. Ametiühingud näiteks sisustasid töötajate vaba aega, tegelesid kommunistliku kasvatus ja defitsiitse kauba ostulubade jagamisega, mitte aga sellega, milleks nad kunagi sündisid – töötaja huvide kaitsega. Massiorganisatsiooniks, mille eesmärgiks oli kaasa aidata Nõukogude Liidu kaitsevõime tugevdamisele, rajati 1951 ALMAVÜ (Armee-, Lennu- ja Mereväe Abistamise Vabatahtlik Ühing). Ehkki formaalselt oli see vabatahtlik, oli sellesse kuulumine sõltuvalt õppeasutusest või tökohast kohustuslik või poolkohustuslik.

LENIN NIMETAS AMETIÜHINGUID KOMMUNISMI KOOLIKS. AMETIÜHINGUTE KESKNÕUKOGU KABINET. OKTOOBER 1947.

(RAHVUSARHIIV - EFA.204.0-1126 (autor E. Järve))

ДОСААФ ЕНК ALMAVÜ – PATRIOOTIDE KOOL, ÜTLEB KIRI SEINAL. ALMAVÜ TALLINNARAADIOTEHNIKA KOOLI KURSANTIDEGA VESTLEB ERUALAMPOLKOVNIK I. GRITSENKO. SEPTEMBER 1983.

(RAHVUSARHIIV - EFA.0-134566 (autor P.Kuznetsov))

VALIMISSEDEL	
Eesti NSV Tartu Linna Rahvasaadikute Nõukogu valimiseks 24. veebruaril 1985	
Valimisloend nr. 29	
Isikudokumentide perioodid, mis ja kus	Talle poolt vastikandidaate (kuu nime)
RÜSIEL Andrus Endel p.	Töötukomisjonis «Cherim» Tartu linna linnavalitsuse poolt
Linna rahvasaadikute valimise reguleerimiseks	

KUHU SAAB ANDA HÄÄLE, KES SOOVIB HÄÄLETADA KOMMUNISTIDE JA PARTEITUTE BLOKI POOLT VÕI VASTU? (EIHR)

Kodanikuühiskonna

PIIRAMINE

Kodanikuühiskonna moodustavad kodanike algatusel ja vabal tahtel ning kehtivate õigusnormide raames loodud vabatahtlikud organisatsioonid, ühendused ja liikumised. NSV Liidus olid kodanikuühiskonna ilmingud piiratud ning riigi ja kommunistliku partei range kontrolli all. Asutada ja tegutseda lubati väga spetsiifiliste eesmärkidega ühendusi ning neidki lubati juhtima vaid kommunistliku partei liikmed. Näiteks loodi 1966. aastal Eesti Looduskaitse Selts, kuid selle loomise initsiaator Jaan Eilart mõistis, et parteituna ei saa ta organisatsiooni etteotsa pürgida ning seltsi esimeheks sai Edgar Tõnurist – nomenklatuuri kuuluv kommunist, ENSV Ministrite Nõukogu aseesimees. 1967. aastal lubati pärast kümme aastat kestnud riigipoolseid takistusi asutada Eesti NSV Jahimeeste Selts, kuid see toimus partei- ja riigiorganite juhtimisel. Ühingu põhimäärust jahindusorganisatsioonidele arutada ei antud. Ajavahemikul 1949–1957 olid Eestis loodud ka vabatahtlikud tuletõrjeühingud, ent needki töötasid parteiorganite ja nõukogude juhtimisel. M. Gorbatšovi kampaania ajal asutati sundkorras näiteks karskusühingu allorganisatsioonid ettevõtetes. Seega – omaalgatuslikkust ei lubatud mitte ühelgi tasandil, kõikjal kaasati organisatsioonide juhtimisse parteilased ja riigiametnikud.

NÕUKOGUDE VÕIMU MEELEST PIDID KA JAHIMEHI JUHTIMA USTAVAD PARTEILASED. PILDIL EESTI NSV JAHIMEESTE SELTSI TALLINNA KLUBI JUHATAJA, ENDINE EESTI NSV SISEMINISTER M. KRASSMAN. 1970. (RAHVUSARHIIV - EFA.397.0-111505)

TALLINNA VABATAHTLIKU TULETÕRJE ÜHINGU AGITATSIOONIRÜHM ESINEMAS ÜLEVAATUSEL. JAANUAR 1974.

(RAHVUSARHIIV - EFA.412.0-226671 (autor V.-P. Vahi))

MILITARISEERIMINE

Nõukogude

ARMEE EESTIS

Lisaks sellele, et NSV Liidust oli väga raske välja reisida, oli vaba liikumine piiratud ka riigi sees. Eestis asus 800 paigas kokku 1565 kinnist sõjaväeobjekti, mis võtsid enda alla 87 147 ha, sealhulgas terved linnad nagu Paldiski, Sillamäe. See moodustas peaaegu 2% Eesti territooriumist. Samuti olid kogu riigis suletud piiritsoonid – saared, kogu põhjarannik ja suurem osa Lääne-Eesti rannikust. Nendesse piirkondadesse sisenemiseks pidi mujal elav inimene taotlema loa. Mereleminek ei olnud lubatud isegi rannarahvale. Välismaalastel oli keelatud Tartus ööbida, sest seal oli pommituslennuväe baas.

Kohustuslik

SÕJALINE VÄLJAÕPE

NSV Liitu iseloomustas kogu ühiskonna militariseeritus. Tulevast ajateenijat hakati tegevteenistuseks ette valmistama varases nooruses. Ajateenistusele eelnes väljaõpe noorteorganisatsioonides ja tegevus ALMAVÜ kaudu sõjalis-sportlike aladega: langevarjukursused, laskeringid, sukeldumine, orienteerumine, auto- ja soomukijuhi kursused, raadiotehniline ettevalmistus jne.

Koolis läbisid kutsealused mahuka sõjalise algõppe. Instruktoriteks olid reserv- või eruohvitserid, õpe toimus vene keeles. Kõrgkoolides tegutsesid sõjalise õppe kateedrid, kus õpetati välja reservohvitsere (naisüliõpilased said meditsiiniväljaõppe). Algul nelja, hiljem kolme aasta jooksul oli kord nädalas üks päev venekeelset sõjalist õpet. Kursus lõppes kahe- kuni kolmekuulise sõjaväelaagriga. Kõrgkooli lõpetanutele omistati reservleitnandi auaste.

Praegu on riigikaitseõpetus Eesti koolis valikaine, mille eesmärk on isamaaline kasvatus, oma riigi austamine ning õpilaste teadlikkus Eesti riigikaitse eesmärkidest. Õppijad saavad tarvilikke teadmisi ja oskusi, mida neil võib vaja minna ka siis, kui nad ei osale otseselt riigikaitse korraldamisel.

Kehaline kasvatus

TOTALITAARSE RIIGI TEENISTUSES

Kehaline kasvatus oli kommunistliku kasvatuselise lahutamatu koostisosa, selle eesmärk oli noortes Nõukogude patriotismi kasvatamine ja kodanike ettevalmistamine riigi kaitsmiseks. Vanuserühmade kaupa olid kehtestatud kehalise võimekuse normid, asutustes ja ettevõtetes toimusid kohustuslikud normitaitmise võistlused, jooksu- ja suusakrossid. Üleliiduline kehakultuuri-kompleks „Valmis tööks ja NSV Liidu kaitseks“ (lühendatult VTK) oli nõukogude võimu aastatel NSV Liidus kasutatud treeningprogramm, mis seati sisse 1931 ning eksisteeris kuni NSV Liidu lagunemiseni. VTK oli täienduseks üleliidulisele spordiklassifikatsioonile.

Ülikoolides oli kehaline kasvatus kohustuslik esimese nelja kursuse üliõpilastele. Igas kõrgkoolis oli kehalise kasvatuselise ja spordi kateeder.

Kohustuslik

SÕJAVÄETEENISTUS

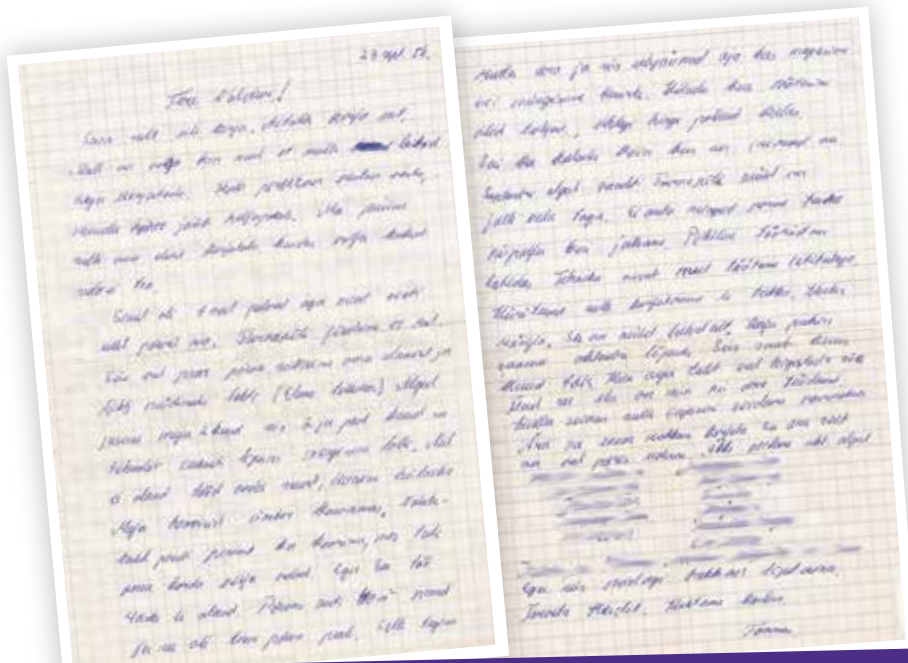
NSV Liidus kehtis üldine sõjaväekohustus, asendusteenistuse võimalust ei olnud. Teenistusest keeldujaid (nt vabakoguduste liikmed, kellele usk keelab relvakandmise) karistati vangistusega. Teenistusest pääsemiseks simuleeriti mitmesuguseid psüühilisi häireid, mis võis hiljem saada takistuseks ülikooli astumisel või autojuhilubade taotlemisel. Ajateenistuse läbinud reservväelasi kasutati kordusõppustel tasuta tööjõuna ja nn tsiviilkaitse eesmärkidel. Näiteks 1986. aastal saadeti reservistid Tšernobõli tuumaelektrijaama plahvatuse tagajärgi likvideerima.

1956. aastani oli paljudel eestlastel võimalus läbida ajateenistus Eestis, pärast rahvusväeosade likvideerimist suunati kutsealused kõikjale üle NSV Liidu (üldjuhul väljapoole oma liiduvabariiki), aga ka väljapoole NSV Liitu, teinekord ka konfliktipiirkondadesse (1956 Ungari, 1968 Praha, 1980. aastatel Afganistan). Nõukogude armee käsu- ja suhtluskeel oli vene keel, mida paljud eestlased ei osanud. Levinud olid määrustevälised suhted ehk dedovštšina (vanemate sõdurite omavoli nooremate suhtes), sagedased olid rahvastevahelised konfliktid.

Eluhtlikud

KORDUSÕPPUSED

Tšernobõli avarii tagajärgede likvideerimisel osalesid ka Eestist „kordusõppustele“ kutsutud sõjaväekohuslased. Tagajärgede likvideerimiseks loodud staabi ülem oli Eesti NSV tsiiviilkaitse juht Vello Vare. Eelnevalt ei informeeritud sunduslikus korras katastroofi likvideerimisele saadetud isikuid radiatsiooniohust.

KIRI TŠERNOBÕLI KATASTROOFI LIKVIDEERIJALT: „SINUL OLID 7. MAIL PULMAD, AGA MIND VÕETI SELLEL PÄEVAL ÄRA. TŠERNOBÕLI JÕUDSIME 10. MAIL. SIIS VEEL PAAR PÄEVA SÄTTISIME OMA ELAMIST JA LÄKS MÜDINAKS LAHTI. (ELASIME TELKIDES). ALGUL PESIME MAJU 2 KUUD. SIIS 2 JA POOL KUUD, SEE TÄHENDAB AUGUSTI LÕPUNI, MÄNGISIME LOLLI. NEIL EI OLNUD TÖÖD ANDA SUURT, KÄISIME KÜLADES MAJA HOOVISED ÜMBER KAEVAMAS, VAHETEVAHEL PANDI PINNAST KA KOORIMA, MIS TULI OMAKORDA VÄLJA VEDADA. EGA SEE TÖÖ RASKE EI OLNUD. PÄEVAS ANTI 40 M² MAAD JA SEE OLI TERVE PÄEVA PEALE. SELLE TEGIME RUTTU ÄRA JA SIIS ÜLEJÄÄNUD AJA KAS MAGASIME VÕI MÄNGISIME KAARTE. KÜLAD, KUS TÖÖTASIME, OLID TÜHJAD. ÜHTEGI HINGE POLNUD KÜLAS. SAI KA KÜLADES KÄIDUD, KUS OLID INIMESED SEES. SEPTEMBRI ALGUL SAADETI TŠERNOBÕLI. NÜÜD ON JÄLLE VALU TAGA. EI ANTA MINGEID NORME, TEEME NIIPALJU KUI JAKSAME. PÕHILINE TÖÖRIIST ON LABIDAS. TEHNIKA SEISAB, MEIE TÖÖTAME LABIDATEGA. KIIRITUSEST SULLE KIRJUTAMA EI HAKKA. KODUS RÄÄGIN. SEE ON NÜÜD LÜHIDALT. KOJU PEAKSIN SAAMA OKTOOBRI LÕPUKS. SIIS SAAB KUUS KUUD TÄIS. KUJ AEGA TULEB VEEL HIGISTADA SIIN. TEAD, SEE ELU ON SIIN NII ÄRA TÕUDANUD. KÜLLA SÕIDAN SULLE, ÕIGEMINI SÕIDAME, NOVEMBRIS. ÄRA SA ENAM ROHKEM KIRJUTA. SEE ÄRASÕIT ON VEEL PÄRIS UDUNE.“ . 23. SEPTEMBER 1986. (ERAARHIIV)

Omandiõiguse **PIIRAMINE**

Eraomandi kaotamine ning

MAAKASUTUSÕIGUSE KITSENDAMINE

Lähtudes Karl Marxi ja Friedrich Engelsi 1848. aasta „Kommunistliku partei manifestist“, oli NSV Liidus maaomand, tööstus, põllumajandus ja ettevõtlus peaaegu täielikult riigistatud. 1948. aastal ÜRO Peaassambleel vastu võetud inimõiguste ülddeklaratsioonis sätestatud igaühe õigus puutumatuks eraomandile NSV Liidus ei kehtinud.

Eestis kuulutati juba 1940. aasta juulis maa kogu rahva – tegelikkuses riigi – omanduseks. Natsionaliseeriti ka pangad, tööstus, muuseumid, hotellid, kohvikud, erakoolid.

NSV Liidus lubati küll individuaalelamute omanikel maad kasutada, kuid ülempiir seati nii talumaa kui ka eramajade suurusel. Talumaa ülempiir oli 30 ha, eramajal üldpinda 110 m², millest elamispinda võis olla vaid 60 m². Suutmatus tõttu tagada inimestele elamispind, lubati inimestel oma vahenditest ja tööga individuaalelamute ehitamist, mis pikka aega moodustas kuuendiku kogu elamuehitusest.

Ettevõtlusvabaduse

PIIRAMINE

Võimu suhtumine omandisse ja töösse oli ideoloogiline. Sotsialistlikuks tunnistati riiklik-ühiskondlik ja kolhooslik-kooperatiivne omand. Isiklik omand oli ettenähtud kodanike materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks. Selleks oli töötulu, säästud, elamu või selle osa ja kodune abimajand, samuti koduse majapidamise ja tarbimise ning isikliku kasutamise ja mugavuse esemed. Kodaniku vara ei võinud kasutada mittetöise tulu saamiseks. Mittetöine tulu oli ka ebaseadusliku tööga saadud tulu (näiteks registreerimata kodukäsitöö või lubatud normi ületav kariloomade pidamine). Selle saamise vahendid kuulusid tasuta äravõtmisele. 1960ndate alguses oli ka kampaania mittetöise tuluga ehitatud majade ja ostetud autode äravõtmiseks.

Ideoloogia põhjustas ka inimeste erineva maksustamise. Sotsialistlikus ettevõttes töötaja maksimaalne tulumaksumäär oli 13%, üksiktalunikul, -käsitöölisel ja vaimulikul

kuni 81%. Erinevad olid ka pensionid. Kolhoosnikel oli võrreldes riigiettevõtte töötajaga kõrgem pensioniiga ja sama palga juures väiksem pension. Talunik, käsitöeline ja vaimulik pensioni ei saanud, ka nende orvuks jäänud lapsed ei saanud toitjakaotuspensionit. Palk ei jäänud täielikult inimesele, pikka aega tuli kohustuslikus korras osta riigilaenu obligatsioone (kuni 10% ulatuses töötasust). Riigilaenuobligatsioonide eest intresse ei makstud ja need lunastati välja kümneid aastaid pärast tähtaega. Inflatsiooni ei arvestatud.

Kollektiviseeritud põllumajanduse suutmatus toota piisavalt toiduaineid viis riigi kahepalgeline suhtumiseni: kampaaniad kontrollimaks kodumajapidamistele lubatud normidest kinnipidamist ja üleliigse äravõtmiseks vaheldusid eratootmise soodustamise ja kokkuostu arendamisega. Kuna raskusi oli ka aedviljadega, arendati tööliste ja teenistujate kollektiivaiapidamist. Selleks eraldatud maatükkidel lubati esialgu ehitada ainult 10–20 m² pindalaga hooneid.

NSV Liidus oli puudu ka tarbekaupadest. Lubatud kodu- ja käsitööndus oli seotud keeldude ja piirangutega, millest üleastumine oli karistatav. Näiteks oli keelatud küünalde ja pühapiltide valmistamine. Karmilt karistatav oli ka kaubanduslik vahendus ehk maaklerlus, samuti spekulatsioon. Maaklerluseks peeti näiteks eluaseme üürimise või ostu vahendamist, ka kolhoosidele müügi pinna vahendamist. Keelatud individuaalse töise tegevuse eest võidi määrata kuni viis aastat vabadusekaotust ühes vara konfiskeerimisega.

TÄNAVAKAUBANDUS TALLINNAS. NÕUKOGUDE MAJANDUS- JA TOITLUSTUSSÜSTEEMI KOKKUVARISEMISEST TEKINUD TÜHJA KOHTA RUTTASID TÄITMA VÄIKETOOTJAD 3. AUGUST 1990.
(RAHVUSARHIIV - EFA.0-164182 (autor P. Langovits.))

PÕLLUMAJANDUSLIK ARTELL OLI NSV LIIDUS ÜKS SOTSIALISTLIKU KOLLEKTIVSE TÖÖ VORME, MIS EELNES REEGLINA KOLHOOSIDELE. VALGA RAJOOINI ESIMISE MAI PÕLLUMAJANDUSLIKU ARTELLI SEATALITAJA V. RISTOLAINEN, KES ASTUS HILJUTI KOOS OMA PEREGA KOLHOOSI. VALGA RAJOOIN. NOVEMBER 1956.
(RAHVUSARHIIV - EFA.204.0-9272 (autor E. Norman))

Ametiühingud

“TÖÖTAJATE ÕIGUSTE KAITSEL”

NSV Liidus kehtinud ideoloogia kohaselt kaitsesid riiklikud ametiühingud töötajaid ja nende õigusi. Tegelikult moodustasid nad kommunistliku repressiivaparaadi ühe osa. Ametiühingud ühelt poolt kontrollisid töötajaid, teisalt jagasid neile hüvesid, nagu puhkusevõimalusi või auto- ja televiisoristulube. Olukorras, kus riik määras kellegagi nõu pidamata nii üksikisiku töötingimused, palga kui ka maksud, ei saanud rääkida ametiühingute rollist töötajate õiguste kaitsel. Nõukogude ametiühingud pole võrreldavad demokraatlike riikide töötajate organisatsioonidega, kes peavad oma liikmete eest palgakõnelusi, jälgivad tööturvalisust või seisavad laiemalt töötajate poliitiliste ja sotsiaalsete õiguste eest. Nõukogude Liidus olid ametiühingud muudetud osaks riigiaparaadist. Tööinspeksioon ühendati ametiühingutega ja õigusakte anti Ministrite Nõukogu, NLKP Keskkomitee ja Ametiühingute nõukogu ühismäärustena.

KOKKUVÕTE

Nõukogude Liit oli riik, mis ei hoolinud inimõigustest ning rikkus neid teadlikult ja süstemaatiliselt. See süsteem ise on minevik, kuid inimõiguste tundmine ja kaitsmine on miski, millega tuleb aktiivselt tegeleda ka tänapäeval, et mineviku koledused ei saaks korduda. Nõukogude korra tingimustes toimunu puudutas meie maad ja rahvast, meie kõigi peresid – meie vanemaid ja vanavanemaid. Nõnda mõjutab see ka tänapäeva. Meie ülesanne on mitte lubada säärastel kuritegudel korduda ja aidata kaasa sellele, et olukord paraneks neis maailma maades, kus tänapäevalgi inimõigusi ei austata.

Inimõiguste **ÜLDDEKLARATSIOON**

PREAMBUL

Pidades silmas, et inimkonna kõigi liikmete väärikuse, nende võrdsuse ning võõrandamatute õiguste tunnustamine on vabaduse, õigluse ja üldise rahu alus; ja pidades silmas, et inimõiguste põlastamine ja hülgamine on viinud barbaarsusteni, mis piinavad inimkonna südametunnistust, ja et sellise maailma loomine, kus inimestel on veendumuste ja sõnavabadus ning kus nad ei tarvitse tunda hirmu ega puudust, on inimeste üllaks püüdluseks kuulutatud; ja pidades silmas vajadust, et inimõigusi kaitseks seaduse võim selleks, et inimene ei oleks sunnitud viimase abinõuna üles tõusma türannia ja rõhumise vastu; ja pidades silmas, et on vaja kaasa aidata sõbralike suhete arendamisele rahvaste vahel; ja pidades silmas, et ühinenud rahvaste perre kuuluvad rahvad on põhikirjas kinnitanud oma usku inimese põhiõigustesse, inimisiksuse väärikusse ja väärtusse ning meeste ja naiste võrdõiguslikkusesse ning on otsustanud kaasa aidata sotsiaalsele progressile ja elutingimuste parandamisele suurema vabaduse juures; ja pidades silmas, et liikmesriigid on kohustatud koostöös Ühinenud Rahvaste Organisatsiooniga kaasa aitama inimõiguste ja põhivabaduste üldisele austamisele ja nendest kinnipidamisele; ja pidades silmas, et liikmesriigid on kohustatud koostöös Ühinenud Rahvaste Organisatsiooniga kaasa aitama inimõiguste ja põhivabaduste üldisele austamisele ja nendest kinnipidamisele; ja pidades silmas, et üldisel arusaamisel nende õiguste ja vajaduste iseloomust on suur tähtsus selle kohustuste täielikuks täitmiseks, kuulutab Peaassamblee välja käesolevaga inimõiguste ülddeklaratsiooni kui ülesande, mida peavad püüdma täita kõik rahvad ja riigid. Iga inimene ja iga ühiskondlik organ peab käesolevat deklaratsiooni alati silmas pidades selgitus- ja haridustööga alati kaasa aitama nende õiguste ja vabaduste austamisele ning rahvuslike ja rahvusvaheliste progressiivsete abinõudega tagama, et need õigused ja vabadused leiaksid üldist ja efektiivset tunnustamist ja täitmist nii organisatsiooni liikmeiks kui ka nende jurisdiktsiooni alla olevate territooriumide rahvaste poolt.

Artikkel 1

Kõik inimesed sünnivad vabadena ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt. Neile on antud mõistus ja südametunnistus ja nende suhtumist üksteisesse peab kandma vendluse vaim.

Artikkel 2

Igal inimesel peavad olema kõik käesoleva deklaratsiooniga välja kuulutatud õigused ja vabadused, olenemata rassist, nahavärvusest, soost, usulisest, poliitilisest või muudest veendumustest, rahvuslikust või sotsiaalsest päritolust, varanduslikust, seisuslikust või muust seisundist. Lisaks sellele ei tohi inimeste vahel vahet teha riigi või territooriumi poliitilise, õigusliku või rahvusvahelise seisundi põhjal, olenemata sellest, kas territoorium, mille kodanik ollakse, on sõltumatu, hooldusalune või mõnel muul viisil oma suveräänsuses piiratud.

Artikkel 3

Igal inimesel on õigus elule, vabadusele ja isikupuutumatussele.

Artikkel 4

Kedagi ei või pidada orjuses või õigusteta seisundis; orjus ja orjakaubandus ükskõik millisel kujul on keelatud.

Artikkel 5

Kellegi suhtes ei tohi rakendada piinamisi või julma, ebainimlikku, tema väärikust alandavat kohtlemist või karistust.

Artikkel 6

Igal inimesel, ükskõik kus ta ka ei viibiks, on õigus oma õigussubjektsuse tunnustamisele.

Artikkel 7

Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja neil on ilma igasuguse vahe- tegemiseta õigus seaduse võrdsele kaitsele. Kõigil inimestel on õigus olla võrdselt kaitstud ükskõik missuguse diskrimineerimise eest, mis on vastuolus käesoleva deklaratsiooniga, ja sellisele diskrimineerimisele kihutamise eest.

Artikkel 8

Igal inimesel on temale konstitutsiooniga või seadusega tagatud põhiõiguste rikkumise korral õigus efektiivsele õiguste ennistamisele kompetentsete rahvuskohtute kaudu.

Artikkel 9

Kedagi ei või meelevaldselt vahistada, kinni pidada või pagendada.

Artikkel 10

Igal inimesel on tema õiguste ja kohustuste määratlemiseks ja temale esitatud kriminaalsüüdistuste põhjendatuse kindlakstegemiseks täieliku võrdsuse alusel õigus sellele, et tema asi vaadataks avalikult ja kõiki õigluse nõudeid järgides läbi sõltumatu ja erapooletu kohtu poolt.

Artikkel 11

Igal kuriteos süüdistataval inimesel on õigus sellele, et teda loetakse süütuks kuni tema süüisuse kindlakstegemiseni seaduslikus korras avalikul kohtulikul arutamisel, kus talle on tagatud kõik võimalused kaitseks. Kedagi ei või süüdi mõista kuriteos mõne teo või tegevusetuse eest, mis nende kordasaatmise ajal ei olnud kuriteod rahvusliku seaduse või rahvusvahelise õiguse järgi. Samuti ei või määrata raskemat karistust, kui see, mida oleks võinud kohaldada kuriteo kordasaatmise ajal.

Artikkel 12

Kellegi isiklikku ja perekonnaellu ei või meelevaldselt vahele segada, kellegi korteripuutumast, kirjavahetuse saladust või au ja reputatsiooni ei tohi meelevaldselt määrada. Igal inimesel on õigus seaduse kaitsele selliste vahelesegamiste ja rikkumiste eest.

Artikkel 13

Igal inimesel on õigus riigi piires vabalt liikuda ja oma elukoht valida. Igal inimesel on õigus lahkuda ükskõik milliselt maalt, kaasa arvatud kodumaa ja kodumaale tagasi pöörduda.

Artikkel 14

Igal inimesel on õigus tagakiusu ees varjupaika otsida teistes maades ja seda varjupaika kasutada. Seda õigust ei saa kasutada jälitamise puhul, mis tegelikult tuleneb mittepoliitilisest kuriteost või teost, mis on vastuolus Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eesmärkide ja põhimõtetega.

Artikkel 15

Igal inimesel on õigus kodakondsusele. Kellelki ei saa tema kodakondsust või kodakondsuse muutmise õigust meelevaldselt ära võtta.

Artikkel 16

Täisealiseks saanud meestel ja naistel on õigus ilma igasuguste kitsendusteta rassi, rahvuse või usu põhjal abielluda ja perekonda asutada.

Neil on võrdsed õigused abiellu astumise suhtes, abielus olemise ja abielu lahutamise ajal. Abielu võib sõlmida vaid mõlema abielluva poole vabatahtlikul ja täielikul nõusolekul. Perekond on ühiskonna loomulik ja põhiline rakuke ning tal on õigus ühiskonna ja riigi kaitsele.

Artikkel 17

Igal inimesel on õigus vara omamisele nii üksikult kui ka teistega koos. Kellelki ei tohi tema vara meelevaldselt ära võtta.

Artikkel 18

Igal inimesel on õigus mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadusele; see õigus kätkeb vabadust oma usku või veendumusi muuta, samuti vabadust vabalt kuulutada oma usku või veendumusi nii üksikult kui ka koos teistega avalikult või eraviisiliselt õpetuse, jumalateenistuse ja religioossete ning rituaalsete kombetalituste kaudu.

Artikkel 19

Igal inimesel on õigus veendumuste vabadusele ja nende veendumuste vabalt avaldamisele; see õigus kätkeb vabadust takistamatult oma veendumustest kinni pidada ja vabadust informatsiooni ja ideid otsida, saada ja levitada igasuguste abinõudega ja riigipiirist sõltumata.

Artikkel 20

Igal inimesel on õigus rahumeelse kogunemise ja liitumise vabadusele. Kedagi ei või sundida ükskõik millisesse assotsiatsiooni astuma.

Artikkel 21

Igal inimesel on õigus kas vahetult või siis vabalt valitud esindajate kaudu oma maa valitsemisest osa võtta. Igal inimesel on õigus võrdsele pääsule oma maa riigiteenistusse. Valitsuse võimu aluseks peab olema rahva tahe; see tahe peab väljenduma perioodilistes ja võltsimata valimistes, mis tuleb läbi viia üldise ja võrdse valimisõiguse alusel salajase hääletamise teel või teistes samatähenduslikes vormides, mis tagavad hääletamise vabaduse.

Artikkel 22

Igal inimesel kui ka ühiskonna liikmel on õigus sotsiaalsele kindlustatusele ja tema väärikuse säilitamiseks ning tema isiksuse vabaks arenemiseks vajalike õiguste teostamisele majanduslikul, sotsiaalsel ja kultuuri alal rahvuslike jõupingutustega ja rahvusvahelise koostöö kaudu ning vastavalt iga riigi struktuurile ja vahenditele.

Artikkel 23

Igal inimesel on õigus tööle, töö vabale valikule, õiglastele ja soodsatele töötingimustele ning kaitsele tööpuuduse eest. Igal inimesel on ilma igasuguse diskrimineerimiseta võrdsele tasule võrdse töö eest. Igal töötajal on õigus õiglasele ja rahuldavale tasule, mis tagab inimväärilise elatuse temale endale ja ta perekonnale ja mida vajaduse korral täiendatakse sotsiaalkindlustuse teiste vahenditega. Igal inimesel on õigus luua ametühinguid ja oma huvide kaitseks ametühingutesse astuda.

Artikkel 24

Igal inimesel on õigus puhkeajale ja vaba aja veetmisele, kaasa arvatud tööpäeva mõistlik lühendamine ja tasutav perioodiline puhkus.

Artikkel 25

Igal inimesel on õigus sellisele elatustasemele, sealhulgas toit, riietus, korter, arstiabi ja vajalik sotsiaalne teenindamine, mis on nõutav tema enda ja perekonna tervise ja heaolu hoidmiseks, ja õigus kindlustatusele tööpuuduse, haiguse, invaliidsuse, lekestumise ja vanaduse saabumise korral või mõnel muul elatusvahenditest ilmajäämise juhul inimestest endast olenemata põhjustel. Emadus ja väikelapseiga annavad õiguse erilisele hooldusele ja abile. Kõigile lastele, olgu nad siis sündinud abielus või väljaspool abielu, peab osaks saama ühesugune sotsiaalne kaitse.

Artikkel 26

Igal inimesel on õigus haridusele. Haridus peab olema tasuta vähemalt alg- ja üldhariduse osas. Algharidus peab olema kohustuslik. Tehniline ja kutseharidus peab olema kättesaadav kõigile ja kõrgem haridus võrdselt kättesaadav kõigile vastavalt igaühe võimetele. Haridus peab olema suunatud inimisiksuse täielikule arendamisele ja inimõigustest ning põhivabadustest lugupidamise suurendamisele. Haridus peab kaasa aitama vastastikusele mõistmisele, sallivusele ja sõprusele kõigi rahvaste, rassilise ja usuliste rühmituste vahel ning soodustama Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni tegevust rahu säilitamisel. Vanematel on oma laste hariduse valikul eesõigus.

Artikkel 27

Igal inimesel on õigus ühiskonna kultuurielust vabalt osa võtta, kunsti nautida, teaduse progressi oma panus anda ja selle progressi hüvesid kasutada. Igal inimesel on õigus oma moraalsete ja materiaalsete huvide kaitsele, mis johtuvad teaduslikest töödest, kunsti- ja kirjandusteostest, mille autoriks ta on.

Artikkel 28

Igal inimesel on õigus sotsiaalsele ja rahvusvahelisele korraldusele, kus käesolevas deklaratsioonis toodud õigusi ja vabadusi on võimalik täies ulatuses rakendada.

Artikkel 29

Igal inimesel on kohustused ühiskonna ees, kus ainuüksi ongi võimalik tema isiksuse vaba ja täielik arenemine. Oma õiguste ja vabaduste teostamisel peab iga inimene alluma vaid sellistele piiramistele, mis on seadusega kehtestatud ainsa eesmärgiga tagada teiste inimeste õiguste ja vabaduste tarvilik tunnustamine ja austamine ning moraalist, avalikust korrast ja üldise heaolu nõuetest kinnipidamine demokraatlikus ühiskonnas. Nende õiguste ja vabaduste rakendamine ei või mingil juhul olla vastuolus Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eesmärkide ja põhimõtetega.

Artikkel 30

Käesolevas deklaratsioonis ei tohi midagi tõlgendada kui õiguse andmist mõnele riigile, isikute rühmale või üksikisikutele tegutsemiseks või tegudeks, mis on suunatud käesolevas deklaratsioonis toodud õiguste ja vabaduste kaotamisele.

10. detsembril 2013. aastal möödus 65 aastat ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni vastuvõtmisest.

Eesti Vabariigi põhiseaduse II peatükk

PÕHIÕIGUSED, VABADUSED JA KOHUSTUSED

§ 8.

Igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt. Igaühel, kes on alaealisena kaotanud Eesti kodakondsuse, on õigus selle taastamisele. Kelleltki ei tohi võtta sünniga omandatud Eesti kodakondsust. Kelleltki ei tohi veendumuste pärast võtta Eesti kodakondsust. Eesti kodakondsuse saamise, kaotamise ja taastamise tingimused ning korra sätestab kodakondsuse seadus.

§ 9.

Põhiseaduses loetletud kõigi ja igaühe õigused, vabadused ja kohustused on võrdselt nii Eesti kodanikel kui ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel. Põhiseaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused laienevad juriidilistele isikutele niivõrd, kui see on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkide ja selliste õiguste, vabaduste ja kohustuste olemusega.

§ 10.

Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.

§ 11.

Õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.

§ 12.

Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu. Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

§ 13.

Igaühel on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eesti riik kaitseb oma kodanikke ka välisriikides. Seadus kaitseb igaühte riigivõimu omavoli eest.

§ 14.

Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

§ 15.

Igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igaüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseadusevastaseks tunnistamist. Kohus järgib põhiseadust ja tunnistab põhiseadusevastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toimingu, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil põhiseadusega vastuolus.

§ 16.

Igaühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta.

§ 17.

Kellegi au ega head nime ei tohi teotada.

§ 18.

Kedagi ei tohi piinata, julmalt või väärikut alandavalt kohelda ega karistada. Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt allutada meditsiini- ega teaduskatsetele.

§ 19.

Igaühel on õigus vabale eneseteostusele. Igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.

§ 20.

Igaühel on õigus vabadusele ja isikupuutumatusel. Vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras:

- 1) süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks;
- 2) kohtu korralduse täitmata jätmise korral või seadusega sätestatud kohustuse täitmise tagamiseks;
- 3) kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks, sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorgani ette või tema pakkuminekku vältimiseks;
- 4) alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või tema toimetamiseks pädeva riigiorgani ette, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine;

- 5) nakkushaige, vaimuhaige, alkohooliku või narkomaani kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik;
- 6) ebaseadusliku Eestisse asumise tõkestamiseks ning Eestist väljasaatmiseks või välisriigile väljaandmiseks.

Kellelki ei tohi võtta vabadust üksnes sel põhjusel, et ta ei ole suuteline täitma mingit lepingulist kohustust.

§ 21.

Igaühele, kellelt on võetud vabadus, teatatakse viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil vabaduse võtmise põhjus ja tema õigused ning antakse võimalus teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele. Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Kuriteos kahtlustatava õigust teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides. Kedagi ei tohi vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase loata. Kohtu otsus teatatakse vahistatule viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil.

§ 22.

Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

§ 23.

Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal. Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võinuks talle mõista õiguserikkumise toimepanemise ajal. Kui seadus sätestab pärast õiguserikkumise toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust. Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks.

§ 24.

Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt üle viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igaühel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures. Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid. Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, välja arvatud juhud, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti. Igaühel on õigus tema kohta tehtud kohtu otsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule.

§ 25.

Igaühel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele.

§ 26.

Igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks.

§ 27.

Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest. Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse. Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest.

§ 28.

Igaühel on õigus tervise kaitsele. Eesti kodanikul on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul. Riik soodustab vabatahtlikku ja omavalitsuse hoolekannet. Lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all.

§ 29.

Eesti kodanikul on õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul. Kedagi ei tohi sundida tema vaba tahte vastaselt tööle ega teenistusse, välja arvatud kaitseväeteenistus või selle asendusteenistus, tööd nakkushaiguse leviku tõkestamisel, loodusõnnetuse ja katastroofi korral ning töö, mida seaduse alusel ja korras peab tegema süüdimõistetud. Riik korraldab kutseõpet ja abistab tööotsijaid töö leidmisel. Töötingimused on riigi kontrolli all. Töötajate ja tööandjate ühingutesse ja liitudesse kuulumine on vaba. Töötajate ja tööandjate ühinged ja liidud võivad oma õiguste ja seaduslike huvide eest seista vahenditega, mida seadus ei keela. Streigiõiguse kasutamise tingimused ja korra sätestab seadus. Töövaidluste lahendamise korra sätestab seadus.

§ 30.

Ametikohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes täidetakse seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega. Kooskõlas seadusega võib neid ametikohti

erandkorras täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega. Seadus võib piirata mõne kategooria riigiteenistujate õigust tegelda ettevõtlusega ja koonduda tulundusühendustesse (§ 31) ning õigust kuuluda erakondadesse ja mõnda liiki mittetulundusühendustesse (§ 48).

§ 31.

Eesti kodanikel on õigus tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulundusühingutesse ja -liitudesse. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikega ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

§ 32.

Igaühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Igaühel, kelle vara on tema nõusolekuta võõrandatud, on õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõrandamine, hüvitus või selle suurus. Igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt. Seadus võib üldistes huvides sätestada vara liigid, mida tohivad Eestis omandada ainult Eesti kodanikud, mõnda liiki juriidilised isikud, kohalikud omavalitsused või Eesti riik. Pärimisõigus on tagatud.

§ 33.

Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi, valdusse ega töökohta ega neid ka läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks või töö väljaselgitamiseks kriminaalmenetluses.

§ 34.

Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on õigus vabalt liikuda ja elukohta valida. Õigust vabalt liikuda võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, riigikaitse huvides, loodusõnnetuse ja katastroofi korral, nakkushaiguse leviku tõkestamiseks, looduskeskkonna kaitseks, alaealise või vaimuhaige järelevalvetuse ärahoidmiseks ja kriminaalasja menetluse tagamiseks.

§ 35.

Igaühel on õigus lahkuda Eestist. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata kohtu- ning kohtueelse menetluse tagamiseks ja kohtuotsuse täitmiseks.

§ 36.

Ühtki Eesti kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse asumast. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi välisriigile välja anda muidu, kui välislepingus ettenähtud juhtudel ning vastavas lepingus ja seaduses sätestatud korras. Väljaandmise otsustab Vabariigi Valitsus. Igal väljaantaval on õigus vaidlustada väljaandmine Eesti kohtus. Igal eestlasel on õigus asuda Eestisse.

§ 37.

Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides õppemaksuta. Et teha haridus kättesaadavaks, peavad riik ja kohalikud omavalitsused ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Seaduse alusel võib avada ja pidada ka muid õppeasutusi, sealhulgas erakooli. Laste hariduse valikul on otsustav sõna vanematel. Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Õppekeele vähemusrahvuse õppeasutuses valib õppeasutus. Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

§ 38.

Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad. Ülikoolid ja teadusasutused on seaduses ettenähtud piires autonoomsed.

§ 39.

Autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi.

§ 40.

Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole. Igaühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust.

§ 41.

Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida neid muutma. Veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist. Kedagi ei saa veendumuste pärast võtta õiguslikule vastutusele.

§ 42.

Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi Eesti kodaniku vaba tahte vastaselt koguda ega talletada andmeid tema veendumuste kohta.

§ 43.

Igaühel on õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks

seadusega sätestatud juhtudel ja korras.

§ 44.

Igaühel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. Kõik riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on kohustatud seaduses sätestatud korras andma Eesti kodanikule tema nõudel informatsiooni oma tegevuse kohta, välja arvatud andmed, mille väljaandmine on seadusega keelatud, ja eranditult asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud andmed. Eesti kodanikul on õigus seaduses sätestatud korras tutvuda tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes ning riigi ja kohalike omavalitsuste arhiivides hoitavate andmetega. Seaduse alusel võib seda õigust piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste ning lapse põlvnemise saladuse kaitseks, samuti kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on käesoleva paragrahvi lõigetes kaks ja kolm nimetatud õigused võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

§ 45.

Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks. Seadus võib seda õigust piirata ka riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks, samuti õigusemõistmise huvides. Tsensuuri ei ole.

§ 46.

Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

§ 47.

Kõigil on õigus ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse tagamiseks ning nakkushaiguse leviku tõkestamiseks.

§ 48.

Igaühel on õigus koonduda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse. Erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud. Relvi valdavate, samuti sõjaväeliselt korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavate ühingute ja liitude loomiseks on nõutav eelnev luba, mille andmise tingimused ja korra sätab seadus.

Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, kelle eesmärgid või tegevus on suunatud Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele või on muul viisil vastuolus kriminaalvastutust sätestava seadusega. Ainult kohus võib õiguserikkumise eest ühingu, liidu või erakonna tegevuse lõpetada või peatada, samuti teda trahvida.

§ 49.

Igaühel on õigus säilitada oma rahvuskuuluvus.

§ 50.

Vähemusrahvustel on õigus luua rahvuskultuuri huvides omavalitsusasutusi vähemusrahvuste kultuuriautonomia seaduses sätestatud tingimustel ja korras.

§ 51.

Igaühel on õigus pöörduda riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole eesti keeles ja saada eestikeelseid vastuseid. Paikkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, on igaühel õigus saada riigiasutustelt ja kohalikel omavalitsustelt ning nende ametiisikutelt vastuseid ka selle vähemusrahvuse keeles.

§ 52.

Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste asjaajamisekeel on eesti keel. Paikkondades, kus elanike enamiku keel ei ole eesti keel, võivad kohalikud omavalitsused seaduses sätestatud ulatuses ja korras kasutada sisemise asjaajamisekeelena selle paikkonna püsielanike enamiku keelt. Võõrkeelte, sealhulgas vähemusrahvuste keelte kasutamise riigiasutuses ning kohtu- ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

§ 53.

Igaüks on kohustatud säästma elu- ja looduskeskkonda ning hüvitama kahju, mis ta on keskkonnale tekitanud. Hüvitamise korra sätestab seadus.

§ 54.

Eesti kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. Kui muid vahendeid ei leidu, on igal Eesti kodanikul õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu.

§ 55.

Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda.

Heiki Vaheri illustratsioon "Teel Koju"

"TEEL KOJU"

Heiki Vaheri 2013

